

**ЖИЖИГ ДУНД ҮЙЛДВЭРЛЭЛИЙН ХӨГЖИЛ,
САНХҮҮЖИЛТИЙН БАЙДАЛ**

ОРШИЛ

Жижиг, дунд үйлдвэрлэл (ЖДҮ)-ийг эрчимтэй дэмжиж, бодлогоор хөгжүүлэх нь дэлхийн улс орнуудын эдийн засгийн нэн тэргүүний зорилго болсон хэвээр байна. ЖДҮ-ийг хөгжүүлэх нь ядуурал, ажилгүйдлийг бууруулахын зэрэгцээ эдийн засгийн өсөлтөнд чухал үүргийг гүйцэтгэдэг. Түүнчлэн ЖДҮ-ийг хөгжүүлснээр орлогын тэгш бус хуваарилалтыг бууруулах, нийгмийн тогтвортой байдалд дэмжлэг үзүүлэх болон хувийн секторын хөгжлийг хангахад онцгой хувь нэмрийг үзүүлдэг.

Монголбанкны Мөнгөний бодлого, судалгааны газар “МЭК” ХХК-тай хамтран Монгол Улсад үйл ажиллагаа явуулж буй ЖДҮ-ийн өнөөгийн хөгжил, тулгарч буй саад бэрхшээл болон санхүүжилтийн нөхцөл байдлыг тогтоох зорилготой түүвэр судалгааг орон даяар 2011 оны 3 дугаар сараас 4 дүгээр сарын хооронд явууллаа. Энэхүү судалгааны ажлын хүрээнд “Жижиг, дунд үйлдвэрийн тухай хууль”-ийн 5 дугаар зүйлд заасны дагуу ЖДҮ эрхлэгчдийг ангилж, түүвэрчлэн хамрууллаа. Үйл ажиллагаа явуулж байгаа эдийн засгийн салбар, газар зүйн байршил, ажилчдын тоо зэргийг харгалзан үзэж санамсаргүй түүврийн аргаар судалгааны нэгжийг сонгон авлаа.

Энэхүү судалгааны ажлын зорилго нь Улаанбаатар хот болон хөдөө орон нутагт үйл ажиллагаа явуулдаг ЖДҮ эрхлэгчдэд макро эдийн засгийн орчин, нийгмийн орчин, бизнесийн ерөнхий орчин болон зардлын талаас ЖДҮ эрхлэхэд ямар хүчин зүйлс хамгийн их бэрхшээл болж байгааг тогтоох, төрөөс баримталж буй бодлого хэр хүртээмжтэй байгааг тандах, ЖДҮ-ийн санхүүжилтийн байдал, цаашдын хэрэгцээ шаардлагыг тодорхойлоход оршино.

ЖДҮ эрхлэгчдийн дунд явуулсан энэхүү судалгаанд хүн амын тал хувь нь оршин суудаг, ААН-ийн дийлэнх хувь нь үйл ажиллагаа явуулдаг Улаанбаатар хотоос 1000, хүн ам ихээр суурьшсан Сэлэнгэ, Орхон болон Дархан-Уул аймгуудаас тус бүр 100, бусад аймгуудаас тус бүр 50 түүврийг сонгож, нийт улсын хэмжээнд 2,100 ЖДҮ эрхлэгчдийг хамруулах төлөвлөгөөтэй ажиллаа. Судалгаанд Улаанбаатар хот, аймгийн төвүүдээс 2011 оны 3 дугаар сараас 4 дүгээр сарын хугацаанд эдийн засгийн идэвхтэй үйл ажиллагаа явуулж буй нийт 2,224 ЖДҮ эрхлэгч иргэн, аж ахуйн нэгж хамрагдсан болно. Судалгааны мэдээллийг түүвэрлэлтэнд хамрагдсан ЖДҮ эрхлэгчдээс санал асуулга бөглүүлэх, ярилцлага авах хэлбэрээр бүрдүүлсэн. Түүвэр судалгаанд хамрагдсан ЖДҮ эрхлэгч хувиараа хөдөлмөр эрхлэгч болон аж ахуйн нэгжийн удирдлагын түвшнээс (эзэн, гүйцэтгэх захирал, ерөнхий менежер, нягтлан бодогч зэрэг гүйцэтгэх удирдлага) авсан нь судалгааны үр дүн бодитой гарах боломжийг нэмэгдүүлсэн гэж үзэж байна.

Төрөөс ЖДҮ-ийн талаар баримтлах бодлого, үндсэн чиглэлийг тогтоож, тэдгээрийг дэмжих талаар авах арга хэмжээний хүрээнд “Жижиг, дунд үйлдвэрийн тухай” хуулийг 2007 оны 7 дугаар сарын 27-ны өдөр, “Жижиг, дунд үйлдвэрийн тоног төхөөрөмжийг гаалийн болон НӨАТ-аас чөлөөлөх” тухай хуулийг 2009 онд батлан гаргаж, мөрдүүлж байна. Мөн ЖДҮ-ийн үйл ажиллагааг дэмжих зорилго бүхий ХХААХҮЯ-ын харьяа байгууллагууд болон Жижиг, дунд үйлдвэрийг хөгжүүлэх санг байгуулан ажиллаж байна.

Гэвч манай оронд ЖДҮ эрхлэхэд макро эдийн засгийн байдал, нийгэм, хууль эрх зүйн хэрэгжилт, дэд бүтэц болон санхүүжилттэй холбоотой зарим асуудлууд хүндрэл учруулсан хэвээр байна. Иймд ЖДҮ эрхлэгч иргэд, аж ахуйн нэгжүүдэд чухамхүү

ямар төрлийн хүндрэл, бэрхшээл хамгийн ихээр тулгарч байгааг улсын хэмжээнд, нийслэл хот болон аймаг, үйл ажиллагаа эрхэлж буй эдийн засгийн салбаруудаар нь тогтоож, түүнд нөлөөлж буй шалтгаануудыг илрүүлэхийг зорилоо.

“Жижиг, дунд үйлдвэрийн тухай хууль”-ийн 5 дугаар бүлгийн 15.1.4-т жижиг, дунд үйлдвэрийг санхүүгийн талаар дэмжих, тэдгээрийн өөрийн хөрөнгийн хангалттай байдлыг сайжруулах талаар тусгажээ. Уг судалгааны ажлаар ЖДҮ эрхлэгчдийн санхүүгийн өнөөгийн байдал, зээл авахад болон төлөхөд үүсч буй хүндрэл, цаашдын шаардлагатай санхүүжилтийн хүү, хэмжээ болон хугацааг тогтоох зорилт тавин ажиллалаа.

Судалгааны ажил нь үндсэн 5 бүлгээс бүрдэх бөгөөд нэгдүгээр бүлэгт судалгааны ажлын зорилго, аргачлал болон түүвэрлэлтийн талаар дэлгэрэнгүй тусгасан. Хоёрдугаар бүлэг буюу Ерөнхий мэдээлэл бүлэгт түүвэр судалгаанд хамрагдсан ЖДҮ эрхлэгч иргэд, аж ахуйн нэгжүүдийг хэлбэр, үйл ажиллагааны төрөл, үйл ажиллагаа эрхэлж буй хугацаа (*насжилт*), ажиллагсдын тоо, жилийн борлуулалтын орлогын хэмжээ болон зардлын зарцуулалтын байдлаар нь ангилж судаллаа. Гуравдугаар бүлэг буюу ЖДҮ-д үзүүлж буй дэмжлэгүүд бүлэгт ЖДҮ-ийг ямар байгууллага, яаж дэмжиж байгаа талаар дурьдсаны зэрэгцээ цаашид авч хэрэгжүүлэх шаардлагатай арга хэмжээнүүдийг нэгтгэн дүгнэлээ. Дөрөвдүгээр бүлэг буюу ЖДҮ-ийн хөгжилд нөлөөлөгч хүчин зүйлс бүлэгт ЖДҮ-ийн хөгжилд макро эдийн засгийн орчин, нийгмийн орчин, бизнесийн орчин (санхүүжилт, хууль эрх зүй, зохицуулалт, зах зээл, дэд бүтцийн байдал) зэрэг гадаад хүчин зүйлс, болон зардлын төрөл, менежмент зэрэг дотоод хүчин зүйлсийн нөлөөллийг судалж, хамгийн их саад бэрхшээл болж байгаа хүчин зүйлсийг тодорхойлохыг зорилоо. Тавдугаар бүлэг бүлэг буюу ЖДҮ-ийн санхүүжилтийн байдал бүлэгт ЖДҮ эрхлэгчдийн санхүүгийн анхны эх үүсвэр, зээлд хамрагдсан байдал, санхүүжилттэй холбоотой үүсч буй хүндрэл, бэрхшээл болон цаашид санхүүжилт авах хэрэгцээ, хүсч буй зээлийн үндсэн нөхцлийн талаар авч үзлээ. Судалгааны дүнг нийслэл хот, аймаг тус бүрээр нь гаргаж хавсралтанд тусгав.

МОНГОЛ УЛС ДАХЬ ЖДҮ-ИЙН ХӨГЖЛИЙН ТОВЧ ХУРААНГУЙ

- 1994 онд Монгол улсын Засгийн газар Дэлхийн Банктай хамтран “Ядуурлыг бууруулах төсөл”-ийг хэрэгжүүлж эхэлсэн.
- 1996 онд Бичил санхүүгийн үйлчилгээ үзүүлэгч гол байгууллагуудын нэг Хадгаламж зээлийн хоршоо байгуулагдсан.
- 1997 онд Нэгдсэн Үндэсний байгууллагын Хөгжлийн Хөтөлбөрөөс (НҮБХХ) Монгол улсын төрийн бус 6 байгууллагаар дамжуулан “Микростарт” төслийг хэрэгжүүлж эхэлсэн.
- 1998 оноос хойш бичил санхүү нь ядуурлыг бууруулах, хөрөнгөтэй болох, орлогоо нэмэгдүүлэх хүчтэй арга хэрэгсэл болон хөгжиж эхэлсэн.
- 1999 онд анхны Банк бус санхүүгийн байгууллага байгуулагдсан.
- 2002 онд анхны “Банк бус санхүүгийн үйл ажиллагаа”-ны тухай хууль батлагдсан.
- 2004 онд Монгол улсад “Бичил зээл ба бизнес” үндэсний чуулган зохион байгуулагдсан.
- 2005 оныг Монгол улсын Засгийн газраас “Бичил санхүүгийн жил” болгон зарласан.
- 2005 онд “ЖДҮ-ийг дэмжих хөтөлбөрийг” Засгийн газраас баталсан.
- 2005-2006 онуудад ЖДҮ-ийг дэмжих зорилгоор тус бүр 1 тэрбум төгрөгийг улсын төсвөөс гаргасан.
- 2006 онд бичил санхүүгийн үйл ажиллагааг хянан зохицуулах зорилгоор Санхүүгийн зохицуулах хороог байгуулсан.
- 2007 онд “Жижиг дунд үйлдвэр”-ийн тухай хууль батлагдсан.
- 2008 онд Засгийн газрын хэрэгжүүлэгч агентлаг болох Жижиг, дунд үйлдвэрийн газар шинээр байгуулагдсан.
- 2009 онд Жижиг, дунд үйлдвэрлэлийн зориулалттай тоног төхөөрөмжийг Гааль болон НӨАТ-аас 2012 оныг дуустал чөлөөлөх тухай хуулийг УИХ баталсан.
- 2009 онд “ЖДҮ-ийг дэмжих хөтөлбөр”-ийг Засгийн газар шинэчлэн баталсан.
- 2009 онд “Орон нутагт үйлдвэрлэл хөгжүүлэх чиглэл”-ийг Засгийн газраас баталсан.
- 2009 онд “Монгол улсыг үйлдвэржүүлэх хөтөлбөр”-ийг Засгийн газраас баталсан.
- Санхүүжилтийн эх үүсвэрийг хөрөнгийн зах зээлээр дамжуулан бий болгох нөхцөл боломжийг бүрдүүлэх, хөрөнгө оруулалтын сан байгуулахаар Монголын Хөрөнгийн Биржтэй хамтарч ажиллахаар болсон.
- Засгийн газраас ЖДҮ-ийг дэмжих инкубатор төвүүдийг нийслэл хот болон аймгуудад байгуулж эхэлсэн.
- 2009-2010 онуудад ЖДҮ-ийг дэмжих зориулалтаар 60.8 тэрбум төгрөгийг улсын төсвөөс хуваарилж зээлдүүлсэн.
- 2010 онд ЖДҮ-үүдэд зориулж олгох 25 сая ам.долларын зээлд АНУ-ын “Олон улсын хамтын ажиллагааны хөгжлийн зээлийн хөтөлбөр” –өөс баталгаа гаргасан.
- 2010 оны байдлаар нийт ААН-үүдийн 90 орчим хувийг ЖДҮ эзэлж, 300 мянга орчим хүн ажиллаж байна.

- 2010 онд Европын комиссоос манай улсын жижиг дунд үйлдвэрийн салбарын хөгжлийг дэмжих, өрсөлдөх чадварыг нэмэгдүүлэхээр 4 сая еврогийн буцалтгүй тусламжийг олгохоор болсон.
- 2010 онд Монгол улсын ЖДҮ-ийг хөгжүүлэх үүднээс Япон улсын Засгийн газраас 75 тэрбум төгрөгийн санхүүжилтийг 2 үе шаттайгаар хийхээр боллоо.
- 2011 оны 1 дүгээр улирлын эцсийн байдлаар ЖДҮ эрхлэх зориулалтаар арилжааны банкуудаас 48 мянга гаруй зээлдэгчдийг санхүүжүүлж, зээлийн өрийн үлдэгдлийн дүн нь 690 тэрбум (нийт зээлийн өрийн үлдэгдлийн 19%) төгрөг болж 2010 оны эцсээс 65 тэрбум төгрөгөөр буюу 9 хувиар өссөн байна.

1. СУДАЛГААНЫ ЗОРИЛГО, АРГАЧЛАЛ, ТҮҮВЭРЛЭЛТ

Зорилго

Энэхүү судалгааны үндсэн зорилго нь Монгол улсад үйл ажиллагаа явуулж буй жижиг дунд үйлдвэрлэл (ЖДҮ)-ийн үйл ажиллагааны өнөөгийн байдал, санхүүжилт, тулгарч буй саад бэрхшээлийг тодорхойлж, бодлогын шийдвэр гаргалтанд ашиглах, үнэн зөв мэдээллээр хангахад оршино.

Санал асуулга авах зорилготой бүлэг нь ЖДҮ эрхлэгч аж ахуйн нэгжийн эзэн/гүйцэтгэх удирдлага (захирал, гүйцэтгэх захирал, ерөнхий менежер, нягтлан гэх мэт) ба хувиараа хөдөлмөр эрхлэгч нар байв.

Аргачлал

Судалгааны мэдээллийн санг санал асуулга явуулах замаар цуглуулсан бөгөөд судалгаанд хамрагдсан ЖДҮ-ийн эзэн, гүйцэтгэх удирдлага, холбогдох албан тушаалтнаас¹ ярилцлагын аргаар мэдээлэл авсан болно.

Судалгааны санал асуулгыг бусад орнуудын хийсэн ижил төстэй судалгааны санал асуулгууд дээр үндэслэн боловсруулж, туршилтын судалгааг явуулан сайжрууллаа.

Түүвэрлэлт

Судалгааны түүвэрлэлтийн нэгжийг сонгохдоо ААН-үүдийн байршил, ажиллагсдын тоо болон үйл ажиллагааны чиглэлийг харгалзан үзэж, эх олонлогийг төлөөлөхүйц түүврийг санамсаргүйгээр сонголоо. Оновчтой түүврийн хэмжээг тодорхойлохдоо түүврийн харьцаа ба дунджийн хувьд 95%-ийн итгэх интервалд (хамгийн багадаа 5%-ийн ач холбогдлын түвшинд) статистикийн хувьд найдвартай байх, хамгийн бага хангалттай хэмжээний түүврийг үүсгэхээр сонголоо².

Түүврийн эх олонлогт 2010 оны эцсийн байдлаар Үндэсний Статистикийн Хороо (ҮСХ)-ны Бизнес регистрийн санд³ бүртгэлтэй үйл ажиллагаа явуулж буй 40,921 аж ахуйн нэгжүүдийг хамрууллаа.

Статистик тооцооллоос оновчтой түүврийн хэмжээг Улаанбаатар хотоос 1000, Дархан-Уул, Сэлэнгэ, Орхон аймгуудаас тус бүр 100, бусад аймгуудаас тус бүр 50 буюу нийт 2200 байхаар төлөвлөв. Санал асуулгын хариулалтын чанараас хамааран зарим газраас илүү эсвэл дутуу тооны санал асуулга авах магадлалтай байсан бөгөөд нийт дүнгээр төлөвлөсөн хэмжээнээс 1.2%-иар илүү буюу 2,227 түүвэр санамсаргүйгээр сонгов.

Санал асуулгад оролцогчдыг аймаг, нийслэлээр авч үзвэл нийт оролцогчдын 46.3%-ийг Улаанбаатар хотын, 53.7%-ийг орон нутгийн ЖДҮ эрхлэгчид эзэлж байгаа бөгөөд хувийн жинг харвал Орхон, Дархан-Уул, Сэлэнгэ аймгуудад 4.1-4.5 хувь, бусад аймгуудад 2.1-2.3 хувийн хооронд жигд тархалттайгаар хамрагдав /Хүснэгт 1/.

¹ ААН-ийн үйл ажиллагаа, санхүүжилтийн талаар мэдээлэл өгөх бүрэн боломжтой удирдах албан тушаалтнууд.

² $n = \frac{z^2 s^2 N}{d^2 N + z^2 s^2}$; n-хамгийн бага түүврийн хэмжээ, z- итгэх интервалд харгалзах критик утга (95%-ийн итгэх түвшинд 1.96-тай тэнцүү байна), s- стандарт хазайлт, N- эх олонлогийн хэмжээ
Δ- үнэлгээний нарийвчлал.

³ ҮСХ, Статистикийн мэдээ, 2010 он 12 сар.

Харин идэвхитэй үйл ажиллагаа явуулж буй нийт 40,921 ААН-үүдийн 5.4% нь судалгаанд хамрагдсан бөгөөд Улаанбаатар хотын 3.8%, Орхон, Дархан-Уул, Сэлэнгэ аймгуудад 6.5-9.0%, Говьсүмбэр аймгийн 37.8%, бусад аймгуудад 4.7-11.6% нь хамрагдсан байна.

Хүснэгт 1.1 Судалгаанд хамрагдсан ЖДҮ эрхлэгчдийн тоо

Аймаг, нийслэлээр	Үйл ажиллагаа явуулж буй ААН-ийн тоо		Судалгаанд хамрагдсан ААН-ийн тоо			
	Тоо	Хувийн жин	Төлөвлөсөн	Авсан	Хувийн жин	Нийт ААН-д эзлэх хувь
Баян-Өлгий	702	1.72%	50	52	2.3%	7.41%
Говь-Алтай	435	1.06%	50	50	2.2%	11.49%
Завхан	586	1.43%	50	50	2.2%	8.53%
Увс	614	1.50%	50	51	2.3%	8.31%
Ховд	1057	2.58%	50	49	2.2%	4.64%
Архангай	545	1.33%	50	51	2.3%	9.36%
Баянхонгор	588	1.44%	50	50	2.2%	8.50%
Булган	498	1.22%	50	51	2.3%	10.24%
Орхон	1291	3.15%	100	101	4.5%	7.82%
Өвөрхангай	694	1.70%	50	50	2.2%	7.20%
Хөвсгөл	559	1.37%	50	50	2.2%	8.94%
Говьсүмбэр	156	0.38%	50	59	2.6%	37.82%
Дархан	1028	2.51%	100	92	4.1%	8.95%
Дорноговь	459	1.12%	50	51	2.3%	11.11%
Дундговь	401	0.98%	50	50	2.2%	12.47%
Өмнөговь	608	1.49%	50	50	2.2%	8.22%
Сэлэнгэ	1561	3.81%	100	101	4.5%	6.47%
Төв	619	1.51%	50	51	2.3%	8.24%
Дорнод	664	1.62%	50	56	2.5%	8.43%
Сүхбаатар	421	1.03%	50	49	2.2%	11.64%
Хэнтий	584	1.43%	50	51	2.3%	8.73%
Улаанбаатар	26851	65.62%	1,000	1,032	46.3%	3.84%
Нийт	40921	100.00%	2,200	2,227	100.0%	5.44%

Эх үүсвэр: УСХ, Монголбанк ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

Бизнес регистрийн санд бүртгэлтэй ААН-үүдийн 85% нь 1-9 ажиллагсадтай, 12% нь 10-49 ажиллагсадтай, 13% нь 50-иас дээш тооны ажиллагсадтай байна /Хүснэгт 2/.

Хүснэгт 1.2 Бүртгэлтэй ААН-ийн тоо, ажиллагсдын тооны бүлгээр

Ажиллагсдын тооны бүлэг	ААН-ийн тоо	Нийт ААН-д эзлэх хувийн жин
1-9	34,827	85.1%
10-49	4,918	12.0%
50-аас дээш	1,176	2.9%
Нийт	40,921	100.0%

Эх үүсвэр: УСХ

Харин судалгаанд хамрагдсан ЖДҮ эрхлэгчдийг үйл ажиллагаа явуулж буй ажиллагсдын тооны бүлгээр ангилбал 70% нь 1-9 (Бичил), 26% нь 10-49 (Жижиг), 4% нь 50-199 (Дунд) ажиллагсадтай байна /Хүснэгт 3/.

Хүснэгт 1.3 Судалгаанд хамрагдсан ЖДҮ эрхлэгчдийн тоо

ЭЗ-ийн салбар, ажиллагсдын тоогоор	Бичил (1-9)			Дунд (50-199)	Нийт
	Бичил (1-9)	Жижиг (10-49)	Дунд (50-199)		
Худалдаа	26%	6%	1%		32%
Үйлчилгээ	16%	5%	1%		22%
Зочид буудал, нийтийн хоол	8%	4%	0%		13%

Үйлдвэрлэл	15%	6%	1%	21%
Барилга	1%	3%	1%	5%
Тээвэр	1%	1%	0%	2%
ХАА	3%	1%	0%	5%
Нийт	70%	26%	4%	100%

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

Үйл ажиллагаа эрхэлж буй чиглэлээр нь харвал 32% нь худалдааны салбарт, 22% нь үйлчилгээ, 21% нь үйлдвэрлэл, үлдсэн 25% нь бусад салбарт үйл ажиллагаагаа явуулж байна.

Харин бизнес регистрийн санд бүртгэлтэй ААН-үүдийн 48.3% нь худалдааны салбарт, 30.8% нь үйлчилгээний салбарт, 7.2% нь үйлдвэрлэлийн салбарт, үлдсэн 13.7% нь бусад салбарт үйл ажиллагаагаа явуулж байна /Хүснэгт 4/. Эндээс үйлдвэрлэлийн салбарт харьцангуй цөөн тооны ААН-үүд үйл ажиллагаа явуулдаг боловч, судалгаанд харьцангуй өндөр хувийн жинтэй оролцсон нь харагдаж байна.

Хүснэгт 1.4 Бүртгэлтэй ААН-ийн тоо

Аймаг, эдийн засгийн салбараар

	Худалдаа	Үйлчилгээ	Үйлдвэрлэл	Барилга	Зочид буудал, нийт/хоол	Тээвэр	ХАА	Нийт
Улаанбаатар	78.3%	64.7%	50.8%	61.9%	74.0%	75.5%	22.0%	65.6%
Орхон	3.5%	3.3%	2.6%	6.6%	3.4%	0.9%	1.1%	3.2%
Сэлэнгэ	2.8%	3.2%	2.7%	2.6%	0.3%	2.3%	28.2%	3.8%
Дархан	2.0%	2.5%	2.8%	4.3%	3.5%	3.0%	3.8%	2.5%
Ховд	1.9%	4.3%	2.7%	3.3%	1.9%	2.0%	6.8%	2.6%
Хэнтий	1.2%	0.8%	2.0%	1.1%	0.9%	0.5%	1.3%	1.4%
Дорнод	1.2%	1.6%	2.3%	2.9%	1.6%	0.6%	1.6%	1.6%
Өмнөговь	1.1%	1.2%	2.3%	1.7%	0.6%	1.6%	1.2%	1.5%
Увс	1.0%	1.5%	2.0%	0.8%	1.6%	0.7%	4.0%	1.5%
Баян-Өлгий	0.9%	1.9%	2.7%	1.8%	2.1%	1.6%	3.2%	1.7%
Дорноговь	0.9%	0.6%	1.7%	2.3%	0.6%	0.9%	0.4%	1.1%
Өвөрхангай	0.8%	2.1%	3.0%	1.6%	0.7%	1.4%	2.7%	1.7%
Сүхбаатар	0.8%	0.3%	1.6%	1.8%	0.8%	0.8%	0.7%	1.0%
Дундговь	0.7%	0.9%	1.6%	1.0%	0.3%	1.0%	0.7%	1.0%
Архангай	0.6%	1.5%	2.4%	1.1%	1.0%	1.0%	1.9%	1.3%
Булган	0.5%	1.3%	2.0%	0.7%	0.5%	0.6%	5.4%	1.2%
Баянхонгор	0.4%	1.7%	3.2%	0.8%	1.4%	0.6%	1.0%	1.4%
Хөвсгөл	0.4%	1.9%	2.7%	0.9%	1.2%	1.8%	2.1%	1.4%
Төв	0.4%	1.1%	2.7%	1.1%	1.2%	1.6%	6.9%	1.5%
Говь-Алтай	0.3%	1.0%	2.3%	0.5%	0.9%	0.8%	2.0%	1.1%
Завхан	0.3%	2.5%	3.0%	0.8%	1.3%	0.6%	2.8%	1.4%
Говьсүмбэр	0.2%	0.2%	0.7%	0.5%	0.1%	0.3%	0.3%	0.4%
Нийт	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Эх үүсвэр: Үндэсний Статистикийн Хороо, 2010 он

Бизнес регистрийн санд бүртгэлтэй ААН-үүдийн үйл ажиллагааны чиглэлийг аймгуудаар ангилан харвал Улаанбаатар хот ихэнх салбаруудад жигд хөгжиж, тэргүүлж байгаа нь харагдаж байгаа бөгөөд харин ХАА-н салбарын хувьд Сэлэнгэ аймаг илүү олон ХАА-н салбарт ажиллаж байна. Улаанбаатараас гадна, худалдааны салбар Орхон аймагт, үйлчилгээний салбар Ховд аймагт, үйлдвэрлэлийн салбар Баянхонгор, Завхан ба Өвөрхангай аймгуудад түлхүү хөгжсөн гэж хэлж болхоор байна. Харин барилгын салбар Орхон болон Дархан-Уул аймгуудад, зочид буудал, нийтийн хоолны салбар Дархан-Уул аймгуудад, тээврийн салбар Дархан-Уул аймагт, ХАА салбар Сэлэнгэ аймагт түлхүү хөгжсөн байна.

2. ЕРӨНХИЙ МЭДЭЭЛЭЛ

Аж ахуйн нэгжийн хамрагдсан байдал: Санал асуулгад нийт 2227 ЖДҮ эрхлэгчид хамрагдсан бөгөөд үүний 46.3% нь Улаанбаатар хотоос, 53.7% нь орон нутгаас оролцов.

Аж ахуйн нэгжийн өмчлөлийн хэлбэр: Судалгаанд хамрагдсан ЖДҮ эрхлэгчдийн дийлэнх хувийг худалдааны салбарт үйл ажиллагаа явуулж буй дотоодын хөрөнгө оруулалттай ХХК-иуд эзэлж байна.

Аж ахуйн нэгжүүдийн төрөл: Судалгаанд оролцогчдын ихэнх нь 1-5 жил үйл ажиллагаа эрхэлж байгаа бөгөөд 1-9 хүртэлх тооны ажиллагсадтай, жилийн 1-10 хүртэлх сая төгрөгийн борлуулалтын орлоготой байна.

Түүхий эд, материалаа хаанаас авдаг эсэх: ЖДҮ эрхлэгчид ихэвчлэн Улаанбаатар хотоос түүхий эд, материалаа авч, үйл ажиллагаа эрхэлж буй аймагтаа бараа, үйлчилгээгээ борлуулдаг байна.

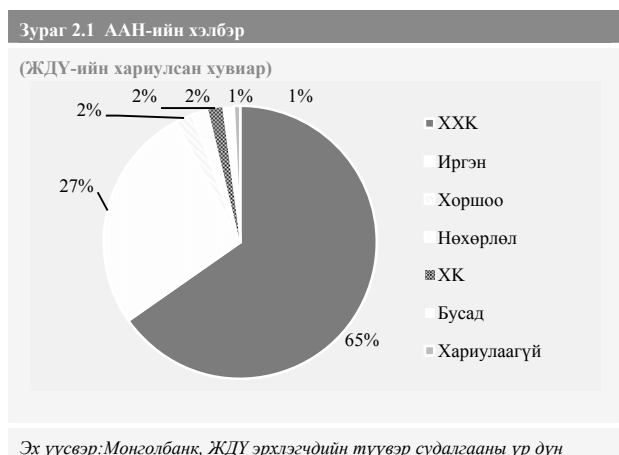
Зардлын төрөл: ЖДҮ эрхлэгчдийн үйл ажиллагааны нийт зардалд түүхий эдийн зардал хамгийн өндөр хувийг, харилцаа холбооны зардал хамгийн бага хувийг эзэлж байна.

Тайлан тэнцэл гаргадаг эсэх: Санал асуулгад оролцсон ЖДҮ эрхлэгчдийн дийлэнх хэсэг нь тайлан тэнцэл гаргадаг байна.

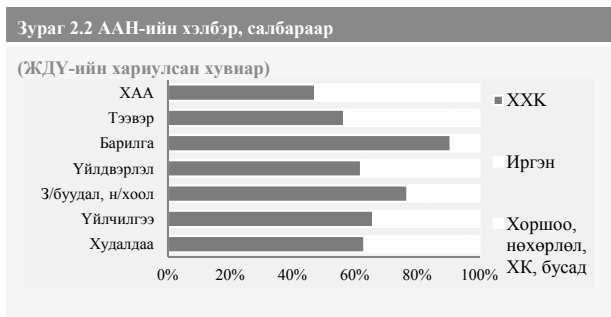
Энэхүү бүлэгт санал асуулгад хамрагдсан ЖДҮ эрхлэгчдийн талаарх ерөнхий мэдээллийг харуулав.

2.1. Аж ахуйн нэгжийн хэлбэр

Санал асуулгад оролцсон ЖДҮ эрхлэгчдийн дийлэнх буюу 65%-ийг Хязгаарлагдмал хариуцлагатай компани (ХХК)-иуд, 27% -ийг иргэд эзэлж байна. Хувьцаат компани (ХК), нөхөрлөл, хоршоо болон бусад хэлбэрийн ААН-үүд нийлээд нийт оролцогчдын 8%-ийг эзэлж байна.

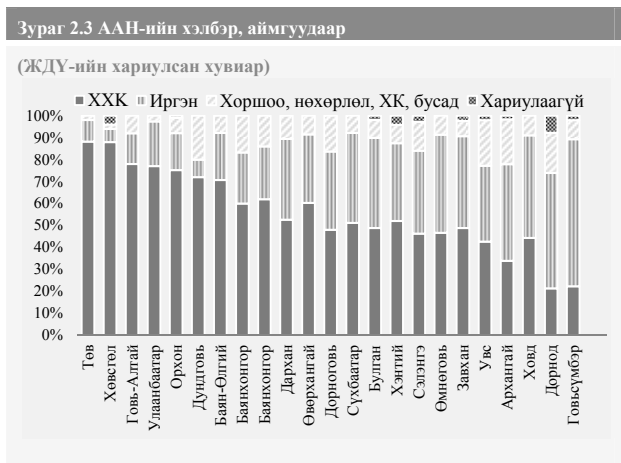

ААН-ийн хэлбэрийг үйл ажиллагаа явуулж буй эдийн засгийн салбараар ангилж үзвэл ХХК-иуд барилга, зочид буудал, нийтийн хоолны салбараас, иргэд ХАА, тээврийн салбараас хамгийн их оролцсон байна.

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

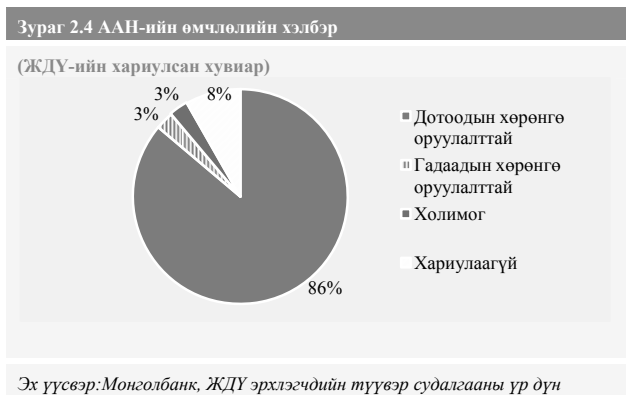
Аймгуудаар авч үзвэл Төв, Хөвсгөл аймгуудад ХХК-ууд хамгийн их буюу 80%-аас дээш хувиар хамрагдсан бол Дорнод, Говьсүмбэр аймгуудад хамгийн бага буюу 25%-аас доош хувиар хамрагдсан байна. Говьсүмбэр, Дорнод, Архангай аймгуудад иргэд хамгийн их буюу 50%-иас дээш хувьтай байгаа бол Хөвсгөл, Дундговь аймгуудад хамгийн бага буюу 10%-иас доош байна.

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

2.2. Аж ахуйн нэгжийн өмчлөлийн хэлбэр

Судалгаанд хамрагдсан ЖДҮ эрхлэгчдийг өмчлөлийн хэлбэрээр нь авч үзвэл дийлэнх хэсэг нь буюу 86% нь дотоодын хөрөнгө оруулалттай ААН-үүд байна. Гадаадын хөрөнгө оруулалттай болон холимог өмчлөлтэй ЖДҮ эрхлэгчид тус бүр 3%-ийг эзэлж байна.

Салбаруудаар авч үзвэл ХАА ба зочид буудал, нийтийн хоолны салбарт дотоодын хөрөнгө оруулалттай ЖДҮ эрхлэгчид хамгийн их хувьтай байгаа бол тээврийн ба барилгын салбарт холимог өмчлөлтэй ААН-үүд хамгийн их, үйлдвэрлэлийн салбарт гадаадын хөрөнгө оруулалттай ААН-үүд харьцангуй илүү хувьтай байна.

Улаанбаатар хот болон аймгуудын хувьд гадаадын хөрөнгө оруулалттай ба холимог ААН-үүд тус бүр 6%-иас хэтрэхгүй байгаа бөгөөд гадаадын хөрөнгө оруулалттай ААН-үүд зөвхөн Улаанбаатар хот ба Төв, Баян-Өлгий, Булган, Дорнод аймгуудаас оролцсон байна. Харин холимог өмчлөлтэй ААН-үүд Булган, Төв, Хэнтий аймгуудад харьцангуй их хувьтай оролцсон байна.

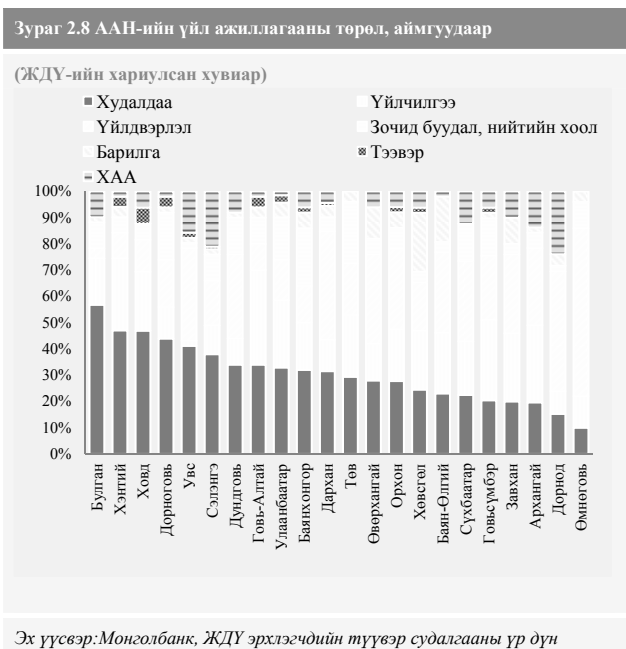

2.3. Аж ахуйн нэгжийн үйл ажиллагааны төрөл

Санал асуулгад оролцогчдын 31.9% нь худалдааны, 21.8% нь үйлчилгээний, 21.3% нь үйлдвэрлэлийн салбарт үйл ажиллагаа явуулж байна. Харин хамгийн бага хувь нь тээврийн салбарт үйл ажиллагаа эрхэлж байна. Салбарууд дотроос жижиглэнгийн худалдаа, нийтийн хоол, хүнсний бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэлийг ЖДҮ эрхлэгчид голчлон эрхэлдэг байна.

ЖДҮ эрхлэгчдийн үйл ажиллагааны төрлийн хувийн жинг аймгуудаар ялгаж харвал худалдааны чиглэлээр Булган аймагт, үйлчилгээний чиглэлээр Говь-Алтай аймагт, үйлдвэрлэлийн чиглэлээр Өмнөговь аймагт, зочид буудал, нийтийн хоолны чиглэлээр Төв аймагт, барилга угсралтын чиглэлээр Хөвсгөл аймагт, ХАА-н чиглэлээр Дорнод аймагт, тээврийн чиглэлээр Ховд аймагт бусдаасаа илүү түлхүү хөгжсөн гэж хэлж болгоор байна.

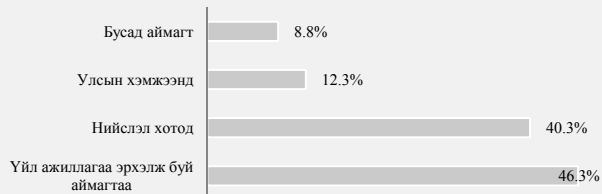

2.4. Бараа, үйлчилгээг хаана борлуулдаг эсэх

Санал асуулгад оролцсон ЖДҮ эрхлэгчид ихэвчлэн үйл ажиллагаа эрхэлж буй аймагтаа болон нийслэл хотод бараа, үйлчилгээгээ борлуулдаг байна.

Зураг 2.9 Бараа, үйлчилгээгээ хаана борлуулдаг эсэх

(ЖДҮ-ийн хариулсан хувиар, давхардсан тоогоор)

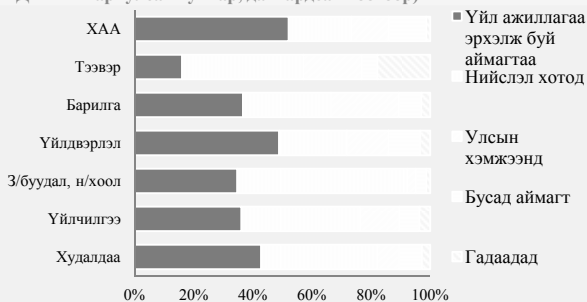

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

Үйл ажиллагааны салбаруудаар харвал ХАА болон үйлдвэрлэлийн салбарынхан үйл ажиллагаа эрхэлж буй аймагтаа, зочид буудал зоогийн газрынхан нийслэл хотод бүтээгдэхүүнээ борлуулах хандлагатай байна. Харин тээврийн салбарт гадаадад гэсэн хариултыг бусад салбараас илүү хувиар өгсөн байна.

Зураг 2.10 Бараа, үйлчилгээгээ хаана борлуулдаг эсэх, салбараар

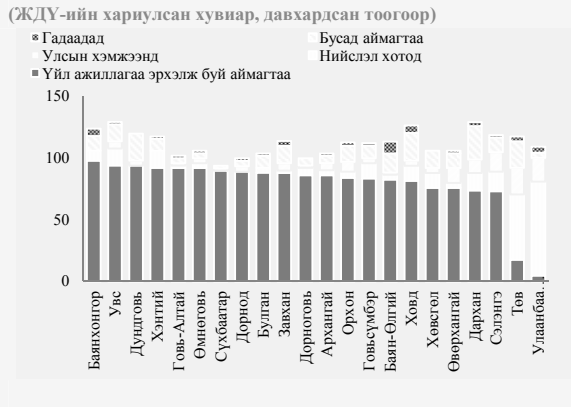
(ЖДҮ-ийн хариулсан хувиар, давхардсан тоогоор)

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

УБ хот болон Төв аймгийн ЖДҮ эрхлэгчдийн ихэнх нь нийслэл хотод бараа, үйлчилгээгээ борлуулдаг бол бусад аймгуудын хувьд дийлэнх нь буюу 73.3% - 98.0% нь үйл ажиллагаа эрхэлж буй аймагтаа борлуулдаг байна. Харин гадаадад бараа, үйлчилгээгээ экспортолдог ЖДҮ эрхлэгчид Баян-Өлгий, Ховд, Баянхонгор зэрэг аймгуудад илүү хувьтай байна.

Зураг 2.11 Бараа, үйлчилгээгээ хаана борлуулдаг эсэх, аймгуудаар

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

2.5. Түүхий эд, материалаа хаанаас авдаг эсэх

Судалгаанд хамрагдсан ЖДҮ эрхлэгчдийн ихэнх нь буюу гуравны хоёр орчим нь нийслэл хотоос түүхий эд, материалаа авдаг байна.

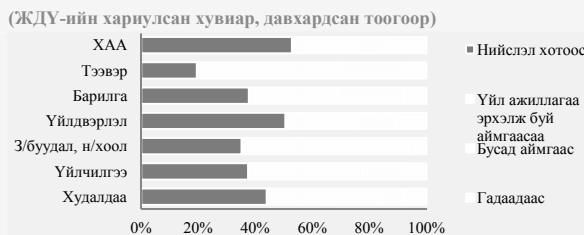
Зураг 2.12 Түүхий эд, материалаа хаанаас авдаг эсэх

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

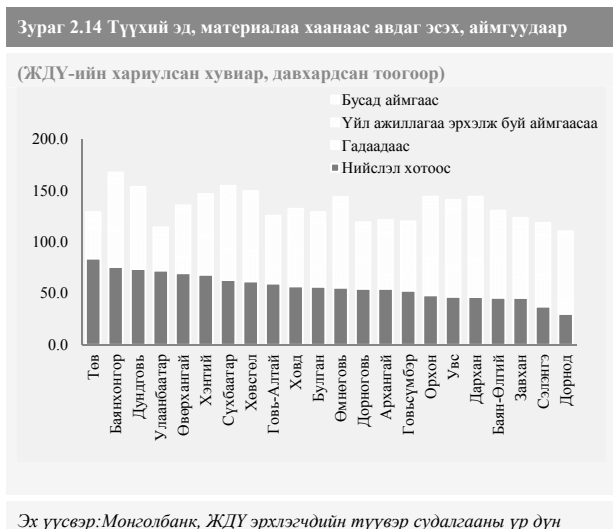
ХАА, үйлдвэрлэл ба барилгын салбарын ЖДҮ эрхлэгчид ихэвчлэн нийслэл хотоос түүхий эд, материалаа авдаг бол зочид буудал, нийтийн хоол, тээвэр болон үйлчилгээний салбарынхан үйл ажиллагаа эрхэлж буй аймгаасаа голлон түүхий эд, материалаа авч байна. Худалдааны салбарын хувьд үйл ажиллагаа эрхэлж буй аймаг болон нийслэл хотоос гэсэн хариултууд ойролцоо хувьтай байна.

Зураг 2.13 Түүхий эд, материалаа хаанаас авдаг эсэх, салбараар

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

Аймгуудаар авч үзвэл Төв аймгийн ЖДҮ эрхлэгчид нийслэл хотоос, Дорнод аймгийнх үйл ажиллагаа эрхэлж буй аймгаасаа ихэвчлэн түүхий эд, материалаа авдаг байна. Харин гадаадаас импортоддог ЖДҮ эрхлэгчид Хэнтий, Дархан аймгуудад харьцангуй илүү хувьтай байна.

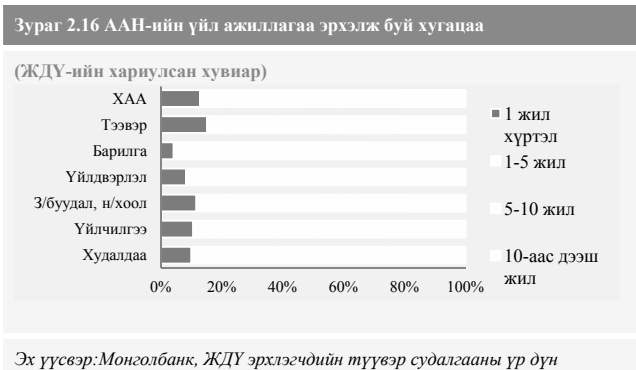

2.6. Үйл ажиллагаа эрхэлж буй хугацаа

ЖДҮ эрхлэгчдийг үйл ажиллагаа явуулж буй хугацаагаар нь авч үзвэл 35% нь 1-5 жил, 30% нь 5-10 жил, 24% нь 10-аас дээш жил, 10% нь 1 жил хүртэл үйл ажиллагаа эрхэлж байна.

Үйл ажиллагаагаа эрхэлж буй хугацааны хувьд 1-5, 5-10 ба 10-аас дээш жил ажилласан ЖДҮ эрхлэгчид харьцангуй жигд оролцоотой байна. 10-аас дээш жил үйл ажиллагаа эрхэлж байгаа ЖДҮ эрхлэгч барилгын салбарт хамгийн их байгаа бол 5-10 жил нь худалдааны салбарт, 1-5 жил нь зочид буудал, нийтийн хоолны салбарт, 1 жил хүртэлх үйл ажиллагаа явуулж байгаа ЖДҮ эрхлэгчид тээврийн салбарт тус тус хамгийн их хувьтай байна.

Судалгаанд оролцсон ААН-үүдийг аймгуудаар харвал Говь-Алтай, Өмнөговь, Говьсүмбэр зэрэг аймгуудад 1-5 жил үйл ажиллагаа эрхэлж буй ЖДҮ эрхлэгчид хамгийн их бол Ховд, Сэлэнгэ, Хэнтий аймгуудад 5-10 жил, Сүхбаатар, Баянхонгор, Булган аймгуудад 10-аас дээш жил, Архангай аймагт 1 жил хүртэл үйл ажиллагаа явуулж байгаа ЖДҮ эрхлэгчид хамгийн их байна.

2.7. Ажиллагсдын тоо

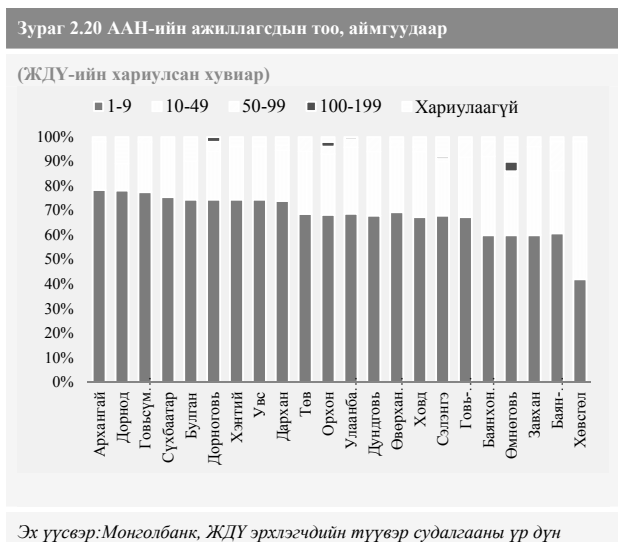
Судалгаанд оролцсон ЖДҮ эрхлэгчдийн 70 орчим хувь нь 1-9 хүртэлх ажиллагсадтай байгаагаас харахад дийлэнх хэсэг нь бичил бизнес эрхэлдэг байна. Дөрөвний нэг хэсэг нь 10-49 хүртэлх ажиллагсадтай буюу жижиг үйлдвэр эрхлэгчид байна. Харин 50-аас дээш тооны ажиллагсадтай ЖДҮ эрхлэгчид харьцангуй цөөн буюу нийт оролцогчдын 5%-ийг эзэлж байна.

Ажиллагсдын тооны ангиллыг үйл ажиллагаа явуулж буй салбаруудаар харвал худалдааны салбарт 1-9 хүртэлх ажиллагсадтай бичил бизнес эрхлэгчид хамгийн их байгаа бол барилгын салбарын ЖДҮ эрхлэгчдийн ихэнх хувь нь 10-49 хүртэлх ажиллагсадтай байна.

Аймгуудаар авч үзвэл Архангай аймагт хамгийн олон бичил бизнес эрхлэгчид, Хөвсгөл аймагт хамгийн олон жижиг үйлдвэрлэл эрхлэгчид /10-49 ажиллагсадтай/ байна. 100-199 хүртэлх ажиллагсадтай ЖДҮ эрхлэгчид Өмнөговь, Орхон, Дорноговь, Сэлэнгэ аймгуудад тус бүр 1, Улаанбаатар хотоос 10 ЖДҮ эрхлэгчид оролцжээ.

2.8. Борлуулалтын орлого

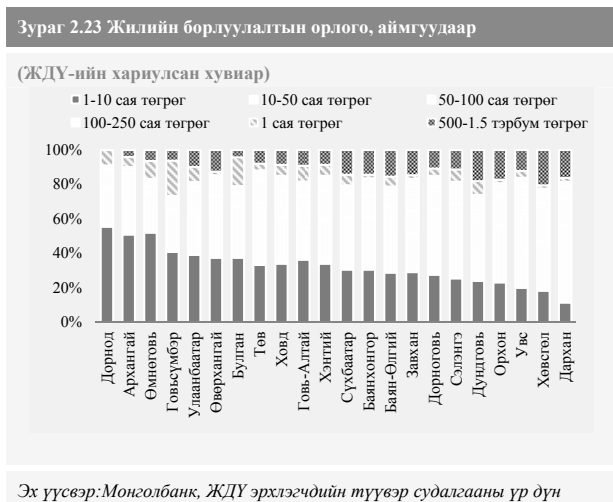
Судалгаанд хамрагдсан ЖДҮ эрхлэгчдийн 34% нь жилд 10 хүртэлх сая төгрөгийн борлуулалтын орлоготой бөгөөд 27% нь 10-50 сая төгрөгийн орлоготой байдаг байна. Эндээс харахад судалгаанд оролцсон ЖДҮ эрхлэгчдийн ихэнх нь буюу 60 гаруй хувь нь 50 сая хүртэлх төгрөгний борлуулалтын орлоготой байна.

Салбаруудын хувьд хамгийн өндөр борлуулалтын орлоготой нь барилгын салбарын ЖДҮ эрхлэгчид буюу дийлэнх хувь нь жилд 100-500 сая төгрөгийн борлуулалтын орлоготой байна. Дараа нь тээврийн салбарт 50-аас дээш сая төгрөгийн борлуулалтын орлоготой ЖДҮ эрхлэгчид ихэнх хувийг эзэлж байна. Бусад салбаруудын хувьд ихэнх нь жилд 1-50 хүртэлх сая төгрөгийн борлуулалтын орлоготой байна.

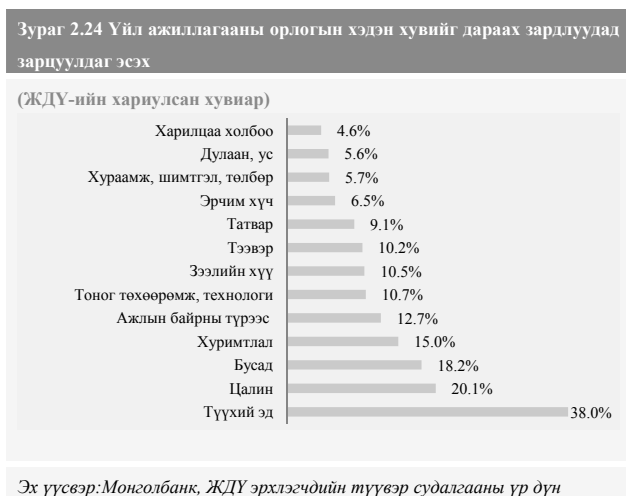

Аймгуудаар ангилж үзвэл Хөвсгөл, Дундговь, Дархан-Уул аймгуудад 500-1.5 тэрбумын борлуулалтын орлоготой гэж бусад аймгуудаас илүү өндөр хувьтай хариулсан байхад Дорнод, Архангай, Өмнөговь аймгуудад хамгийн бага борлуулалтын орлоготой ЖДҮ эрхлэгчид байна.

2.9. Зардлын төрөл

ЖДҮ эрхлэгчдийн үйл ажиллагаанд түүхий эдийн зардал хамгийн өндөр хувийг, харилцаа холбооны зардал хамгийн бага хувийг эзэлж байна.

Үйл ажиллагааны салбаруудаар ангилж үзвэл худалдааны салбарт түүхий эдийн зардал⁴ хамгийн их, цалингийн болон түрээсийн зардал үйлчилгээний салбарт, зээлийн хүүний зардал үйлдвэрлэлийн салбарт, хуримтлал ХАА салбарт тус тус хамгийн их хувьтай байна.

⁴ Худалдааны салбарын түүхий эдийн зардалд эргэлтийн хөрөнгө, бараа, материалыг ойлгоно.

Зураг 2.25 Зардлын төрөл, салбараар

(ЖДҮ-ийн хариулсан хувиар)

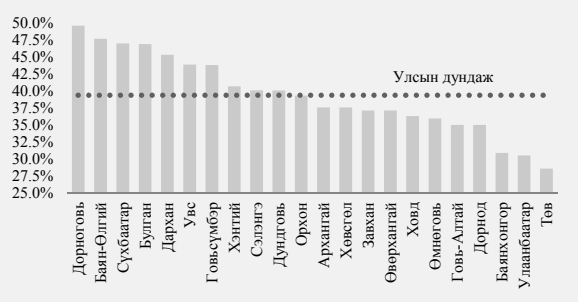
	Худалдаа	Үйлчилгээ	Үйлдвэрлэл	З/буудал, нийтийн хоол	Барилга	Хөдөө аж ахуй	Тээвэр
Түүхий эд	42.5	31.4	33.4	38.8	39.3	25.4	33.1
Цалин	15.8	24.2	22.0	18.6	23.2	17.6	16.6
Бусад	21.8	15.4	9.9	15.8	31.8	35.1	10.7
Хуримтлал	16.4	19.3	12.8	11.0	10.6	20.3	11.6
Ажлын байрны түрээс	13.1	15.2	13.1	10.7	7.5	7.6	7.6
Тоног төхөөрөмж, технологи	8.9	10.9	8.1	10.4	13.2	22.2	14.1
Зээлийн хүү	10.8	12.1	12.6	9.3	7.8	13.9	10.5
Тээвэр	11.9	10.0	7.1	8.3	10.1	20.8	12.7
Татвар	8.9	8.7	8.9	8.8	10.6	10.5	7.8
Эрчим хүч	6.1	7.4	6.6	6.4	6.2	9.6	6.9
Хураамж, шимтгэл, төлбөр	6.3	6.6	6.2	4.9	6.1	9.8	4.0
Дулаан, ус	5.5	6.9	6.2	4.8	3.9	7.3	7.0
Харилцаа холбоо	5.5	5.5	4.1	3.8	3.9	4.6	4.1

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

Зардлуудаас хамгийн өндөр хувийг эзэлж байгаа түүхий эдийн зардлыг аймгуудаар Зураг 1.20-д харуулав. Улсын дундаж дүнгээр ЖДҮ эрхлэгчдийн түүхий эдийн зардал нийт үйл ажиллагааны орлогын 39.4%-тай тэнцэж байгаа бол Төв аймагт хамгийн бага буюу 28.6%, Дорноговь аймагт хамгийн их буюу 49.7%-тай тэнцүү байна.

Зураг 2.26 Түүхий эдийн зардлын үйл ажиллагааны орлогод эзлэх хувь, аймгуудаар

(ЖДҮ-ийн хариулсан хувиар)

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

2.10. Тайлан тэнцэл гаргадаг эсэх

Санал асуулгад хамрагдсан ЖДҮ эрхлэгчдийн дийлэнх хэсэг нь буюу 70% нь тайлан тэнцэл гаргадаг байна.

Салбаруудаар харвал барилгын салбарт тайлан тэнцэл гаргадаг ЖДҮ эрхлэгчид хамгийн өндөр хувьтай байгаа бол ХАА-н салбарт хамгийн бага хувьтай байна.

Аймгуудаар авч үзвэл Төв, Хөвсгөл аймгуудад тайлан, тэнцэл гаргадаг ЖДҮ эрхлэгчид хамгийн их, Говьсүмбэр, Булган аймгуудад хамгийн цөөн байна.

3. ДЭМЖЛЭГҮҮД

Энэхүү бүлэгт манай улсад ЖДҮ эрхлэгчдийг ямар төрлийн байгууллагууд дэмжиж байна, тэдгээрээс ямар ямар дэмжлэгүүд үзүүлж байна, мөн цаашид нэн түрүүнд ямар төрлийн арга хэмжээнүүдийг авах шаардлагатай байгаа талаарх санал асуулгын үр дүнг танилцууллаа.

Дэмжиж буй байгууллагууд: Одоогийн байдлаар ЖДҮ эрхлэгчдийг хамгийн ихээр дэмжиж буй байгууллагууд нь арилжааны банкууд байна. Засгийн газар болон орон нутгийн захиргааны дэмжлэг багагүй хувийг эзэлж байна.

Үзүүлж буй дэмжлэгүүд: Дээрх байгууллагуудаас санхүүжилт олгох, үзэсгэлэн худалдаа зохион байгуулах ажлыг илүү ихээр явуулж байна. Эдийн засгийн салбаруудаар ангилж харвал ХАА, үйлдвэрлэлийн салбарт бусад салбаруудаас илүү дэмжлэг авдаг байна.

Цаашид авах арга хэмжээ: Цаашид нэн түрүүнд төрийн байгууллагын үйлчилгээг чирэгдэлгүй болгох шаардлагатай байна. Үүний дараа санхүүжилтийн эх үүсвэрийг бий болгох, үндэсний үйлдвэрлэлийг дэмжих, татварын таатай орчинг бүрдүүлэх, авилгалыг бууруулах шаардлагатай байна гэж үзжээ.

3.1. Жижиг дунд үйлдвэрлэлийг хамгийн ихээр дэмждэг байгууллагууд

Санал асуулгын дүнгээр ЖДҮ эрхлэгчдийг арилжааны банкууд, засгийн газар (ЗГ) болон орон нутгийн засаг захиргаа бусад байгууллагуудаас илүү ихээр дэмжиж байгаа нь харагдлаа. /Зураг 3.1/.

Дэлхийн санхүү эдийн засгийн хямралаас хойш арилжааны банкуудын зээлийн өрийн үлдэгдэл тасралтгүй өсч⁵, 2011 оны 1-р улирлын эцсийн байдлаар арилжааны банкуудын нийт зээлийн өрийн үлдэгдэлд ЖДҮ эрхлэх зориулалтаар олгосон зээлийн хэмжээ 19%-ийг⁶ эзэлж байна. Энэ нь ЖДҮ эрхлэгчдийн 45% нь арилжааны банкууд дэмжиж байна гэж хариулсан судалгааны үр дүнтэй нийцтэй байгаа хэдий ч нөгөө

⁵ Монголбанк, Сарын мэдээ, 2011 оны 3 сарын байдлаар 3.7 их наяд төгрөг, жилийн 35%-ийн өсөлттэй байна.

⁶ Монголбанк, ЖДҮ-ийн зээлийн тайлан, 2011 оны 1-р улирал.

талаараа судалгааны үр дүн нь ЖДҮ эрхлэгчид санхүүжилтээ арилжааны банкнаас өөр эх үүсвэрээс олох боломж хомс байдгаас шалтгаалсан байж болох юм.

Харин Засгийн газраас ЖДҮ-ийг хөгжүүлэх талаар мянганы хөгжлийн зорилт, тогтвортой хөгжлийн хөтөлбөр, бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлал болон эдийн засгийн өсөлтийг дэмжих, ядуурлыг бууруулах стратеги зэрэг бодлогын олон гол баримт бичгүүдэд тусган арга хэмжээнүүдийг авч хэрэгжүүлж байна. Улсын төсөвт 2006-2008 онуудад 3 тэрбум төгрөг, 2009-2010 онуудад ЖДҮ-ийг дэмжихээр 60.8⁷ тэрбум төгрөг баталсан байгаагаас харахад жил ирэх тусам ЖДҮ эрхлэгчдэд үзүүлэх дэмжлэгийг нэмэгдүүлж байна. Үүний үр дүнд судалгаанд оролцогчдоос давхардсан тоогоор 30 гаруй хувь нь ЗГ болон орон нутгийн захиргаа дэмждэг гэсэн хариуг өгсөн болов уу.

Шигтгээ 3.1. Олон улсын туршлага

БНСУ-ын эдийн засаг маш богино хугацаанд хөгжингүй орны түвшинд хүрсэн нь олон улсын судлаач, эдийн засагч нарын анхаарлыг татсан бөгөөд энэхүү эдийн засгийн үсрэнгүй хөгжлийн талаар нэлээд судалгаа хийгджээ. Дэлхийн II дайны дараах үеэс эхэлсэн эдийн засгийн өсөлтөд “Чаэбул” буюу тухайн орны том компаниуд гол үүрэг гүйцэтгэсэн гэж судлаачид үзэж байгаа боловч ЖДҮ-үүд багагүй хувь нэмэр үзүүлжээ.

Өнөөгийн байдлаар БНСУ-ын нийт аж ахуйн нэгжүүдийн 99.9 хувь нь ЖДҮ эрхлэгчид бөгөөд тэдгээрт эдийн засгийн идэвхтэй хүн амын 90 хувь нь хүн ажилладаг. ЖДҮ-үүд ДНБ-ий 50 гаруй хувь, нийт экспортын 35 гаруй хувийг бүрдүүлж байна. ЖДҮ-ийн дийлэнх нь бичил бизнес эрхлэгчид бөгөөд тэдгээр нь ихэвчлэн бөөний болон жижиглэнгийн худалдаа эрхэлдэг байна. Өмнөд Солонгосын эдийн засаг нь 1960-аад оноос эхлэн хурдтай өсөж эхэлсэн бөгөөд судлаачид 4 үе шаттайгаар хөгжсөн гэж үздэг.

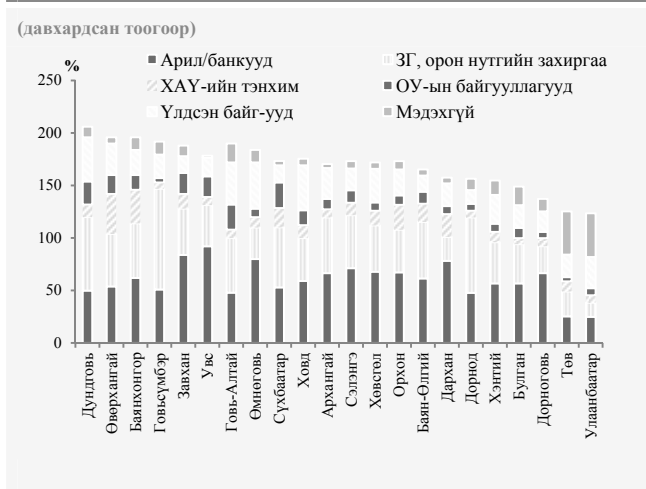
- Нэгдүгээр үе шат буюу 1960-1970 онуудад том компаниуд өргөжин хөгжиж экспорт хурдтай өсчээ. Энэ хугацаанд ЖДҮ-үүд харьцангуй зогсонги байдалтай байв. Засгийн газар гол анхаарлаа гадаад худалдаанд хандуулж түүнийг дэмжих бодлого хэрэгжүүлсний үр дүнд зарим томоохон компаниуд үйл ажиллагаагаа олон улсын хэмжээнд явуулдаг болов.
- Хоёрдугаар үе шат буюу 1970-1980 онуудад ЖДҮ-үүд сэргэн хөгжиж эхлэв. Засгийн газар хүнд болон химийн үйлдвэрлэлийг дэмжиж гадаадын өрсөлдөгч компаниудаас хамгаалах бодлого хэрэгжүүлснээр энэ чиглэлийн том үйлдвэрүүд хурдтай хөгжжээ. Энэ нь ЖДҮ хөгжих гол үндэс болов. Өөрөөр хэлбэл том үйлдвэрүүдийн үйл ажиллагаа өргөжин илүү олон төрлийн үйлдвэрлэлийн орцуудыг хэрэглэх болсон нь ЖДҮ-үүдэд тэдгээрийг хангах бизнесийн орчинг бий болгов. Ийнхүү ЖДҮ-үүд том компаниудын импортын бараа, бүтээгдэхүүнийг орлуулсан бүтээгдэхүүний нийлүүлэгч болж үйл ажиллагаагаа идэвхжүүлжээ.
- Гурав, дөрөвдүгээр үе шатанд үйлдвэрлэлийн салбарын бүтэц өөрчлөгдөж, технологийн шинэчлэл хийгджээ.

Манай орны хувьд Өмнөд Солонгосын жишгийг даган ЖДҮ-ийг хөгжүүлэх боломжтой. Уул уурхайн салбарт томоохон компаниуд бий болж байгаа өнөө үед Засгийн газар тэдгээрийн үйл ажиллагааг дэмжих бодлого хэрэгжүүлж байна. Монголын уул уурхайн компаниудын дунд нэлээд томд тооцогддог “Оюутолгой” компани ЖДҮ-ийг дэмжих зорилгоор нэг сая ам.доллартай тэнцэх хэмжээний зээлийг Өмнөговь аймагт бизнес эрхлэгч болон ЖДҮ эрхлэгчдэд хөнгөлттэй нөхцлөөр олгон тус компанид бүтээгдэхүүн, үйлчилгээ нийлүүлэх түнш болох боломж нээж өгчээ. Иймэрхүү арга хэмжээнүүд нь ЖДҮ-ийн үйл ажиллагааг идэвхжүүлэн цаашид ЖДҮ хөгжихэд түлхэц болно.

⁷ ЖДҮ-ийн газар.

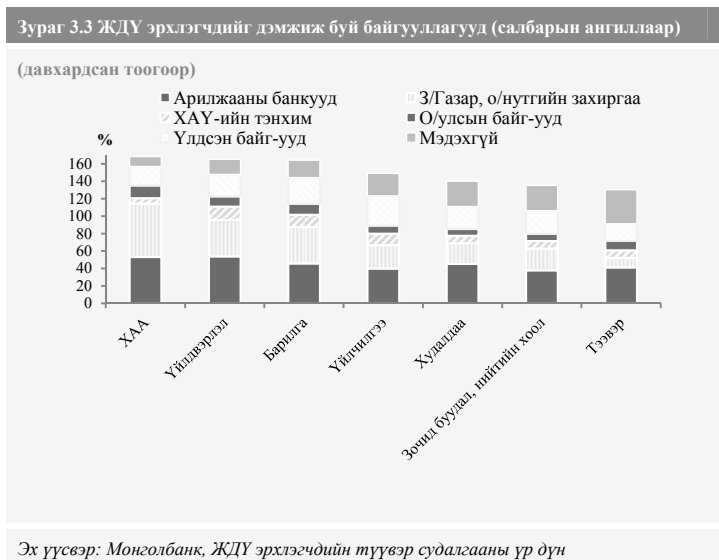
Дэмжлэг үзүүлдэг байгууллагуудыг аймгуудаар ангилж үзвэл /*Зураг 3.2*/ давхардсан тоогоор Дундговь, Өвөрхангай, Баянхонгор гэсэн аймгуудад бусад аймгуудтай харьцуулахад илүү их дэмжлэг үзүүлдэг гэж хариулсан байхад Улаанбаатар хот, Төв болон Дорноговь аймгуудад эсрэгээрээ байлаа. Банкуудын дэмжлэгийг Увс, Завхан, Өмнөговь гэсэн аймгуудад бусдаасаа харьцангуй ихээр авдаг бол Улаанбаатар хот, Төв болон Дорнод аймгуудад харьцангуй бага байна. Харин ЗГ болон орон нутгийн захиргаанаас үзүүлж буй дэмжлэгүүд Говьсүмбэр, Дорнод, Дундговь аймгуудад бусад аймгуудаас илүү өндөр хувьтай байхад Улаанбаатар хот, Төв болон Дархан-Уул аймгуудад харьцангуй бага байна. Худалдаа, аж үйлдвэрийн тэнхимийн дэмжлэгийг Өвөрхангай, Баянхонгор аймгуудад бусдаасаа харьцангуй өндөр байдаг гэж хариулсан бол олон улсын байгууллагын дэмжлэг Сүхбаатар, Говь-Алтай аймгуудад харьцангуй өндөр байна гэжээ.

Зураг 3.2 ЖДҮ эрхлэгчдийг дэмжиж буй байгууллагууд (аймгуудаар)

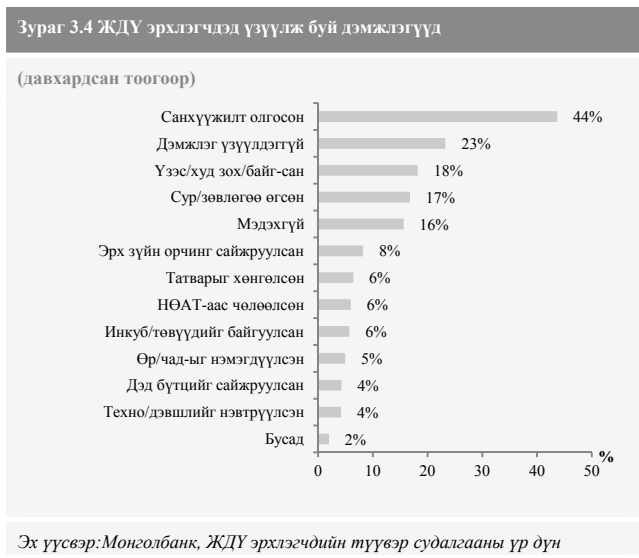
Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

Мөн эдийн засгийн гол салбаруудаар ангилж харвал ХАА-н салбарыг бусад салбараас илүү олон тооны байгууллагууд дэмждэг гэж хариулсан байна. Харин арилжааны банкны дэмжлэг салбаруудад харьцангуй жигд тархсан байхад ЗГ, орон нутгийн захиргааны дэмжлэг хөдөө аж ахуй (ХАА) –н салбар, барилгын салбар, үйлдвэрлэлийн салбарт бусад салбараас харьцангуй ихээр төвлөрдөг болох нь харагдаж байна /*Зураг 3.3*/.

3.2. ЖДҮ эрхлэгчдэд үзүүлж буй дэмжлэгүүд

Санал асуулгын дүнгээр манай улсад ЖДҮ эрхлэгчдэд голчлон санхүүжилт олгох, үзэсгэлэн худалдаа зохион байгуулах, сургалт, зөвлөгөө явуулах, татварыг хөнгөвчлөх (татвар, НӨАТ-аас чөлөөлсөн) замаар дэмжлэг үзүүлдэг нь харагдаж байна /Зураг 3.4/.

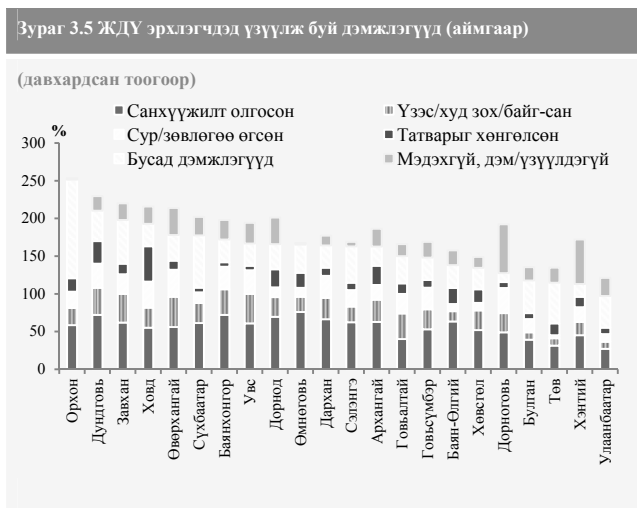
Банкуудаас 2011 оны 1-р улирлын эцсийн байдлаар ЖДҮ эрхлэх зориулалтаар 48 мянга гаруй зээлдэгчдийг санхүүжүүлж, зээлийн өрийн үлдэгдлийн дүн нь 690 тэрбум төгрөг болж 2010 оны эцсээс 65 тэрбум төгрөгөөр буюу 9 хувиар өссөн байна⁸. 2009-2010 онуудад Жижиг, дунд үйлдвэрийг дэмжих зориулалтаар 60.8 тэрбум төгрөгийг

⁸ Монголбанк, ЖДҮ-ийн зээлийн тайлан, 2011 оны 1-р улирал.

улсын төсвөөс хувиарлаж, арилжааны банкуудаар сарын 0,8% ба 1%-ийн хүүтэй, 3 ба 5 хүртэл жилийн хугацаатай дамжуулан олгосон бөгөөд 2011 оноос зээлийн эргэн төлөлтөөр олгохоор төлөвлөж байна. Суманд үйлдвэрлэл хөгжүүлэх сан байгуулан ажиллахаар 24 тэрбум төгрөг 2011 оны улсын төсөвт тусгагдсан бөгөөд үйл ажиллагааг эхлүүлэх зохион байгуулалтын бэлтгэл ажлууд хийгдэж байна⁹.

Олон улсын байгууллагуудын хувьд Засгийн газар хоорондын гэрээ, хэлэлцээрийн дагуу бизнес эрхлэгчдийг дэмжих зорилготой олон төрлийн хөнгөлөлттэй зээл, тусламжийг арилжааны банкуудаар дамжуулан ЖДҮ эрхлэгчдэд олгож байна.

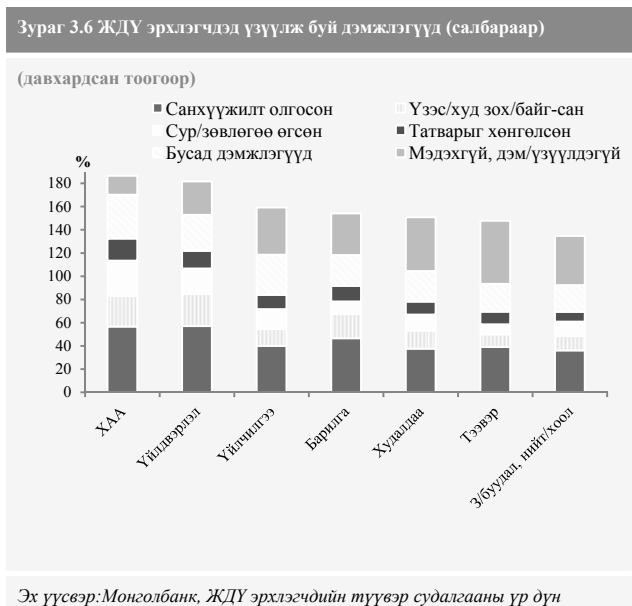
ЖДҮ эрхлэгчдэд үзүүлсэн дэмжлэгүүдийг аймгуудаар ангилан харвал /Зураг 3.5/ Орхон, Дундговь, Завхан аймгуудад бусдаасаа их дэмжлэг авсан нь харагдаж байхад Улаанбаатар хот, Хэнтий болон Төв аймгуудад хамгийн бага хувьтай байна. Үүний дотроос санхүүжилтийн эх үүсвэрийг бий болгосон гэж Өмнөговь, Дундговь, Баянхонгор аймгуудад бусдаасаа өндөр хувьтай хариулсан бол Улаанбаатар хот, Төв болон Булган аймгуудад бага байна. Харин Өвөрхангай, Увс, Завхан аймгуудад үзэсгэлэн худалдаа зохион байгуулах ажил бусдаасаа илүү өндөр байдаг бол мөн л Улаанбаатар хот, Төв болон Булган аймгуудад харьцангуй бага, сургалт зөвлөгөөний хувьд Өвөрхангай, Ховд, Дорноговь аймгуудад бусдаасаа өндөр хувьтай хариулсан байхад Төв, Баян-Өлгий болон Хөвсгөл аймгуудад харьцангуй бага байна. Ховд, Дундговь, Архангай аймгуудад татвараас чөлөөлсөн гэж харьцангуй өндөр хувьтай хариулсан бол Сүхбаатар, Баянхонгор, Увс аймгуудад эсрэгээрээ байна. Орхон аймагт бусад дэмжлэгүүд бусад аймгуудаас нилээд өндөр түвшинд байна.

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

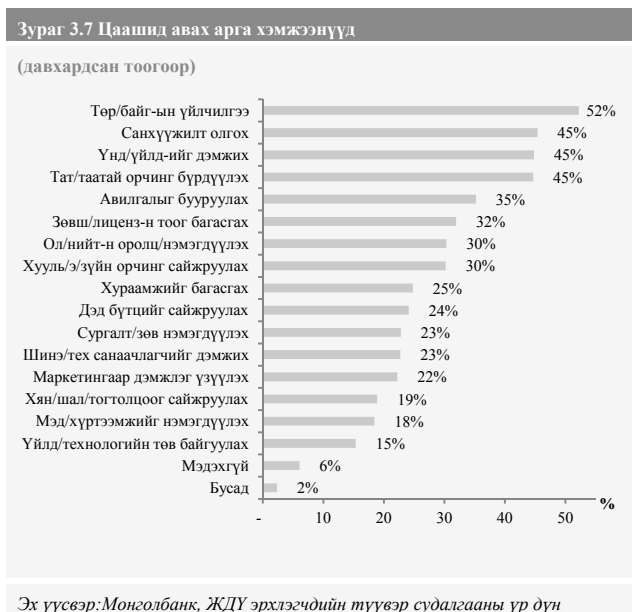
Эдийн засгийн гол салбаруудаар ангилж харвал /Зураг 3.6/ ХАА болон үйлдвэрлэлийн салбарт бусад салбараас харьцангуй их дэмжлэг үзүүлдэг болох нь харагдаж байна. Үүн дотроос санхүүжилт олгох, үзэсгэлэн худалдаа зохион байгуулах, сургалт зөвлөгөө өгөх зэрэг дэмжлэгүүд нь ХАА болон үйлдвэрлэлийн салбарт түлхүү явагдаж байгаа бол бусад дэмжлэгүүд нь салбаруудын хувьд төдийлэн ялгаа ажиглагдахгүй байна.

⁹ ЖДҮ-ийн газар.

3.3. Бодлого, үйл ажиллагааны хүрээнд цаашид авбал зохих арга хэмжээнүүд

Судалгааны дүнгээр ЖДҮ эрхлэгчид цаашид нэн түрүүнд төрийн байгууллагын үйлчилгээг чирэгдэлгүй болгож, сайжруулах шаардлагатай байна гэж хариулсан байна. Харин үүний дараа бизнесээ эрхлэх санхүүжилтийн эх үүсвэрийг бий болгох, үндэсний үйлдвэрлэлийг дэмжсэн бодлогыг явуулах, татварын таатай орчинг бүрдүүлэх, авилгалыг бууруулах шаардлагатай байна гэж үзжээ /Зураг 3.7/.

Дэлхийн банкны засаглалын индексийн 2009 оны дүнгээр¹⁰ Монгол улс Засгийн газрын үр ашгийн¹¹ байдлаараа 23 хувьтай буюу нилээд чанар муутай байгаа нь төрийн байгууллагын үйлчилгээг чирэгдэлгүй болгох ёстой гэсэн санал асуулгын дүнг батлан харуулж байна.

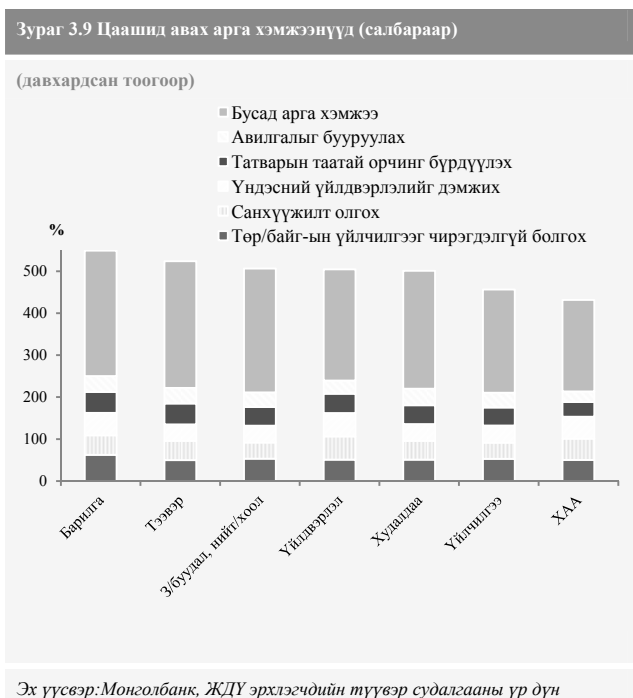
Түүнээс гадна уг индексийн иргэдийн дуу хоолой ба хариуцлагатай байдал¹² гэсэн бүрэлдэхүүн хэсгээр Монгол улс 49 хувьтай буюу дундаж түвшинд байгаа бөгөөд санал асуулгын дүнгээр ЗГ-ийн бизнестэй холбоотой шийдвэрт иргэд, хувийн хэвшлийнхний санал, бодлыг тусгах ёстой гэж судалгаанд оролцогчдын гуравны нэг нь хариулсан байгаатай нийцтэй байна.

Мөн Херитаж сангаас¹³ дэлхий даяар явуулдаг эдийн засгийн эрх чөлөөний индексийн судалгааны 2010 оны дүнгээр Монгол улс авилгал, хээл хахуулийн байдлаар 100-аас 27 оноотойгоор маш доогуур бүлэгт хамрагдаж өмнөх жилийнхээс нэлээд хэдэн байраар ухарсан нь нийгэмд авилгал их хэмжээгээр нэмэгдсэнийг харуулж байгаа бөгөөд судалгаанд оролцогчдын 35% нь авилгалыг бууруулах хэрэгтэй гэж үзжээ.

Нэн түрүүнд авах шаардлагатай арга хэмжээнүүдийг аймгуудаар харьцуулж /Зураг 3.8/ харвал улсын дундаж дүнгээс төдийлэн ялгарахгүй байна. Харин төрийн байгууллагын үйлчилгээг чирэгдэлгүй болгоё гэж Орхон, Баянхонгор, Хөвсгөл аймгууд бусдаасаа арай өндөр хувьтай хариулсан байна. Санхүүжилтийн эх үүсвэрийг бий болгох шаардлагатай гэж Увс, Баянхонгор, Өмнөговь аймгуудад, үндэсний үйлдвэрлэлийг дэмжье гэж Увс, Баянхонгор, Баян-Өлгий аймгуудад бага зэрэг өндөр хувьтай хариулжээ.

¹⁰ Дэлхийн засаглалын индикаторууд 2010, Дэлхийн банкны цахим хуудас.
¹¹ Төрийн байгууллагын нийгэмд үзүүлж буй үйлчилгээний чанар, түүний улс төрөөс хараат бус байдал, иргэдийн бодлого боловсруулалтанд итгэх итгэл зэргээс бүрдсэн индекс.
¹² Иргэдийн үг хэлэх эрх чөлөө, хэвлэлийн эрх чөлөө, эвлэлдэн нэгдэх эрх чөлөө, ЗГ-аа сонгоход оролох эрх чөлөө зэрэг үзүүлэлтүүдээс бүрдсэн индекс.
¹³ АНУ-ын судалгааны байгууллага.

Дээрх арга хэмжээнүүдийг эдийн засгийн салбаруудаар ангилан харахад төдийлэн ялгаа ажиглагдахгүй байна /Зураг 3.9/.

4. ЖДҮ-ИЙН ХӨГЖИЛД НӨЛӨӨЛӨГЧ ХҮЧИН ЗҮЙЛС

Макро эдийн засгийн орчин: Түүвэр судалгаанд хамрагдсан ЖДҮ эрхлэгчдийн дийлэнх нь ЖДҮ эрхлэх эдийн засгийн таатай орчин хангалттай бүрдээгүй гэж үзжээ.

Санал асуулгад оролцогчид инфляцийн түвшин нам дор, тогтвортой бөгөөд ханш тогтвортой байх нь тэдгээрийн бизнесд дэмжлэг үзүүлнэ гэжээ. Эдийн засаг 2010 онд 6.1%-иар өссөн боловч ЖДҮ эрхлэгчид энэхүү өсөлтийн үр шим хангалттай хүртэхгүй байна гэжээ.

Нийгмийн орчин: Судалгааны үр дүнгээр ядуурал болон ажилгүйдлийн түвшин ЖДҮ-ийн хөгжилд нийгмийн зүгээс учруулах хамгийн гол бэрхшээл болж байна.

Бизнесийн орчин: Судалгааны үр дүнгээр ЖДҮ эрхлэгчид ЗГ болон ОУБ-ын хөнгөлөлттэй зээлийн олдоц, төрийн байгууллагын үйлчилгээ, санхүүжилтийн буюу зээлийн хүүний хэмжээ, зам тээврийн хөгжил, хөрөнгийн зах зээлээс хөрөнгө босгох боломж зэрэг нь их хүндрэлтэй байдаг нь судалгааны үр дүнгээр харагдлаа.

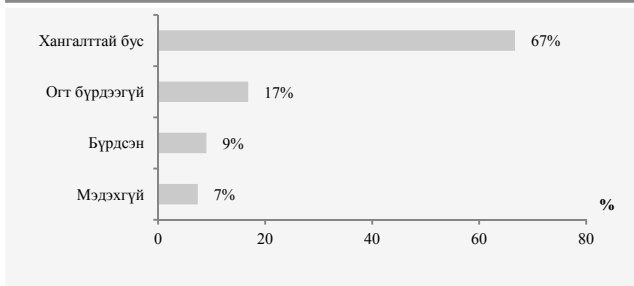
Зардлын байдал: Судалгааны үр дүнгээр ЖДҮ эрхлэгч нарт зардлуудаас зээлийн хүү, шимтгэл хураамжийн төлбөр, тоног төхөөрөмжинд зарцуулах зардал болон түрээсийн зардал зэрэг үзүүлэлтүүд хамгийн их хүндрэл үзүүлдэг байна.

Дотоод орчин: Судалгааны үр дүнгээр ЖДҮ эрхлэгчдэд дотоод орчны зүгээс хүний нөөцийн удирдлага, тоног төхөөрөмжийн чанар бусад үзүүлэлттэй харьцуулахад хамгийн их хүндрэл учруулдаг бол түүхий эдийн чанар бусад үзүүлэлттэй харьцуулахад харьцангуй бага хүндрэл учруулдаг байна.

4.1 Макро эдийн засгийн орчин

Судалгаанд хамрагдсан 2,227 ЖДҮ эрхлэгчдийн дийлэнх буюу 67% нь манай оронд бизнес эрхлэх эдийн засгийн таатай орчин хангалттай бус бүрдсэн гэж үзсэн бол 17% нь огт бүрдээгүй гэж үзжээ. Харин бизнес хийх боломж бүрдсэн гэж санал асуулгад оролцогчдын 9% нь хариулсан нь ЖДҮ эрхлэгчдийн 10 хүрэхгүй хувь нь үйл ажиллагаагаа хэвийн явуулж байна гэж хэлж болхоор байна /Зураг 4.1/.

Зураг 4.1 Бизнес эрхлэх эдийн засгийн таатай орчин бүрдсэн эсэх

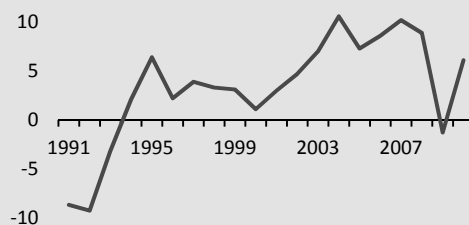
Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

Түүнчлэн Дэлхийн Банкнаас жил болгон олон улсын хэмжээнд явуулдаг “Бизнес эрхлэх нь¹⁴ 2010” судалгааны үр дүнгээр Монгол улс дэлхийн 183 орноос бизнес эрхлэх боломжоор 73-т жагсаж өмнөх оныхоос 10 байраар ухарсан нь **бизнес эрхлэх таатай орчин улам муудсаныг** харууллаа. Судалгаанд оролцогчдын дийлэнх хувь нь бизнес эрхлэх таатай нөхцөл манай оронд бүрдээгүй гэж хариулсан нь Дэлхийн Банкны дээрх судалгааны үр дүнтэй нийцтэй гарсан гэж үзэж байна.

Монголд бизнес эрхлэх боломж 2009 оноос 2010 онд 10 байраар ухрахад бизнесийн үйл ажиллагааг эхлүүлэх болон хаахад зарцуулах хугацаа, үйл ажиллагаа явуулах зардал өндөр зэрэг үзүүлэлтүүд голлон нөлөөлсөн бол зээл авах боломж, хөрөнгө бүртгүүлэх, гадаад оронтой худалдаа хийх, барилга барих зөвшөөрөл авах, хөрөнгө оруулагчдыг хамгаалах бодлого сул зэрэг нь бага зэрэг нөлөөлсөн байна.

Дэлхийн санхүү эдийн засгийн хямралаас шалтгаалан манай улсын эдийн засгийн өсөлт 2009 онд бууралттай гарсан ч 2010 оноос уул уурхайн салбарын өндөр өсөлт, төсвийн тэлэх бодлого болон хувийн хэвшлийн идэвхжлээс үүдэн эдийн засаг огцом өсч жилийн эцсээр 6%-ийн өсөлттэй гарсан. Эдийн засаг хэдий ийнхүү өсч байгаа хэдий ч судалгаанд хамрагдсан ЖДҮ эрхлэгчдийн 30 гаруй хувь нь сөргөөр, 20 гаруй хувь нь огт нөлөөлөөгүй гэсэн хариултуудыг өгсөн байгаа нь **иргэдийн бодит амьдралд, тэр дундаа хувийн хэвшлийнхэнд эдийн засгийн өсөлтийн үр шим хүртэхгүй байгааг харуулж байна /Зураг 4.2/.**

Шигтгээ 4.1. Эдийн засгийн өсөлт

Эх үүсвэр: YCS

Сүүлийн 20 жилийн турш манай улсын эдийн засаг дунджаар 3.3 хувиар өсч, ялангуяа 2004-2008 оны хооронд 6.5 хувиар өссөнөөр нэг хүнд ноогдох ДНБ 2.7 дахин нэмэгдэж Дэлхийн банкны бага орлоготой орнуудын жагсаалтаас гарч дундаж орлоготой улсуудын тоонд оржээ. Гэсэн ч дэлхийн санхүү эдийн засгийн хямралын нөлөөгөөр 2009 оны эхний 3 улирлын турш огцом унаж байсан ч сүүлийн улиралд уналт харьцангуй тогтворжиж саарч эхэлсэн. Энэхүү уналт нь Зүүн Азийн орнууд дундаа томоохон уналтанд тооцогдох үзэгдэл юм.¹⁵ Энэхүү хямралаас шалтгаалан манай улсын зарим салбаруудад мэдэгдэхүйц уналтууд гарсан байна. Тухайлбал үйлдвэрлэлээс барилгын салбарт 49 хувь, үйлчилгээнээс худалдааны салбарт 27, санхүүгийн гүйлгээний салбарт 20 хувийн уналтууд бий болжээ.

¹⁴ Дэлхийн банкнаас 1996 оноос хойш, 183 оронд явуулж буй уг судалгаа нь бизнесийн үйл ажиллагаанд саад бэрхшээл болж байгаа болон дэмжиж буй зүйлүүдийг судлах зорилготой юм.

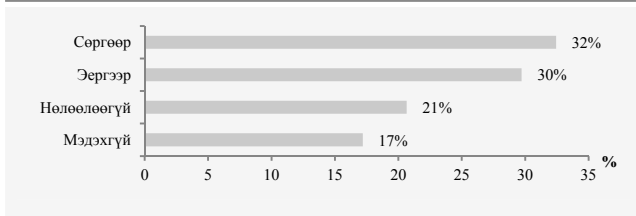
¹⁵ Дэлхийн санхүү эдийн засгийн Монголын эдийн засагт үзүүлж буй нөлөө

Эх үүсвэр: УСХ

2009 онд үйлдвэрлэл огцом буурч эдийн засаг унаад байсан үетэй харьцуулахад 2010 онд эдийн засаг огцом сэргэж 6 хувиар өслөө. ДНБ-ий тооцооноос харахад барилгын салбар 38 хувиар, худалдааны салбар 23 хувиар, тээврийн салбар 16 хувиар өссөн үзүүлэлттэй байна. Харин ХАА-н салбар сүүлийн жилүүдэд өсөлттэй байсан хэдий ч 2010 онд өмнөх онтой харьцуулахад ойролцоогоор 17 хувиар буурлаа. Үүнд зуднаас шалтгаалан нийт мал сүргийн 20 гаруй хувь нь хорогдсон, ХАА-н салбарын экспорт огцом буурсан зэрэг хүчин зүйлс нөлөөлсөн байна.

Зураг 4.2 Эдийн засгийн өсөлт бизнест нь хэрхэн нөлөөлж байгаа эсэх

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

Судалгаанд оролцогчдын тал нь буюу 51% нь инфляцийн түвшин тогтвортой бол сайн, 25% буюу дөрөвний нэг нь буурвал бизнест нь сайнаар нөлөөлнө гэсэн хариултуудыг өгсөн байна. Ерөнхийдөө бизнес эрхлэгчдийн хувьд үнийн ерөнхий түвшин тогтвортой, доогуур түвшинд байх нь тэдгээрийн бизнесд дэмжлэг үзүүлнэ гэж үздэг нь харагдлаа¹⁶ /Зураг 4.3/.

Зураг 4.3 Инфляцийн түвшин бизнест нь хэрхэн нөлөөлж байгаа эсэх

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

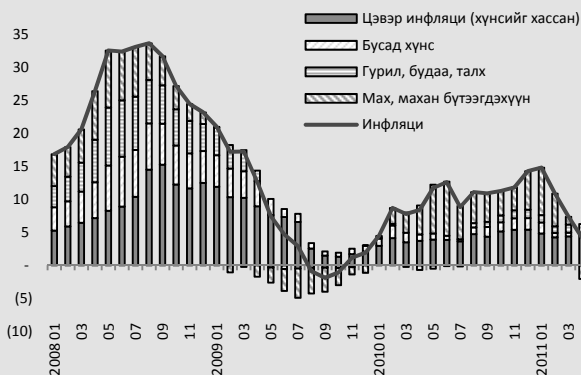
¹⁶ Өнгөрсөн 2010 онд нилээд өсч 2 оронтой тоонд хүрээд байсан инфляцийн түвшин 2011 оны эхнээс буурч 4 дүгээр сарын эцсийн байдлаар улсын хэмжээнд 5.5%-д хүрээд байна.

Бизнес эрхлэгчдийн 53% нь ханшийн түвшин тогтвортой бол сайн гэж үзсэн бөгөөд, 20% нь ханш өсвөл буюу чангарвал бизнест нь сайнаар нөлөөлнө гэжээ. Харин дэлхийн санхүү, эдийн засгийн хямралын үеэр төгрөгийн ханшийн хэлбэлзэл ихэсч бизнес эрхлэгчдэд тодорхой бус байдлыг бий болгож байсан төдийгүй, төгрөгийн ханшийн огцом сулралт нь гадаадаас импортолдог ААН-үүдэд хүндээр туссан байх магадлалай. Монгол улсад орох хөрөнгийн урсгал сүүлийн жилд улам эрчимжиж байгаагаас шалтгаалан төгрөгийн ам.доллартай харьцах ханш аажмаар чангарсаар 2011 оны 1-р улирлын байдлаар 1250 төгрөгт хүрч хямралын өмнөх үеийн түвшинд хүрсэн нь ханш тогтвортой бөгөөд чангарвал сайн гэсэн хариултуудтай нийцтэй байна.

2011 оны 3-р сарын дундаж ханш өмнөх сартай харьцуулахад 2%-иар, 2010 оны 3-р сартай буюу өмнөх оны мөн үетэй харьцуулахад 13%-иар тус тус чангарсан бөгөөд **судалгааны үр дүнгээс харвал ЖДҮ эрхлэгчдийн хувьд ханшийн чангаралт нь сайнаар нөлөөлсөн байх талтай байна.**

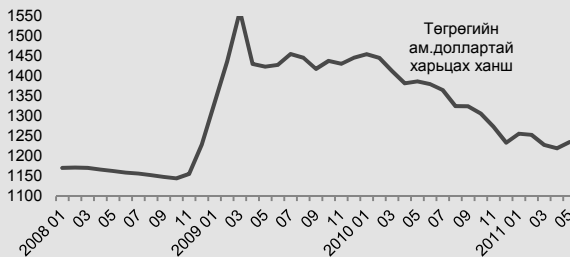
Шигтгээ 4.2. Инфляци, ханшийн өөрчлөлт

Эх үүсвэр: УСХ

Инфляци (Улаанбаатар) 2008 онд сүүлийн жилүүдэд байгаагүй өндөр түвшинд хүрч 30 гаруй хувьд хүрээд байсан бол дэлхийн санхүү эдийн засгийн хямралаас шалтгаалан эрэлт буурч, дэлхийн түүхий эдийн үнэ огцом буурснаас 2009 онд буурч хасах түвшинд хүрсэн. Энэхүү Хямралаас хойш инфляци өсч хоёр оронтой тоонд хүрээд байсан бол сүүлийн саруудад буурч нэг оронтой тоонд хадгалагдан, 2010 оны 4 сарын байдлаар 4.2 хувьтай гарсан байна. Энэ жилийн их хэмжээний төсвийн зардлын тэлэлт, өнгөрсөн оны 30 хувийн цалингийн өсөлт зэргээс шалтгаалан эрэлт хүчтэй нэмэгдсэнээс цаашид үнэ өсөх дарамт үргэлжлэх төлөвтэй байсан. Үүний зэрэгцээ Хятад болон дэлхий дахины хүнсний үнийн өсөлт, зээлийн дахин сэргэлт, уул уурхайн салбарын хурдтай хөгжил нь үнийн өсөлтийн дарамтыг улам нэмэгдүүлж

байна. ОУВС-гийн судлаачид хэрвээ төсвийн зардал хумигдахгүй бол оны эцэст инфляци 20 хувь байхаар тооцоолж байна. Эрх баригчид инфляци ингэж хурдацтай өсөх нь нийгэм, эдийн засагт ялангуяа ядуучуудад маш хүндээр тусна гэдгийг онцолж байгаа ч Төв банк төсвийн тэлэлтийг тэнцвэржүүлэх мөнгөний бодлогод хязгаарлалт хийхийг анхааруулж байна.

Эх үүсвэр: Монголбанк

2008 оны сүүлээр эдийн засгийн хямралаас шалтгаалан төгрөгийн ханш огцом суларч, 2009 онд ханшийн хэлбэлзэл нэмэгдэж эхэлсэн. Харин 2010 оноос хямралын нөлөө харьцангуй сааран төгрөгийн ханшийн хэлбэлзэл багасч иржээ. Сүүлийн жил Монгол улсад орох хөрөнгийн урсгал улам эрчимжиж байгаагаас шалтгаалан ам.доллартай харьцах төгрөгийн ханш аажмаар чангарсаар хямралын өмнөх үеийн түвшинд дөхсөн байна. 2011 оны 4-р сарын дундаж ханш өмнөх сартай харьцуулахад 1 хувиар, 2010 оны мөн үетэй харьцуулахад 12 хувиар тус тус чангарчээ. Мөн гадаад валютын дотогшлох урсгал эрс нэмэгдсэнээс Монголбанкны гадаад валютын нөөц түүхэндээ байгаагүй өндөр түвшинд хүрээд байна.

4.2 Нийгмийн орчин

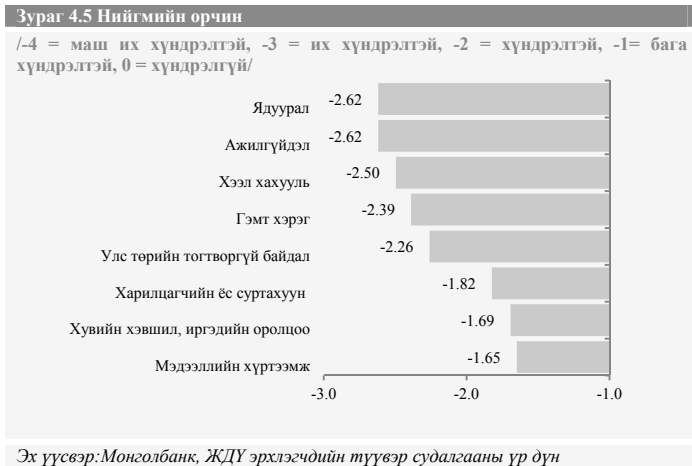
2010 оны эцсийн байдлаар Монгол улсын ДНБ-ий жилийн өсөлт 6.1%, нэг хүнд ногдох ДНБ-ий хэмжээ 3,727.3 ам.доллар болж өмнөх оноос 7.9%- иар өссөн ч ядуурлын түвшин 39.2%, ажилгүйдлын түвшин 9.9%-д хүрсэн байна. Хүний хөгжлийн индекс 0.622 байгаа нь дэлхийн 169 орноос 100-рт жагсаж байгаа бол авилгалын индекс¹⁷ 2.7 байгаа нь 178 орноос 116-рт жагсаж байна.

Нэгдсэн дүн

ЖДҮ-ийн бизнес эрхлэхэд нийгмийн орчны зүгээс саад болж буй хүчин зүйлсийг **хүндрэлгүй /0/-ээс маш их хүндрэлтэй /-4/** гэсэн чанарын 5 асуултаар асууж, нэгдсэн үнэлгээг тоон утга руу шилжүүлэн тооцлоо.

Түүвэр судалгааны үр дүнгээр ЖДҮ эрхлэгчдэд хамгийн их хүндрэл учруулж байгаа нийгмийн орчны үзүүлэлтээр ядуурал, ажилгүйдэл, хээл хахууль, гэмт хэрэг болон улс төрийн тогтворгүй байдал зэрэг үзүүлэлтүүд гарлаа /Зураг 4.5/.

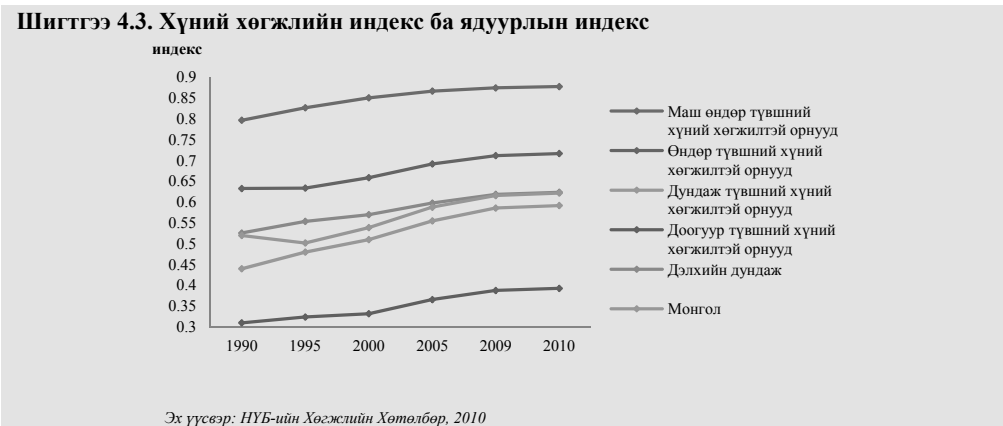
¹⁷ Transparency international, Corruption perceptions index 2010

Өрхийн нийгэм, эдийн засгийн судалгааны дүнгээр 2010 оны ядуурлын түвшин (ядуурлын хамралтын хүрээ) 39.2% хүрч, 2007 оноос 9.9%-иар өссөн бөгөөд ядуурлын түвшин ийнхүү нэмэгдэж байгаа нь ЖДҮ-ийн хөгжилд сөргөөр нөлөөлж байна. Түүнчлэн Үндэсний Статистикийн хорооны мэдээгээр хүн амын хэрэглээний тэгш бус байдал өндөр хэвээр байгаа бөгөөд 2010 оны хэрэглээний дундаж хэмжээ нь ядуу хэсгийн 20%-ийнхаас 5.3 дахин өндөр байна.

ЖДҮ эрхлэхэд ажилгүйдэл нийгмийн зүгээс ядуурлын дараа орох гол бэрхшээл гэж дүгнэсэн байна. Үндэсний Статистикийн хорооны “Ажиллах хүчний судалгаа”-ны дүнгээр 2010 онд эдийн засгийн идэвхтэй хүн 1,147.1 мянга байгаагаас 1,033.7 мянга буюу 90.1%-нь ажиллагсад, 113.4 мянга буюу 9.9% нь ажилгүй иргэд байна.

Ядуурал болон ажилгүйдлийн түвшин бизнес эрхлэхэд гол бэрхшээл болж байна гэдэг нь нийгэмд хэрэглэгчдийн худалдан авах чадвар сул байгааг илтгэнэ. Хэрэглэгчдийн худалдан авах чадвар сул байгаагаас шалтгаалж ЖДҮ эрхлэгчдийн борлуулалт хангалттай түвшинд хийгдэхгүй бөгөөд урт хугацаанд эргэлтийн хөрөнгөөр дутагдах, хэрэв зээлтэй бол зээлийн эргэн төлөлтийн дарамтанд орох зэрэг санхүүгийн хүндрэлтэй тулгардаг байх талтай юм. Монгол улсын иргэдийн дундаж худалдан авах чадвар ОУВС-гийн 2010 оны мэдээгээр түүнд бүртгэлтэй 183 орноос 124-т, Дэлхийн банкны 2009 оны мэдээгээр 168 орноос 114-т жагсчээ.

Хүний хөгжлийн индекс (ХХИ) нь хүний чадавхийн хөгжлийг харуулах бөгөөд эрүүл байх, боловсрол эзэмших, амьжиргааны зохистой нөхцөлд аж төрөх гэсэн 3 үндсэн хэмжигдэхүүнээр илэрхийлэгддэг. НҮБ-ийн Хөгжлийн Хөтөлбөр (UNDP)-ийн хийсэн судалгаагаар¹⁸ 2010 онд Монгол улсын ХХИ 0.622 байгаа нь өмнөх оноос 1%-иар, 2005 оноос 15.4%-иар өссөн байна. Олон улсын түвшинтэй харьцуулбал Монгол улс дундаж түвшний хүний хөгжилтэй орнуудын ангилалд багтах бөгөөд 169 орноос 100-рт жагсаж байна. ХХИ-ийн жилийн өсөлт бусад улсаас харьцангуй хурдацтай өсч, 2010 он гэхэд дэлхийн дундаж түвшинтэй бараг ижил түвшинд хүрсэн байна.

Төрийн болон төрийн бус байгууллагын тогтолцоонд эрх бүхий албан хаагчид хээл хахууль авах замаар лиценз, тусгай зөвшөөрөл болон бусад төрлийн холбогдох зөвшөөрлийг олгодог үзэгдэл нийгэмд тодорхой хэмжээгээр оршин байсаар байна.¹⁹ Нийгмийн уг сөрөг үзэгдлийг ЖДҮ эрхлэхэд саад болж буй гол бэрхшээлүүдийн нэг гэж дүгнэжээ.

Дээрэм тонуул, залилан болон бусад төрлийн гэмт хэрэг нийгэмд тодорхой хэмжээгээр оршин байгаа нь ЖДҮ эрхлэхэд саад учруулж буй бас нэгэн бэрхшээл гэж үзжээ. Улсын хэмжээнд бүртгэгдсэн гэмт хэргийн тоо 2010 онд 19.9 мянга болж, өмнөх оны дүнгээс 2.7%-иар буурсан байна. Нийт гэмт хэргийн тоонд өмчлөх эрх болон малын хулгайн гэмт хэргийн эзлэх хувь 2010 оны эцсийн байдлаар 45.5%-тай байна.

Шигтгээ 4.4. Ядуурлын индекс

Үзүүлэлтүүд	2000-2008 оны дунджаар
Ядуурлын индекс	0.065
Үндэсний ядуурлын шугам	36.1%
Ядуурлын түвшин дэх хүн амаас ажил эрхлэгчдийн тоо	15.8%
Ядууралд өртөх магадлалтай хүн ам	20.7%
1 өдөрт 1.25 ам.доллараас бага орлогтой хүн ам	2.2%
Боловсрол	6.8%
Эрүүл мэнд	19.0%
Амьжиргааны доод түвшин	39.6%

Эх үүсвэр: НҮБ-ийн Хөгжлийн Хөтөлбөр, 2010

НҮБ-ийн Хөгжлийн Хөтөлбөр (UNDP) - ийн 2010 онд хийсэн судалгаагаар Монгол улсын хүн амын ядуурлын индекс 2000-2008 оны дунджаар 0.065 байгаа нь 169 улсаас 100-рт жагсаж байна. 2000-2008 оны дунджаар нийт хүн амын 36.1% нь ядуурлын шугамаас доогуур, 20.7% нь ядууралд өртөх магадлалтай хүн амын ангилалд орж байна. Ядуурлын шугамаас доогуур ангилалд байгаа хүн амын 15.8% нь ажил эрхэлдэг хүмүүс байгаа бөгөөд 2.2% нь амьжиргааны доод түвшин (1 өдөрт 1.25 ам.доллар)-ээс доогуур түвшинд амьдарч байна.

Улс төрийн тогтворгүй байдлыг ЖДҮ эрхлэгчид бизнес эрхлэхэд их хүндрэл учруулдаг гэж дүгнэжээ. Орон нутагт ЖДҮ-ийн үйл ажиллагаа эрхлэгчидтэй судалгаа авч, ярилцлага хийж байх явцад цөөнгүй тооны бизнес эрхлэгчид 'ЖДҮ-д зориулсан хөнгөлөлттэй зээлийг эрх бүхий албан тушаалтнууд танил тал болон орон нутгын засаг захиргааны нэгжид ажиллагч албан тушаалтнууд намын харьяалал харах замаар зөвшөөрөл, эрх олгодог' гэсэн бэрхшээлийг дурьдаж байсан. Энэ нь улс төрийн тогтворгүй байдал санал асуулгад оролцогчдын дунд их хүндрэлтэй гэж үнэлэгдэх болсон нэг шалтгаан болсон байх талтай.

¹⁸ Human Development Report 2010

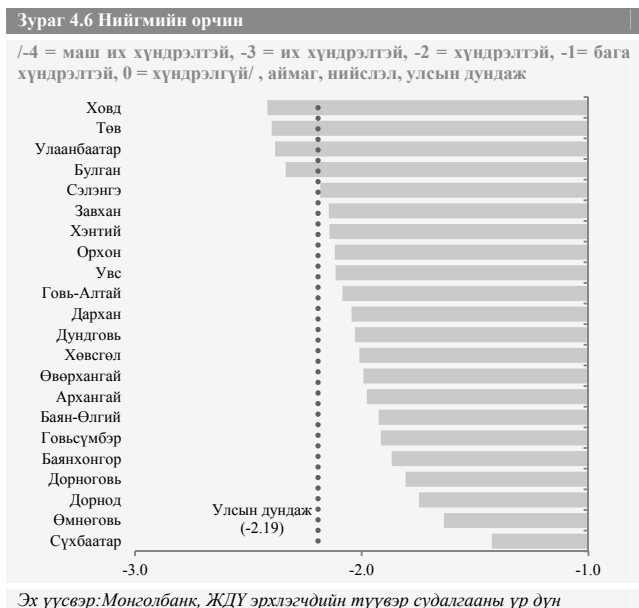
¹⁹ Авлигатай тэмцэх газар 2010 онд ирсэн нийт гомдол, мэдээллээс гэмт хэргийн шинжтэй 483 гомдол, мэдээллийг хуульд заасан үндэслэл журмын дагуу шалгаж шийдвэрлэсэн бөгөөд нутгийн захиргааны болон өөрөө удирдах байгууллагын үйл ажиллагаанд хамаарах 90, салбарын яамдын үйл ажиллагаанд хамаарах 4, улсын бүртгэлийн ажилтанд хамаарах 7 санал гомдол тус тус иргэд, байгууллагаас ирүүлсэн байна.

Түүхий эдийн чанар, ажилчдын ур чадвар, тоног төхөөрөмжийн чанар, хүний нөөцийн удирдлага болон мэдээллийн хүртээмж зэрэг үзүүлэлтийг бага хүндрэлтэй гэж үздэг нь судалгааны үр дүнгээр харагдлаа.

Аймаг, нийслэл

Нийгмийн орчны ерөнхий индексийг аймаг болон нийслэл хотын хэмжээнд авч үзвэл Ховд аймаг, Төв аймаг болон Улаанбаатар хотод ЖДҮ эрхлэгчид нийгмийн орчин бизнесийн үйл ажиллагаа явуулахад их хүндрэл учруулж байна гэж үзжээ. Харин Сүхбаатар, Өмнөговь, Дорнод болон Дорноговь аймагт ЖДҮ эрхлэгчид нийгмийн орчинг бусад аймагтай харьцуулахад харьцангуй бага хүндрэлтэй гэж үр дүн гарлаа /Зураг 4.6/.

Нийгмийн орчинг тодорхойлогч үзүүлэлтүүдийг аймаг, нийслэл хотын хэмжээнд задлан авч үзвэл **ядуурлын түвшин** их хүндрэл учруулж байна гэж Говь-Алтай аймаг, Улаанбаатар хот болон Булган аймагт ЖДҮ эрхлэгчид илүүтэй үзсэн байна. Түүнчлэн ядуурлын түвшин 2010 онд хөдөө орон нутагт 47.8%, сумын төвд 38.8%, аймгийн төвд 36.2% байгаа бол нийслэл хотод хамгийн бага буюу 29.8%-ийн үзүүлэлттэй байна. Хот суурин газруудад ядуурал харьцангуй доогуур түвшинд байна. Түүнчлэн хотын хүн амын дундаж хэрэглээ улсын дунджаас 10.5%-иар, хөдөөгийн хүн амын дундаж хэрэглээнээс 27%-иар дээгүүр байгаа нь хот болон хөдөөд орлогын тэгш бус хуваарилалт өндөр байгааг илтгэж байна /Хүснэгт 4.1/.

Хэнтий аймаг, Булган аймаг болон Улаанбаатар хотод ЖДҮ эрхлэгчид **ажилгүйдлийн түвшин** үйл ажиллагаа эрхлэхэд нь их хүндрэл учруулж байна гэж үзсэн бол Өмнөговь болон Дорнод аймгийн ЖДҮ эрхлэгчид харьцангуй бага хүндрэлтэй гэж дүгнэжээ. Улаанбаатар хотод 2010 оны байдлаар ажилгүйдлийн түвшин 8.7% байгаа бөгөөд улсын хэмжээнд уг үзүүлэлт 9.9%-тай байна.

Хүснэгт 4.1 Нийгмийн орчин

/-4 = маш их хүндрэлтэй, -3 = их хүндрэлтэй, -2 = хүндрэлтэй, -1= бага хүндрэлтэй, 0 = хүндрэлгүй/, аймаг, нийслэл, улсын дундаж

Аймаг/үзүүлэлт	Ядуурал	Ажилгүйдэл	Хээл хахууль	Гэмт хэрэг	Улс төрийн байдал	Харилцагчийн ёс суртахуун	Хувийн хэвшил, иргэдийн оролцоо	Мэдээллийн хүргэмж
Улсын дүн	-2.62	-2.62	-2.50	-2.39	-2.26	-1.82	-1.69	-1.65
Говь-Алтай	-2.78	-2.74	-2.46	-2.20	-1.88	-1.82	-1.24	-1.47
Улаанбаатар	-2.77	-2.75	-2.72	-2.67	-2.46	-2.00	-1.91	-1.37
Булган	-2.76	-2.88	-2.53	-2.49	-2.41	-1.96	-1.63	-1.62
Төв	-2.76	-2.59	-2.67	-2.59	-2.47	-2.04	-2.04	-2.02
Завхан	-2.74	-2.60	-2.32	-2.14	-2.24	-1.86	-1.72	-1.56
Говьсүмбэр	-2.65	-2.49	-1.86	-2.41	-1.96	-1.41	-1.24	-1.31
Хэнтий	-2.65	-2.76	-2.37	-2.31	-2.18	-1.75	-1.55	-1.51
Увс	-2.63	-2.53	-2.39	-2.24	-2.25	-1.51	-1.53	-1.37
Дундговь	-2.60	-2.70	-2.38	-1.86	-2.08	-1.84	-1.18	-1.26
Орхон	-2.58	-2.65	-2.59	-2.31	-2.11	-1.79	-1.51	-1.60
Ховд	-2.55	-2.69	-2.61	-2.59	-2.53	-2.16	-1.94	-1.54
Дархан	-2.54	-2.53	-2.22	-2.21	-2.03	-1.73	-1.59	-1.40
Хөвсгөл	-2.50	-2.56	-2.24	-2.12	-2.04	-1.64	-1.60	-1.54
Баян-Өлгий	-2.48	-2.67	-2.31	-1.73	-2.12	-1.50	-1.23	-1.20
Сэлэнгэ	-2.47	-2.56	-2.56	-2.24	-2.29	-1.89	-1.74	-0.65
Баянхонгор	-2.40	-2.38	-1.88	-2.06	-1.74	-1.62	-1.24	-1.71
Архангай	-2.39	-2.43	-2.14	-2.16	-2.12	-1.61	-1.51	-2.02
Өвөрхангай	-2.28	-2.52	-2.34	-1.96	-2.04	-1.68	-1.58	-1.84
Дорноговь	-2.25	-2.22	-2.12	-1.75	-2.00	-1.35	-1.39	-1.78
Дорнод	-2.15	-1.98	-2.20	-2.04	-1.93	-1.24	-1.17	-2.24
Өмнөговь	-2.02	-1.80	-1.86	-1.82	-1.80	-1.34	-1.26	-1.38
Сүхбаатар	-1.94	-2.06	-1.65	-1.49	-1.41	-0.96	-1.24	-1.57

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн /хөндлөн: үзүүлэлтүүдийг маш муу хүндрэлгүйгээс маш их хүндрэлтэй; босоо: хүндрэлгүйгээс маш их хүндрэлтэй/

Улаанбаатар хотод ЖДҮ эрхлэгчид бусад аймгуудтай харьцуулахад хээл хахууль бизнес эрхлэхэд их хүндрэл үзүүлж байна гэж үзсэн бол аймгуудаас Төв, Ховд болон Орхон аймагт үйл ажиллагаа эрхлэгчид бусад аймагтай харьцуулахад хээл хахууль их хүндрэл учруулдаг гэжээ. Харин Сүхбаатар, Өмнөговь болон Говьсүмбэр аймагт үйл ажиллагаа эрхлэгчид хээл хахууль бага хүндрэл үзүүлдэг гэж үзжээ.

Эдийн засгийн салбарын ангилал

Худалдааны салбарт үйл ажиллагаа эрхлэгчид бусад салбартай харьцуулахад ядуурал болон ажилгүйдлийн түвшин бусад салбаруудтай харьцуулахад их хүндрэл учруулдаг гэж үзжээ. Харин үйлчилгээний салбарт үйл ажиллагаа эрхлэгчид бусад салбартай харьцуулахад хүндрэл багатай гэжээ.

Хээл хахууль, гэмт хэрэг болон улс төрийн тогтворгүй байдал үйл ажиллагаа явуулахад бага хүндрэл үзүүлдэг гэж үйлдвэрлэлийн салбарт үйл ажиллагаа эрхлэгчид дүгнэсэн салбарт үйл ажиллагаа эрхлэгчдтэй хурьцуулахад харьцангуй бага хүндрэл учруулдаг гэж дүгнэсэн байна. /Хүснэгт 4.2/.

Хүснэгт 4.2 Нийгмийн орчин

/-4 = маш их хүндрэлтэй, -3 = их хүндрэлтэй, -2 = хүндрэлтэй, -1= бага хүндрэлтэй, 0 = хүндрэлгүй/

Үзүүлэлтүүд	Худалдаа	Үйл/лэл	Үйл/гээ	Нийт дүн
Ядуурал	-2.79	-2.47	-2.60	-2.62
Ажилгүйдэл	-2.83	-2.43	-2.59	-2.62
Хээль хахууль	-2.71	-2.32	-2.46	-2.50
Гэмт хэрэг	-2.57	-2.19	-2.40	-2.39
Улс төрийн тогтворгүй байдал	-2.37	-2.14	-2.27	-2.26
Харилцагчийн ёс суртахуун	-1.92	-1.65	-1.89	-1.82
Иргэдийн оролцоо	-1.81	-1.58	-1.69	-1.69
Мэдээллийн хүртээмж	-1.78	-1.50	-1.66	-1.65
Хүний нөөцийн удирдлага	-1.57	-1.22	-1.27	-1.35
Тоног төхөөрөмжийн чанар	-1.41	-1.12	-1.19	-1.24
Ажилчдын ур чадвар	-1.28	-1.19	-1.22	-1.23
Түүхий эдийн чанар	-1.37	-1.00	-1.24	-1.20

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

4.3 Бизнесийн орчин

ЖДҮ эрхлэгчдийн бизнесийн үйл ажиллагаанд нөлөөлөгч хүчин зүйлсийг дараах үндсэн 4 бүлэгт (орчин) хуваан авч үзлээ:

- Хууль эрх зүй, зохицуулалтын орчин
- Санхүүжилтийн орчин
- Дэд бүтцийн очин
- Зах зээлийн орчин

Дээрх бүлэг нь нийт 27 хүчин зүйлсээс²⁰ бүрдэх бөгөөд бүлэг тус бүр нь өөрсдийн хүчин зүйлсийг агуулсан болно. Судалгаанд хамрагдсан ЖДҮ эрхлэгчдээс асуулга авах замаар үндсэн мэдээллийг цуглуулан авлаа. Хүчин зүйлсийг бүлгээр нь биш нийтэд үнэлгээний дарааллаар жагсааж харвал ЖДҮ эрхлэгчид хөнгөлөлттэй зээл буюу ЗГ болон ОУБ-аас олгож байгаа зээлийн олдцыг бусад үзүүлэлттэй харьцуулахад хамгийн муу байна гэж онцлон үзсэн байна /Хүснэгт 4.3/.

Тэдгээрийн дараа төрийн байгууллагын үйлчилгээ, санхүүжилтийн буюу зээлийн хүү, зам тээврийн хөгжил болон хөрөнгийн зах зээлээс хөрөнгө босгох боломж гэж үзсэн байна. Харин судалгаанд хамрагдсан ЖДҮ эрхлэгчид мэдээлэл холбооны хөгжлийг хамгийн боломжийн буюу эерэгээр дүгнэжээ. Түүнчлэн цахилгааны хангамж, банкны зээл олголт, технологийн дэвшил болон дулаан усан хангамжийг бусад хүчин зүйлстэй харьцуулахад харьцангуй бага хүндрэлтэй гэж үзсэн үр дүн гарлаа.

²⁰ 27 хүчин зүйлсийг маш муу, муу, боломжийн, сайн, маш сайн гэсэн үнэлгээнүүдээр үнэлүүлж, чанарын хариултыг тоон утга руу /-2оос 2/индексжүүлэн тооцлоо.

Хүснэгт 4.3 ЖДҮ эрхлэгчдийн бизнесийн орчин

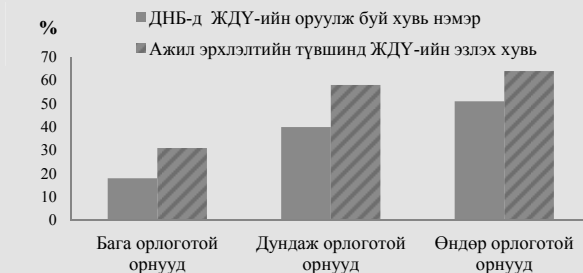
/-2=маш муу, -1= муу, 0=боломжийн, 1= сайн 2=маш сайн/

№	Үзүүлэлтүүд	индекс
1	Олон улсын байгууллагын хөнгөлөлттэй зээлийн олдц	-1.01
2	Засгийн газрын хөнгөлөлттэй зээлийн олдц	-0.97
3	Төрийн байгууллагын үйлчилгээ	-0.66
4	Санхүүжилтийн хүү	-0.65
5	Зам, тээврийн хөгжил	-0.58
6	Хөрөнгийн зах зээлээс санхүүжилт авах	-0.58
7	Санхүүжилтийн хугацаа	-0.54
8	Хууль, эрх зүйн орчин	-0.54
9	Татварын тогтолцоо	-0.50
10	Санхүүжилтийн хэмжээ	-0.48
11	Санхүүжилтийн барьцаа хөрөнгө	-0.47
12	Гадаад худалдаа хийх нөхцөл	-0.46
13	Газар эзэмших	-0.44
14	Шудрага өрсөлдөөн	-0.42
15	Хяналт, шалгалтын тогтолцоо	-0.42
16	Өөрийн хөрөнгийн хүрэлцээ	-0.41
17	Хэрэглэгчдийн худалдан авах чадвар	-0.39
18	Бусад банк санхүүгийн байгууллагын зээл	-0.39
19	Даатгалын үйлчилгээ	-0.39
20	Зээлийн батлан даалт	-0.38
21	Зах зээлийн багтаамж	-0.38
22	Зээл олгох үйл ажиллагаа	-0.33
23	Дулаан, усан хангамж	-0.31
24	Технологийн дэвшил	-0.26
25	Банкны зээл олголт	-0.20
26	Цахилгаан хангамж	-0.05
27	Мэдээлэл холбооны хөгжил	0.24

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

Шигтгээ 4.5. ЖДҮ-ийн хөгжлийн хандлага

Олон улсын хэмжээнд ЖДҮ-ийн хөгжлийн түвшинг голчлон ДНБ болон ажил эрхлэлтэнд оруулж буй хувь нэмрээр тодорхойлдог. Дэлхийн банкаас хийсэн судалгаанаас харахад ЖДҮ-ийн хөгжил бага орлоготой орнуудад бага, өндөр орлоготой орнуудад илүү сайн хөгжилтэй байдаг байна.

Эх үүсвэр: WB, 2008

Бага орлоготой орнуудад дунджаар ДНБ-ий 18%-ийг, ажил эрхлэлтийн түвшний 30%-ийг ЖДҮ бүрдүүлдэг бол дундаж орлоготой орнуудад ДНБ-ий 40%-ийг, ажил эрхлэлтийн түвшний 58%-ийг, өндөр орлоготой орнуудад ДНБ-ий 51%-ийг, ажил эрхлэлтийн түвшний 64%-ийг тус тус ЖДҮ бүрдүүлж байна.

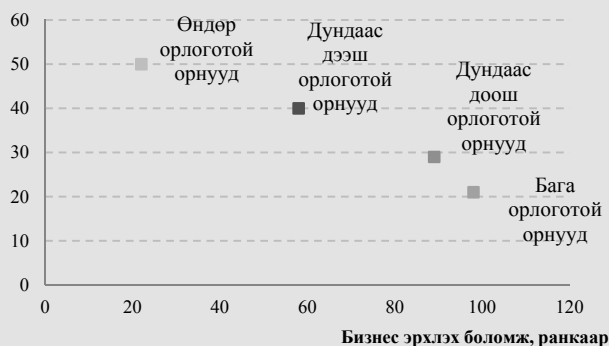
Дараах хүснэгтэд зарим орнуудын ЖДҮ-ийн эдийн засагт оруулж буй хувь нэмрийг харуулав.

	Нийт ААН-ийн тоонд эзлэх хувь	ДНБ-ийн хэмжээнд эзлэх хувь	Ажил эрхлэлтийн түвшинд эзлэх хувь	Экспортын орлогод эзлэх хувь
АНУ	98%		53%	
Япон	99%	52%	72%	13%
Энэтхэг	95%	40%	45%	35%
Тайвань	97%	81%	79%	48%
Сингапур	97%	32%	58%	16%
Өмнөд Солонгос	90%	33%	51%	40%
Малайз	92%	13%	17%	15%
Индонези	99%	36%	45%	11%
Австрали	-	23%	50%	-
Герман	-	43%	70%	-
Польш	-	49%	69%	-
Турк	-	27%	61%	-

Эх үүсвэр: MPRA, 2008

Олон Улсын Санхүүгийн Корпорациас хийсэн судалгаанаас харахад ЖДҮ эрхлэгчдийн бизнес эрхлэх боломж, нөхцөл муудах тусам, ЖДҮ эрхлэгчдийн ажиллагсдын тоо буурч байгааг харуулсан байна.

ЖДҮ эрхлэгчдийн тоо, 1000 хүн тутамд

Эх үүсвэр: IFC, 2008

Судалгааны үр дүнгээр ЖДҮ эрхлэгчид санхүүжилтийн орчны үзүүлэлт болох ЗГ, ОУБ-ын хөнгөлөлттэй зээлийн олдоц, зээлийн хүүний хэмжээг бусад үзүүлэлттэй харьцуулахад муу буюу бизнесийн үйл ажиллагаа эрхлэхэд нь төдийлөн дэмжлэг үзүүлж чаддаггүй гэж үздэг нь харагдлаа. Харин банкны зээлийн олдцыг бага хүндрэлтэй байдаг гэсэн үр дүн гарлаа. Банкны зээлийн олдоц харьцангуй боломжийн байгаа боловч хөнгөлөлттэй зээлийн олдоц маш ховор байгаа нь зээлийн хүү, хугацаа, хэмжээ болон бусад банкны зээлийн нөхцөл ЖДҮ эрхлэхэд хангалттай дэмжлэг үзүүлж чадахгүй байгааг харуулж байна. Санал асуулгын үр дүнгээр зээлийн хүү, хугацаа, хэмжээ болон барьцаа хөрөнгийн үнэлгээ эрмбээрээ дээгүүр гарлаа /Хүснэгт 4.3/.

Эндээс харахад ЖДҮ эрхлэгчдэд банкнаас зээл авах боломж өндөр байдаг хэдий ч зээлийн хүү бизнес эрхлэх үйл ажиллагаанд дэмжлэг учруулж чаддаггүй байна.

Төрийн байгууллагын зүгээс бизнес эрхлэгчдэд үзүүлж буй үйлчилгээний хүнд суртал, захиргааны байгууллагаас гаргаж буй дүрэм журмын давхардал, хянан шалгалт зэрэг нь ЖДҮ эрхлэгчид төрийн байгууллагын үйлчилгээ сайн биш байна гэж дүгнэхэд хүргэсэн байх талтай. Монгол улсын Засгийн газраас “ЖДҮ-ийг дэмжих хөтөлбөр”-ийг 2005 онд Засгийн газрын 64 тоот тогтоолоор батлан хэрэгжүүлж байгаа

бөгөөд уг хөтөлбөрийн хүрээнд ЖДҮ-ийн хөгжлийг дэмжих эрх зүйн таатай орчин бүрдүүлэх, Төрийн үйлчилгээг нээлттэй чирэгдэлгүй болгох, татвар санхүүгийн бодлогоор дэмжих, сургалт мэдээллээр хангах зорилтыг дэвшүүлэн ажиллаж байна. 2008 оны эцсийн байдлаар гарсан үнэлгээний тайланд дурьдсанаар зорилтууд 80%-иас дээш хэрэгжилттэй байна гэж үзжээ.

Монгол улс нь олон улс, улсын чанартай нийт 11,230 км авто зам байгаагаас дөнгөж 20 орчим хувь нь хатуу хучилттай зам байдаг бөгөөд 2010 оны эцсийн байдлаар Сэлэнгэ, Дархан-уул, Орхон, Булган, Хэнтий, Төв, Өвөрхангай, Говьсүмбэр аймгууд хатуу хучилттай замын нэгдсэн сүлжээнд холбогдоод байна. Харин үлдсэн 13 аймаг нь уг сүлжээнд холбогдоогүй байгаа нь судалгааны үр дүнд нөлөөлжээ.

Монголын Хөрөнгийн биржид 2010 оны эцсийн байдлаар 336 компани бүртгэлтэй байгаа бөгөөд энэ нь үйл ажиллагаа эрхэлж буй ААН-ийн дөнгөж 1% байна. Монголын Хөрөнгийн бирж нь хөгжлийн эхэн үедээ явж байгаа бөгөөд бусад орнуудтай харьцуулахад хөрөнгийн зах зээлийн тогтолцоо сул хөгжилтэй байна. Мөн ЖДҮ эрхлэгчдийн санхүүгийн талаарх мэдлэг хомс, судалгааны үр дүнгээр санал асуулгад хамрагдсан ААН-ийн 25% нь тайлан бүртгэлээ гаргадаггүй зэрэг нь хөрөнгийн зах зээлээс санхүүжилт авах боломж муу байдаг гэж үзэхэд нөлөөлсөн байна.

4.3.1. Бизнесийн орчны ерөнхий индекс

Нэгдсэн дүн

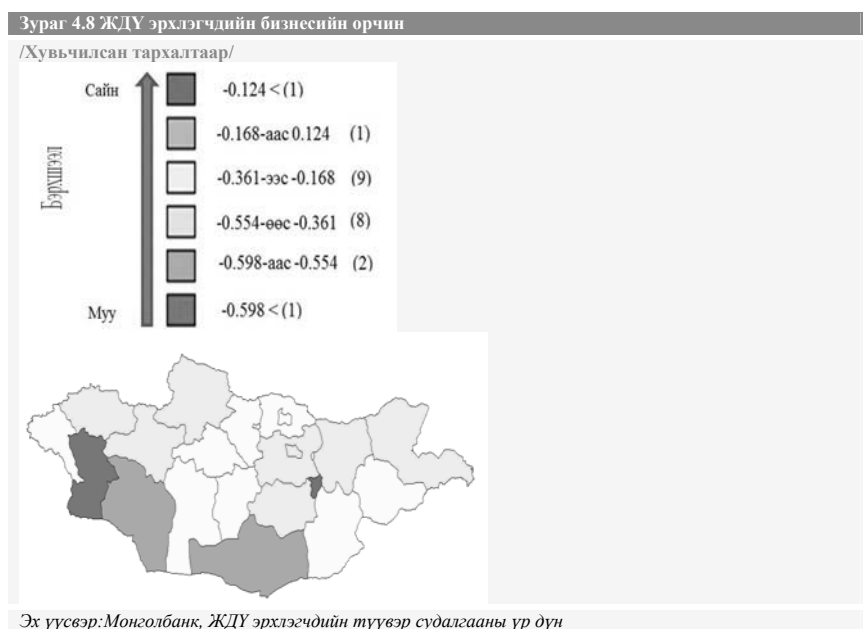
Бизнес эрхлэх ерөнхий орчны хүчин зүйлсийг хууль эрх зүйн зохицуулалт, дэд бүтэц, санхүүжилт болон зах зээл гэсэн хэсгүүдэд хувааж, санал асуулгыг явууллаа. Санал асуулгын дүнг нэгтгэж, бизнесийн орчны ерөнхий индексийг тооцоход Санхүүжилтийн орчин (**0.53**), Хууль эрх зүй, зохицуулалтын орчин (**0.50**), Зах зээлийн орчин (**0.37**), Дэд бүтцийн орчин (**0.18**) гэсэн үнэлгээтэй гарлаа. Энэхүү үнэлгээ нь манай орны ЖДҮ эрхлэгчдийн хувьд хөрөнгө санхүүгийн бэрхшээл бизнес эрхлэхэд нь гол хүндрэл болж байгааг илтгэх бол дэд бүтэц харьцангуй боломжийн буюу бусад ерөнхий индекстэй харьцуулахад хамгийн бага хүндрэл учруулж байгаа харуулж байна /Зураг 4.7/.

Түүнчлэн Дэлхийн Банкнаас гаргадаг “Улсуудын төрх²¹” илтгэлд тэмдэглэсэнээр Монгол улсад үйл ажиллагаа эрхэлж буй аливаа бизнесийн хамгийн гол хүндрэл нь хэмжээ болон төрлөөс үл хамаарч **санхүүжилт** байгааг тэмдэглэжээ. Түүнчлэн уг илтгэлд хэмжээгээрээ жижиг буюу бичил бизнес эрхлэгч нарт татварын түвшин, ЖДҮ эрхлэгчдийн бүртгэл, ажилчдын боловсролын түвшин зэрэг нь хүндрэл учруулдаг бол томоохон бизнес эрхлэгч нарт худалдааны зохицуулалт, хээл хахууль зэрэг тулгамдсан асуудал болж байгааг өгүүлжээ.

Аймаг, нийслэл

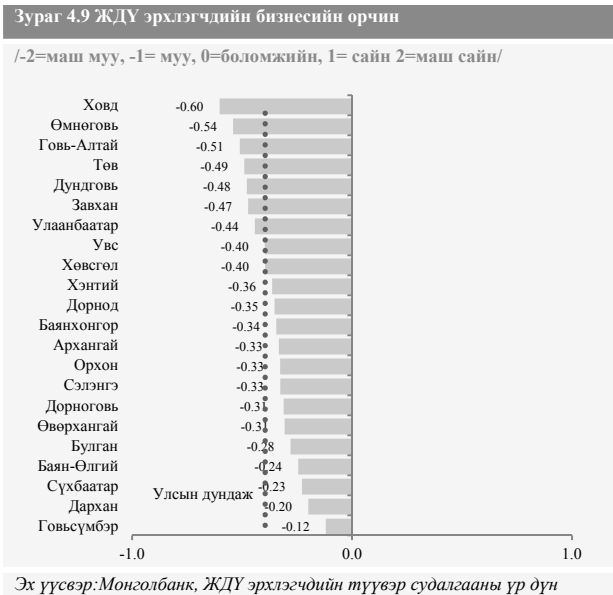
Бизнесийн орчны ерөнхий индексийг аймгуудаар нь авч үзвэл Говьсүмбэр **(-0.12)** аймгийн ЖДҮ эрхлэгчид бизнесийн үйл ажиллагаа эрхлэх орчинг хамгийн боломжийн гэж үзсэн бол Ховд **(-0.60)**, Өмнөговь **(-0.54)** болон Говь-Алтай **(-0.51)** аймгуудын хувьд бусад аймгуудтай харьцуулахад муу байна гэж хариуллаа /Зураг 4.8/.

Ховд аймгийн хувьд бизнесийн гадаад орчны ерөнхий индексд хамгийн муу үнэлгээ **(-0.60)** өгсөн нь гадаад хүчин зүйлсээс шалтгаалан өөрсдийнхөө нөөц бололцоог бүрэн ашиглаж чадахгүй байгаагаар холбоотой байж болох талтай. Ховд аймаг нь цемент шохой, шар шавар, төмс, тарvas зэрэг бүтээгдэхүүнээр зэргэлдээх бүс нутгуудаа хангаад зогсохгүй, улс даяар борлуулах нөөц бололцоотой боловч **зам тээврийн хөгжил** сул байгаагаас шалтгаалан бүтээгдэхүүнүүдийг худалдаалах зардал ихэсдэг байна.

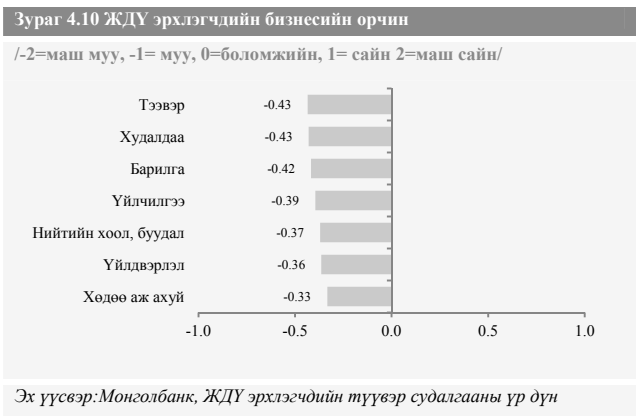
Харин бизнесийн ерөнхий орчинг харьцангуй бага хүндрэлтэй **(-0.12)** гэж үнэлсэн Говьсүмбэр аймгийн хувьд **зам тээврийн хөгжил сайн**, нийслэл хотоос холгүй байдаг нь ерөнхий бизнесийн орчинг ийнхүү үнэлэхэд нөлөөлсөн байж болно.

²¹ World bank “Country Profiles- Mongolia”

Эдийн засгийн салбарын ангилал

Бизнесийн ерөнхий индексийг үйл ажиллагаа эрхэлж буй эдийн засгийн салбарын ангиллаар авч үзвэл тээвэр **(-0.43)**, худалдааны **(-0.43)** салбарт үйл ажиллагаа эрхлэгчид бизнесийн гадаад орчинд хамгийн муу үнэлгээ өгсөн байна. Харин ХАА, үйлдвэрлэл болон нийтийн хоолны үйл ажиллагаа эрхлэгчид бизнесийн ерөнхий орчныг харьцангуй бага хүндрэлтэй гэжээ /Зураг 4.10/.

4.3.2. Санхүүжилтийн орчин

Монгол улсын хэмжээнд 2010 оны эцсийн байдлаар 36.0 мянган ААН үйл ажиллагаа явуулж байгаа боловч тэдгээрийн 12.0 орчим мянга буюу 30%-нь татвар тогтмол төлдөг байна. Ажилчдын тоо нь 1-ээс 9 хүртэлх буюу ЖДҮ эрхлэгчид нийт ААН-ын 80 гаруй хувийг бүрдүүлдэг бөгөөд татвар төлөгч ААН-ын тооноос харахад ЖДҮ эрхлэгчид санхүүгийн хүндрэлтэй тулгардаг нь харагдаж байна.

Нэгдсэн дүн

Түүвэр судалгаанд хамрагдсан ЖДҮ эрхлэгчид санхүүжилтийн орчны ерөнхий индексийг (-0.53) хамгийн муу гэсэн үнэлгээг өглөө. Өөрөөр хэлбэл санхүүжилт нь ЖДҮ эрхлэхэд хамгийн том хүндрэл болдог бөгөөд энэ нь олон улсын түвшинд хийгдсэн ЖДҮ-ийн талаарх судалгааны үр дүнгүүдтэй нийцтэй гарлаа. ЖДҮ эрхлэгчдийн дунд Улаанбаатар хот болон аймгуудад явуулсан түүвэр судалгааны үр дүнд хамгийн ихээр бэрхшээл болж байгаа үзүүлэлтээр **ЗГ, ОУБ-ын хөнгөлөлттэй зээлийн олдоц, ХЗЗ-ийн санхүүжилт, хүүний түвшин, зээлийн хугацаа, зээлийн үндсэн хэмжээ** болон **барьцаа хөрөнгийн асуудал** зэрэг үзүүлэлтүүд гарлаа /*Зураг 4.11*/.

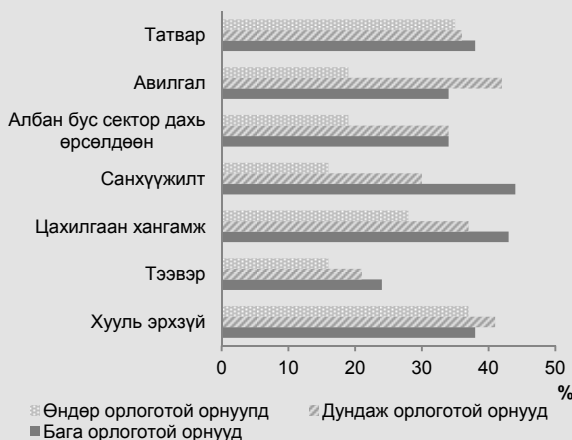
ОУБ болон ЗГ-ын хөнгөлөлттэй зээлийн олдоц муу буюу хамгийн гол хүндрэл болж байна гэж үзжээ. Сүүлийн жилүүдэд ЗГ-аас ЖДҮ эрхлэгчдэд зориулан багагүй хэмжээний хөнгөлөлттэй зээл, хүүгийн хөнгөлөлт зэргийг үзүүлж байгаа хэдий ч судалгаанд оролцогчдын зүгээс хөнгөлөлттэй зээлд хамрагдах олон шат дамжлага болон орон нутгын удирдах албан тушаалтны танилд талд олгодог зэргээс үүдэн зээлд хамрагдах боломжгүй болдог талаар хэлж байлаа. Мөн Төрөөс тодорхой хэмжээний ЖДҮ-ийн хөгжлийг дэмжих зээлийг олгож байгаа боловч зээлийн эх үүсвэр хангалттай их биш, хамрах хүрээ бага байна.²² Энэ нь хөнгөлөлттэй зээлийн олдоц хамгийн муу гарахад нөлөөллөө. Нөгөө талаас зээл олгогч

²² Энэхүү шалтгааны улмаас судалгаанд хамрагдсан хөдөө орон нутгын ЖДҮ эрхлэгчдийн олонх нь хөнгөлөлттэй зээлд хамрагдаж чадахгүй байгаа бөгөөд хөнгөлөлттэй зээл зөвхөн танил талаар дамжин олгогддог гэсэн тайлбарыг судалгааны багийн гишүүдэд мэдэгдэж байлаа.

Шигтгээ 4.6. ЖДҮ-ийн хөгжилд учирч буй саад бэрхшээлүүд

Дэлхийн банкнаас хийсэн ЖДҮ-ийн хөгжилд тулгарч буй саад бэрхшээлийн талаархи судалгааны дүнгээс харахад өндөр орлоготой орнуудын хувьд хууль эрхзүй, татварын орчин хамгийн их саад бэрхшээл болдог бол дундаж орлоготой орнуудад авилгал, хууль эрхзүйн орчин, бага орлоготой орнуудад **санхүүжилт**, цахилгаан хангамж тус тус хамгийн их бэрхшээл болж байна.

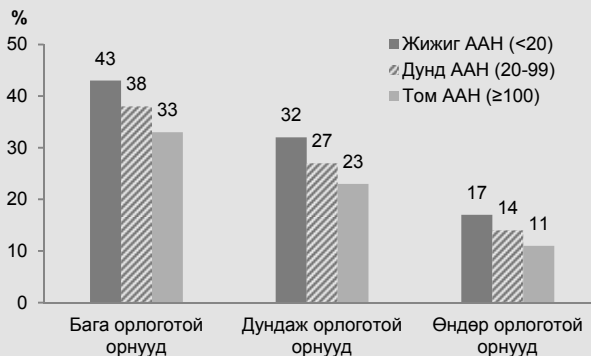
ЖДҮ-ийн хөгжилд учирч буй саад бэрхшээлүүд, улс орнуудын орлогын түвшинээр

Эх үүсвэр: Дэлхийн банк, 2006-2009

Бага орлоготой орнуудын ЖДҮ-д тулгарч буй гол бэрхшээл болох санхүүжилтийг ААН-үүдийн хэмжээгээр ангилж, бусад орнуудтай харьцуулан дараах зурагт харуулав.

Санхүүжилтийн бэрхшээл, улс орнуудын орлогын түвшин ба ААН-үүдийн хэмжээгээр

Эх үүсвэр: Дэлхийн банк, 2006-2009

Тайлбар: Жижиг ААН-д 20-оос бага ажиллагсадтай, дунд хэмжээний ААН-д 20-99 хүртэлх ажиллагсадтай, том хэмжээний ААН-д 100 ба түүнээс дээш ажиллагсадтай ААН-үүдийг оруулав.

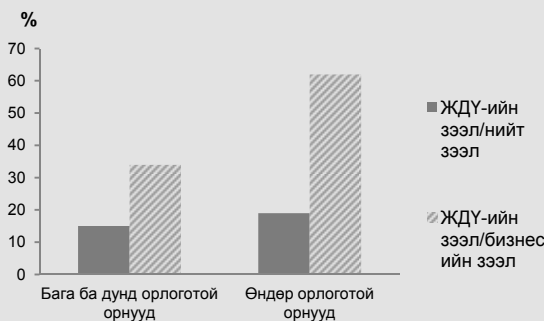
Бага орлоготой орнуудад жижиг ААН-үүдийн 43%-д, дунд ААН-үүдийн 38%-д, том ААН-үүдийн 33%-д нь бизнес эрхлэхэд санхүүжилт хамгийн их бэрхшээл болдог байна. Дундаж орлоготой орнуудын хувьд нийт

ААН-үүдийн 23-32%-д нь, өндөр орлоготой орнуудад 11-17%-д нь санхүүжилт гол бэрхшээл болж байна.

Эндээс дүгнэхэд, санхүүжилтийн бэрхшээл нь хөгжиж буй орнуудад ихэвчлэн тулгардаг бөгөөд ялангуяа жижиг ААН-үүдэд хамгийн их бэрхшээл болдог байна.

ЖДҮ эрхлэгчдийн санхүүжилтийн гол эх үүсвэр нь арилжааны банкуудын зээл байдаг. ЖДҮ-д зориулж олгосон зээлийг улс орнуудын орлогын түвшнээр ангилан доор харуулав.

ЖДҮ-д зориулж олгосон зээл, улс орнуудын орлогын түвшинээр

Эх үүсвэр: Дэлхийн банк, Санхүүжилтийн үнэлгээ, 2010

Бага болон дундаж орлоготой орнуудад ЖДҮ-д зориулж олгосон зээл нийт зээлийн 15%-ийг, бизнесийн зээлийн 34%-ийг эзэлж байгаа бол өндөр орлоготой орнуудын хувьд нийт зээлийн 19%, бизнесийн зээлийн 62%-ийг ЖДҮ-ийн зээл эзэлж байна.

Эндээс харахад хөгжиж буй орнуудад хөгжингүй орнуудтай харьцуулахад ЖДҮ-ийн санхүүжилтийн эх үүсвэр харьцангуй бага байна.

Санхүүжилтийн бэрхшээлийг улс орнуудаар эрэмбэлж үзвэл бизнес эрхлэхэд санхүүжилт хамгийн их хүндрэлтэй байдаг ААН-үүдийн тоог нийт ААН-ийн тоонд харьцуулсан үзүүлэлтээр Монгол улс 103 орноос 8-рт жагсаж байна.

Санхүүжилтийн бэрхшээлийн үнэлгээ, улс орнуудын ранкаар

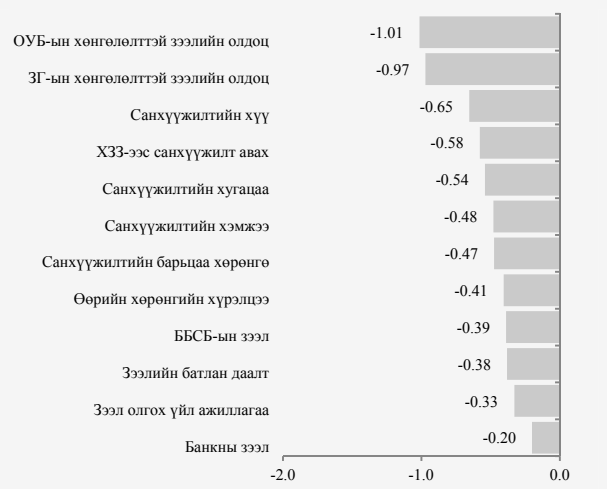
Эх үүсвэр: Encyclopedia of the Nations, 2009

байгууллагуудын үзэж байгаагаар ЖДҮ эрхлэгчид нь хөнгөлөлттэй зээлд хамрагдах зээлийн төслөө хангалттай сайн гүйцэтгэдэггүй нь зээл олгохгүй байх гол нөхцөл болдог байна.

ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүнгээр **зээлийн хүүний** индекс (-0.65) буюу бизнес эрхлэхэд нь хүндрэл учруулж байна гэж үзжээ. 2010 оны 4 дүгээр улирлын байдлаар ХААН банкны зээлийн жигнэсэн дундаж хүү жилийн 19.9%, ХХБ-ны жигнэсэн дундаж хүү 18.3%, ХАС банкны жигнэсэн дундаж хүү 21.8%, Голомт банкны жигнэсэн дундаж хүү 18.5%-тай байна. Харин ЗГ-ын хөнгөлөлттэй зээлийн жилийн хүү дунджаар 12%-тай байгаа бөгөөд уг зээлийн олдоц хангалттай бус байдаг. Ерөнхийдөө ЖДҮ эрхлэгчид хүүний түвшнийг өндөр байгаа нь үйл ажиллагаа эрхлэхэд хүндрэл учруулж байна гэжээ.

Зураг 4.11 Санхүүжилтийн орчин

/-2=маш муу, -1= муу, 0=боломжийн, 1= сайн, 2=маш сайн/

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

Санал асуулгын явцад, ЖДҮ үйлдвэрлэл эрхлэгчдээс гарсан дараах бэрхшээл нь **зээлийн хугацаа богино** байгаа явдал гэж үзжээ. Саяхныг хүртэл бизнесийн зээл 1-ээс 3 хүртэлх жилийн хугацаатай байж байгаад 5 хүртэлх жилийн хугацаатай олгогдож эхэлсэн байна. Арилжааны банкууд урт хугацааны эх үүсвэр татаж чаддаггүй нь зээлийн хугацаа богино байхад голлон нөлөөлдөг байна. Иймд банкууд урт хугацаатай зээл олгох нь тэдгээрийг хөрвөх чадварын эрсдэлд оруулж болзошгүй байгаа учир бизнес эрхлэгчдэд урт хугацааны санхүүжилт олгоход бэрхшээлтэй байна.

ЗГ-ын 1991 оны 1 дүгээр сарын 18-ны өдрийн 13 тоот тогтоолоор улсын өмч хувьчлалын ажлыг эхлүүлэх, цаашид үнэт цаасны зах зээлийг хөгжүүлэх зорилгоор Монголын хөрөнгийн биржийг үүсэн байгуулсан. Манай орны хувьд ХЗЗ-ийн систем хараахан хөгжиж амжаагүй, иргэдийн болон ААН-ийн хувьд үнэт цаас, хөрөнгийн зах зээлийн талаарх мэдлэг хомс байдаг нь санал асуулгын үр дүнд нөлөөлсөн байна.

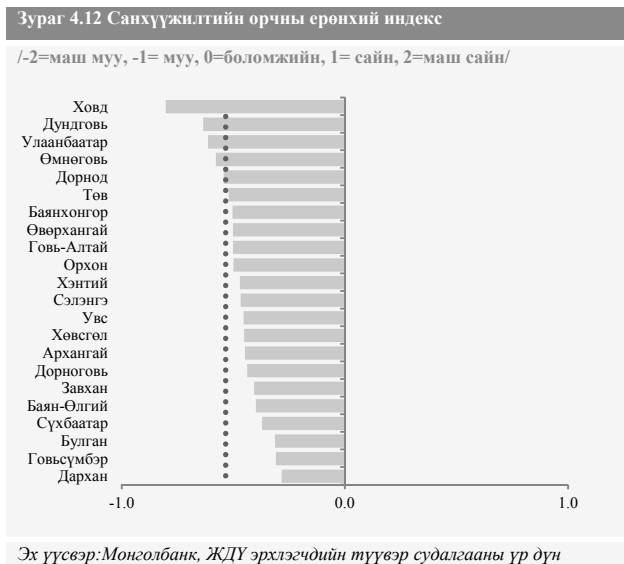
Санал асуулгад оролцогчид төслөөс болон банкнаас олгогдсон **зээлийн үндсэн хэмжээ** бизнесийн үйл ажиллагааг явуулахад хангалттай хүрэлцээтэй байдаггүй гэж хариулжээ. 2010 оны 4 дүгээр улирлын байдлаар банкууд 45.5 мянган ЖДҮ эрхлэгч

иргэдэд нийт 347.5 тэрбум төгрөгийн зээл, 2.5 мянган ЖДҮ эрхлэгч ААН-д нийт 277.6 тэрбум төгрөгийн зээлийг тус тус олгожээ. Эндээс ЖДҮ эрхлэгч нэг иргэнд дунджаар 7.6 сая төгрөг, ААН-д 111.0 сая төгрөгийн зээлийг олгосон байна.

Судалгаанд хамрагдсан ЖДҮ эрхлэгчид зээлийн барьцаа хөрөнгө, өөрийн хөрөнгийн хүрэлцээ, банк бус санхүүгийн байгууллагын зээлийн олдоц, зээлийн батлан даалт, зээл олгох үйл ажиллагаа болон банкны зээлийн олдоц зэрэг үзүүлэлтүүдийг харьцангуй боломжийн гэж дүгнэсэн байна.

Орон нутаг, нийслэл

Санхүүжилтийн орчны ерөнхий индексийг аймаг, нийслэл хотын хэмжээнд авч үзвэл Ховд, Дундговь аймаг болон Улаанбаатар хотоос санал асуулгад хамрагдсан ЖДҮ эрхлэгчид улсын дундажтай харьцуулахад өөрийн аймгийн санхүүжилтийн тогтолцоог муу байна гэсэн үнэлгээг харьцангуй өндөр өглөө. Харин Дархан-Уул, Говьсүмбэр болон Булган зэрэг аймгууд санхүүжилтийн орчинг харьцангуй боломжийн гэж дүгнэжээ /Зураг 4.12/.

Хүснэгт 4.4-өөс харахад Ховд аймагт ЖДҮ эрхлэгчид зээлийн хугацаа, зээлийн хүү зээлийн хэмжээ болон барьцаа хөрөнгийн хүрэлцээ нь санхүүжилтийн гол хүндрэл гэж үзсэн бол Дундговь аймгийн ЖДҮ эрхлэгчдийн хувьд ЗГ-ын хөнгөлөлттэй зээлийн олдоц, зээлийн хүү болон зээлийн хугацаа хангалтгүй байгаа нь бизнес эрхлэхэд гол хүндрэл болж байна гэж тус тус үзжээ.

Хүснэгт 4.4 Санхүүжилтийн орчин

/-2=маш муу, -1= муу, 0=боломжийн, 1= сайн, 2=маш сайн/, аймаг болон нийслэл хот

Аймаг/үзүүлэлт	ОУБ-ын хүн/зээл	ЗГ-ын хүн/зээл	Зээлийн хүү	ХЗЗ санхүүжилт	Зээлийн хугацаа	Зээлийн хэмжээ	Барьцаа хөрөнгө	ҮХ-ийн хүрэлцээ	ББСБ зээл	Зээлийн баглан даалт	Зээл олгох Ү/А	Банкны зээл
Улсын дүн	-1.01	-0.97	-0.65	-0.58	-0.54	-0.48	-0.47	-0.41	-0.39	-0.38	-0.33	-0.20
Дорнод	-1.22	-0.74	-0.65	-0.74	-0.52	-0.70	-0.46	-0.59	-0.26	-0.33	-0.24	-0.09
Өмнөговь	-1.18	-1.10	-0.38	-0.58	-0.56	-0.58	-0.68	-0.78	-0.54	-0.64	0.06	0.02
Сэлэнгэ	-1.17	-0.94	-0.72	-0.70	-0.43	-0.38	-0.43	-0.15	-0.39	-0.34	-0.06	0.09
Дорноговь	-1.16	-1.00	-0.55	-0.41	-0.45	-0.33	-0.41	-0.35	-0.33	-0.29	-0.12	0.16
Говь-Алтай	-1.14	-1.08	-0.68	-0.56	-0.56	-0.44	-0.36	-0.36	-0.40	-0.38	-0.12	0.06
Баян-Өлгий	-1.13	-0.83	-0.56	-0.63	-0.48	-0.46	-0.19	-0.23	-0.17	-0.15	-0.04	0.10
Орхон	-1.12	-1.04	-0.78	-0.62	-0.59	-0.40	-0.33	-0.43	-0.21	-0.27	-0.19	-0.02
Увс	-1.08	-1.02	-0.71	-0.49	-0.47	-0.45	-0.20	-0.33	-0.49	-0.27	-0.02	0.08
Сүхбаатар	-1.06	-1.02	-0.59	-0.39	-0.55	-0.29	-0.04	-0.45	-0.24	-0.12	0.00	0.31
Ховд	-1.06	-1.00	-0.94	-0.88	-1.00	-0.94	-0.76	-0.49	-0.80	-0.63	-0.67	-0.47
Хөвсгөл	-1.04	-1.08	-0.72	-0.58	-0.62	-0.56	-0.20	-0.24	-0.28	-0.08	-0.12	0.10
Хэнтий	-1.04	-1.06	-0.53	-0.53	-0.33	-0.37	-0.47	-0.43	-0.39	-0.31	-0.18	0.00
Улаанбаатар	-1.02	-1.01	-0.67	-0.61	-0.57	-0.51	-0.56	-0.43	-0.48	-0.49	-0.53	-0.49
Дундговь	-0.98	-1.10	-0.92	-0.60	-0.80	-0.62	-0.62	-0.50	-0.36	-0.50	-0.52	-0.10
Архангай	-0.94	-0.76	-0.51	-0.71	-0.45	-0.51	-0.41	-0.59	-0.27	-0.24	-0.16	0.18
Өвөрхангай	-0.94	-0.86	-0.68	-0.58	-0.58	-0.52	-0.58	-0.42	-0.40	-0.34	-0.14	0.02
Төв	-0.92	-0.94	-0.55	-0.57	-0.45	-0.35	-0.55	-0.39	-0.39	-0.41	-0.47	-0.25
Баянхонгор	-0.92	-0.96	-0.96	-0.42	-0.78	-0.70	-0.72	-0.48	-0.08	-0.12	-0.06	0.16
Завхан	-0.90	-0.90	-0.56	-0.52	-0.40	-0.44	-0.38	-0.36	-0.20	-0.30	-0.10	0.18
Дархан	-0.76	-0.83	-0.60	-0.35	-0.35	-0.16	-0.25	-0.24	-0.07	-0.08	0.04	0.23
Говьсүмбэр	-0.76	-0.45	-0.35	-0.20	-0.43	-0.45	-0.24	-0.39	-0.14	-0.24	-0.20	0.14
Булган	-0.69	-0.82	-0.33	-0.49	-0.18	-0.24	-0.31	-0.27	-0.27	-0.10	-0.04	-0.02

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн /хөндлөн: үзүүлэлтүүдийг маш муугаас маш сайн руу; босоо: маш муугаас маш сайн руу/

Дорнод, Өмнөговь, Сэлэнгэ, Дундговь болон Хөвсгөл аймгийн ЖДҮ эрхлэгчид хөнгөлөлттэй зээлийн олдоц хангалтгүй байгаа нь бизнесийн үйл ажиллагаанд дэмжлэг үзүүлж чадахгүй байна гэж бусад аймагтай харьцуулахад илүү хариулжээ. Харин зээлийн хүү өндөр байгаа нь бизнес эрхлэхэд бэрхшээл учруулж байна гэж Баянхонгор, Ховд болон Дундговь аймгийн ЖДҮ үзэж байна.

Эдийн засгийн салбарын ангилал

Салбарын ангиллаар нь авч үзвэл худалдааны салбарт үйл ажиллагаа эрхлэгчид бусад салбартай харьцуулахад ЗГ болон ОУБ-ын хөнгөлөлттэй зээлийн олдоц муу байдаг гэж үзжээ. Энэ нь бага хүүтэй, төслийн хөнгөлөлттэй зээлүүд нь ихэвчлэн үйлдвэрлэл эрхлэгч нарт түлхүү олгогдогтой холбоотой байж болох талтай юм /Хүснэгт 4.5/.

Харин үйлдвэрлэл эрхлэгчдийг бусад салбарт үйл ажиллагаа явуулдаг ЖДҮ эрхлэгч нартай харьцуулахад зээлийн хүү өндөр, хугацаа хангалттай бус, барьцаа хөрөнгийн хүрэлцээ муу болон өөрийн хөрөнгийн хүрэлцээ дутагдалтай байдаг гэж үзсэн байна. Уг салбарт үйл ажиллагаа эрхэлж, тогтвортой үйл ажиллагаа явуулахад цаг хугацаа их зарцуулдаг зэрэг нь дээрх үр дүн гарахад нөлөөлжээ.

Үйлдвэрлэл эрхлэгчдэд бусад салбартай харьцуулахад бага хүүтэй, урт хугацаатай санхүүжилт илүү шаардлагатай байна.

Хүснэгт 4.5 Санхүүжилтийн орчин /ЭЗ-ийн салбарын ангиллаар/

/-2=маш муу, -1= муу, 0=боломжийн, 1= сайн, 2=маш сайн/

Үзүүлэлтүүд	Худалдаа	Үйл/лэл	Үйл/гээ	Нийт дүн
ОУБ-ын хөн/зээл олдоц	-1.07	-1.01	-0.97	-1.01
ЗГ-ын хөн/зээл олдоц	-1.05	-0.93	-0.94	-0.97
Зээлийн хүү	-0.63	-0.72	-0.62	-0.65
ХЗЗ санхүүжилт авах	-0.58	-0.61	-0.55	-0.58
Зээлийн хугацаа	-0.49	-0.58	-0.55	-0.54
Зээлийн хэмжээ	-0.43	-0.52	-0.49	-0.48
Барьцаа хөрөнгө	-0.45	-0.51	-0.47	-0.47
ӨХ-ийн хүрэлцээ	-0.36	-0.44	-0.42	-0.41
ББСБ зээл	-0.40	-0.36	-0.40	-0.39
Зээлийн батлан даалт	-0.33	-0.40	-0.40	-0.38
Зээл олгох Ү/А	-0.29	-0.30	-0.38	-0.33
Банкны зээл	-0.19	-0.12	-0.29	-0.20

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

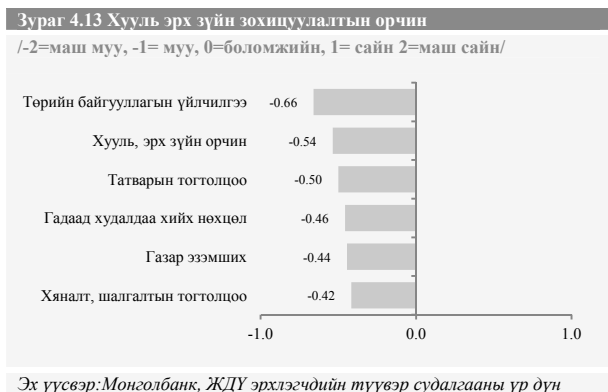
4.3.3. Хууль, эрх зүйн зохицуулалтын орчин

Олон жилийн туршид ЖДҮ-ийн хөгжлийг нэгдсэн цогц бодлогоор дэмжих, түүнийг хэрэгжүүлэх арга механизмыг тодорхойлсон эрх зүйн зохицуулалтыг бий болгох шаардлага зүй ёсоор тавигдаж ирсний үр дүнд 2007 онд “Жижиг дунд үйлдвэрийн тухай хууль”-ийг УИХ-аар баталсан. “ЖДҮ-ийн тухай хууль”-аар ЖДҮ-ийн тодорхойлолт, ЖДҮ-ийг дэмжих талаар төрөөс баримтлах бодлогыг тодорхой болгож өгснөөр ЖДҮ эрхлэгчдийн статус тодорхой болж, үндэсний үйлдвэрлэлийн өсөлт, хөгжилд ЖДҮ-ийн үзүүлэх хувь нэмэр, ач холбогдол, хөгжлийн цаашдын стратеги, чиг хандлагыг тодорхойлох боломжийг бүрдүүлсэн. Мөн ЖДҮ-ийг хөгжүүлэх эрх зүйн таатай орчныг бүрдүүлэхэд Засгийн газраас анхааран ажилласны үр дүнд үйлдвэрлэлийн тоног төхөөрөмжийг санхүүгийн түрээс буюу “Лизинг”-ээр авах

боломжийг бий болгож “Санхүүгийн түрээс /Лизинг/-ийн тухай хууль”-ийг батлуулж хэрэгжүүлж эхлээд байна. Дээрх хууль батлагдан гарснаар барьцаа хөрөнгийн боломж тааруу бизнес эрхлэгчдэд худалдан авч байгаа тоног төхөөрөмжөө барьцаалан зээл авч үйл ажиллагаагаа хэвийн явуулах боломж бүрдсэн байна. “Засгийн газрын тусгай сангийн тухай хууль”-д /2006 онд/ ЖДҮ-ийг дэмжих санг оруулан хуульчилж өгснөөр ЖДҮ шинээр бий болох, өргөжин хөгжих таатай нөхцлийг бүрдүүлсэн.

Нэгдсэн дүн

Түүвэр судалгааны үр дүнгээр хууль эрх зүй, зохицуулалтын орчны ерөнхий индексийг муу (-0.50) гэж дүгнэжээ. Хууль эрх зүй, зохицуулалтын орчныг дотор нь задлан авч үзвэл Төрийн байгууллагын үйлчилгээг бусад үзүүлэлттэй харьцуулахад хамгийн муу буюу хүндрэл учруулж буй гол үзүүлэлт гэж дүгнэжээ. Хууль эрх зүйн орчин, татварын тогтолцоо зэрэг үзүүлэлтүүд нь ЖДҮ эрхлэгчдийн хувьд дараах гол бэрхшээл нь болж байна. /Зураг 4.13/.

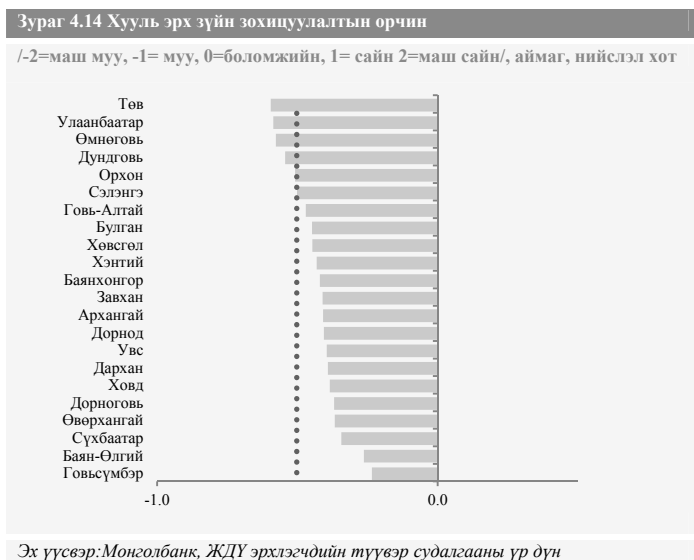
Төрийн байгууллагын үйл ажиллагаа нь тууштай, ил тод байж чадахгүй байгаа бөгөөд шалгалтанд хамруулах ААН-ийг сонгохдоо тэдний үйл ажиллагааны эрсдэлийг үнэлэх, хяналтын хуудас ашиглах, бизнес эрхлэгчдэд дагаж мөрдөх дүрэм, журмыг сурталчлан таниулах зэрэг олон улсын дэвшилтэт туршлагуудыг нэвтрүүлээгүй, түүнчлэн байцаагчид нь шалгалт хийхдээ субъектив талаас нь нөхцөл байдлыг үнэлж, дүгнэдэг нь нэг талаас ЖДҮ эрхлэгчид төрийн байгууллагын үйлчилгээ хамгийн их бэрхшээл учуурлж байна гэж дүгнэхэд хүргэжээ. Түүнчлэн Германы техник хамтын ажиллагааны нийгэмлэг /ГТХАН/-ийн “Жижиг, дунд үйлдвэрийг дэмжих” төслийн хүрээнд хийгдсэн судалгаагаар Төрийн байгууллагаас бизнес эрхлэгчдэд үзүүлж буй үйлчилгээний хүнд суртал болон Төрийн захиргааны байгууллагаас гаргаж буй дүрэм, журамтай ижил төстэй дүрэм журмыг Орон нутгаас давхардуулан гаргаж хяналт шалгалтын давхардал үүсгэж байгаа нь ЖДҮ эрхлэгчдэд хүндрэл үүсгэж байна гэж үзсэн байна.

2007 онд “Жижиг дунд үйлдвэрийн тухай хууль”-ийг, 2009 онд “Үйлдвэрлэл, технологийн паркийн эрх зүйн байдлын тухай хууль”-ийг УИХ-аар батлуулж, мөрдөн ажиллаж байгаа боловч ЖДҮ эрхлэгч иргэн буюу хувиараа хөдөлмөр эрхэлж буй иргэн, өрх айлын талаарх төрийн бодлого тодорхой бус хэвээр байна. Энэ нь хууль эрх зүйн орчин хоёрдугаар муу үзүүлэлт болох үндсэн шалтгаан нь болсон гэж үзэж байна.

2011 оны 1 дүгээр улирлын байдлаар Монгол улсад 75,691 ААН бүртгэгдсэнээс 40,317 ААН үйл ажиллагаа явуулж байгаа бөгөөд тэдгээрийн дийлэнх буюу 98% хуулийн тодорхойлолтоор жижиг дунд үйлдвэрт хамаарах ААН-үүд байна. Түүнчлэн үйл ажиллагаа тогтмол явуулж буй ААН-ийн 33% буюу 12.000 орчим нь тогтмол татвар төлдөг байна. Үйл ажиллагаа тогтмол явуулж буй ААН-ийн дийлэнх хэсгийг ЖДҮ эрхлэгчид эзэлж байгаа хэдий ч татвар төлөгчдийн тооноос харахад ЖДҮ эрхлэгчдийн талаас илүү нь татвараа тогтмол төлдөггүй, санхүүгийн хүнд байдалтай байгаа нь харагдаж байна²³. Энэ нь татварын тогтолцоо гуравдагч гол хүндрэл болоход нөлөөлсөн гэж үзэж байна.

Орон нутаг, нийслэл

Хууль эрх зүй, зохицуулалтын орчны ерөнхий индексийг аймаг болон нийслэл хотын хэмжээнд авч үзвэл Төв аймаг, Улаанбаатар хот, Өмнөговь аймаг болон Дундговь аймгийн санал асуулгад хамрагдсан ЖДҮ эрхлэгчид улсын дундажтай харьцуулахад ЖДҮ-ийн хөгжлийг дэмжих эрх зүй, хяналт шалгалт болон татварын бодлогын таатай орчин хангалттай сайн биш байна гэж дүгнэжээ. Харин Говьсүмбэр, Баян-Өлгий, Сүхбаатар болон Өвөрхангай аймгуудад бусад аймгуудтай харьцуулахад хууль эрх зүйн тогтолцоо, төрийн үйлчилгээ нь харьцангуй боломжийн байгаа гэсэн үнэлгээг өглөө /Зураг 4.14/.

Хууль эрх зүй, зохицуулалтын орчинг тодорхойлогч үзүүлэлтүүдийн хувьд задлан авч үзвэл Өмнөговь, Төв, Ховд аймаг болон Улаанбаатар хотын түүвэр судалгаанд хамрагдсан ЖДҮ эрхлэгчид бусад аймагтай харьцуулахад **хууль эрх зүйн орчныг** төдийлөн хангалттай сайн биш байна гэж үзсэн бол Говьсүмбэр, Дорнод болон

²³ ХХААХҮЯ-ны статистик мэдээгээр манай оронд хувиараа жижиг бизнес эрхлэгч нийт 60.0 мянга орчим иргэд байдаг бөгөөд тэдгээрийн олонх нь ХҮОАТ-ын 10%-ийг төлдөг гэжээ. Харин хуулийн дагуу ЖДҮ-д хамрагдах 31.0 мянга орчим ААН-үүд нь гол төлөв ААНОАТ-ыг 10%-иар, НӨОАТ-ыг 10%-иар тус тус төлж байна. Албан бус сектор буюу далд эдийн засагт үйл ажиллагаа явуулж байгаа хувиараа бизнес эрхлэгчдийн тоог харахад бүртгэлд хамруулж чадаагүй байгаа нь татвар төлөгчдийг бүрэн хамруулах боломжийг хязгаарлаж байна.

Сүхбаатар аймгуудад харьцангуй боломжийн байгаа гэсэн үнэлгээг өглөө /Хүснэгт 4.6/.

Төв, Дундговь, Орхон аймаг болон нийслэл хотод **төрийн байгууллагын үйлчилгээ** хангалттай сайн биш гэж үзсэн бол Говьсүмбэр, Сүхбаатар аймагт ЖДҮ эрхлэгчид харьцангуй боломжийн байна гэж үзжээ.

Дундговь, Дорноговь, Сэлэнгэ болон Орхон аймагт бизнес эрхлэгчид **татварын тогтолцоо** сайн биш буюу хүндрэл учруулж байна гэж үзсэн нь байна. Харин Өвөрхангай, Баян-Өлгий, Ховд болон Сүхбаатар аймагт үйл ажиллагаа эрхлэгчид бусад аймагтай харьцуулахад татварын тогтолцоо боломжийн гэж дүгнэжээ.

Улаанбаатар хотод ЖДҮ-ийн үйл ажиллагаа эрхлэгчид төрийн байгууллагын үйлчилгээг бусад үзүүлэлттэй харьцуулахад хамгийн муу гэж дүгнэлээ. Харин гадаад худалдаа хийх нөхцлийг бусад үзүүлэлттэй харьцуулахад боломжийн байна гэж үзсэн байна.

Хүснэгт 4.6 Хууль эрх зүй, зохицуулалтын орчин

/-2=маш муу, -1= муу, 0=боломжийн, 1= сайн 2=маш сайн/, аймаг, нийслэл хот

Аймаг/үзүүгэлт	Төрийн байгууллагын үйлчилгээ	Хууль, эрх зүйн орчин	Татварын тогтолцоо	Гадаад худалдаа хийх нөхцөл	Газар эзэмших	Хяналт, шалгалтын тогтолцоо
Улсын дүн	-0.66	-0.54	-0.50	-0.46	-0.44	-0.42
Өмнөговь	-0.70	-0.72	-0.62	-0.52	-0.34	-0.56
Улаанбаатар	-0.75	-0.65	-0.56	-0.43	-0.60	-0.52
Төв	-0.80	-0.63	-0.47	-0.63	-0.59	-0.45
Ховд	-0.45	-0.57	-0.27	-0.33	-0.35	-0.35
Орхон	-0.74	-0.52	-0.64	-0.42	-0.36	-0.37
Хөвсгөл	-0.70	-0.52	-0.36	-0.50	-0.30	-0.30
Булган	-0.63	-0.51	-0.31	-0.69	-0.39	-0.16
Говь-Алтай	-0.68	-0.50	-0.52	-0.46	-0.52	-0.14
Сэлэнгэ	-0.64	-0.48	-0.62	-0.58	-0.24	-0.45
Хэнтий	-0.63	-0.47	-0.45	-0.41	-0.33	-0.29
Архангай	-0.61	-0.43	-0.39	-0.45	-0.27	-0.29
Увс	-0.47	-0.41	-0.45	-0.65	-0.08	-0.31
Дорноговь	-0.43	-0.41	-0.63	-0.22	-0.35	-0.18
Баянхонгор	-0.52	-0.40	-0.44	-0.48	-0.32	-0.36
Баян-Өлгий	-0.48	-0.38	-0.15	-0.15	-0.40	0.00
Дархан	-0.50	-0.38	-0.41	-0.46	-0.32	-0.28
Дундговь	-0.80	-0.38	-0.68	-0.50	-0.26	-0.64
Өвөрхангай	-0.64	-0.36	-0.14	-0.34	-0.30	-0.42
Завхан	-0.50	-0.32	-0.36	-0.56	-0.36	-0.36
Сүхбаатар	-0.37	-0.31	-0.27	-0.94	0.04	-0.22
Дорнод	-0.59	-0.28	-0.46	-0.48	-0.17	-0.46
Говьсүмбэр	-0.16	-0.22	-0.41	-0.33	-0.20	-0.08

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн/ хөндлөн: үзүүлэлтүүдийг маш муугаас маш сайн руу; босоо: маш муугаас маш сайн руу/

Эдийн засгийн салбарын ангилал

ЖДҮ-ийг дэмжих **төрийн байгууллагын үйлчилгээг** худалдаа, үйлдвэрлэл болон үйлчилгээний салбарт үйл ажиллагаа эрхлэгчид хангалттай сайн биш буюу дунджаар (-0.66) индекстэйгээр үнэллээ /Хүснэгт 4.7/.

Хууль эрх зүй, зохицуулалтын орчинг үйлдвэрлэл эрхлэгчид бусад салбарт үйл ажиллагаа эрхлэгчтэй харьцуулахад харьцангуй боломжийн гэж дүгнэсэн байна. Энэ нь ЖДҮ-ийг дэмжих төрийн бодлого нэмүү өртөг шингэсэн, бодит үйлдвэрлэл эрхэлдэг ЖДҮ-ийг илүүтэй чиглэдэгтэй холбоотой байж болох талтай. Худалдааны салбарт үйл ажиллагаа эрхлэгчид бусад салбаруудтай харьцуулахад татварын тогтолцоо сайн биш байна гэж илүү өндрөөр үнэлжээ.

Хүснэгт 4.7 Хууль эрх зүй, зохицуулалтын орчин

/-2=маш муу, -1= муу, 0=боломжийн, 1= сайн 2=маш сайн/, салбарын ангилал

Үзүүлэлтүүд	Худалдаа	Үйл/лэл	Үйл/гээ	Нийт дүн
Т/Б-ын үйлчилгээ	-0.69	-0.63	-0.67	-0.66
Хууль, эрх зүйн орчин	-0.61	-0.43	-0.57	-0.54
Татварын тогтолцоо	-0.54	-0.49	-0.47	-0.50
ГХ хийх нөхцөл	-0.49	-0.49	-0.40	-0.46
Газар эзэмших	-0.49	-0.39	-0.46	-0.44
Хяналтын тогтолцоо	-0.47	-0.39	-0.39	-0.42

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын хуулийг 2007 онд шинэчилсэн найруулгаар батлагдаж, 2 шатлалтай, 10 ба 25% байхаар зөвхөн хувь хэмжээний өөрчлөлтүүдийг оруулсан байна. Уг шатлалаар ААН-ийн 99.9%-нь орлогын албан татварын 10%-ийн ангилалд хамрагдсан бөгөөд хууль мөрдөгдөж эхэлснээр ААН-ийн төсөвт төлөх албан татварын хэмжээ буурах, бизнес эрхлэгчид хөрөнгө үйл ажиллагаагаа нэгтгэн томруулах боломжууд бүрдэж, цаашдын хөгжилд томоохон түлхэцийг өгсөн байна.

4.3.4. Зах зээлийн орчин

Түүвэр судалгаанд хамрагдсан ЖДҮ эрхлэгчид зах зээлийн орчныг бусад үзүүлэлттэй харьцуулахад **(-0.37)** буюу боломжийн гэж дүгнэлээ. Зах зээлийн орчныг илэрхийлэх хүчин зүйлсээс **шударга өрсөлдөөн (-0.42)** хамгийн муу үнэлгээтэй гарлаа. ЖДҮ эрхлэгчид зах зээлд шударга өрсөлдөөн хангалттай явагдахгүй байгаа нь бизнесийн үйл ажиллагаанд сөрөг нөлөөг үзүүлж байна гэж үзлээ. Төрийн зүгээс “Шударга өрсөлдөөний тухай хууль”-ийг УИХ-аас 1993 онд баталсан бөгөөд 2005 онд Шударга өрсөлдөөн, хэрэглэгчийн төлөө газар /ШӨХТГ/ байгуулсан. 2010 оны 6 сард “Өрсөлдөөний тухай хууль”-ийг шинээр баталжээ. Уг хууль нь аж ахуй эрхлэгчдийн зах зээлд шударгаар өрсөлдөх нөхцлийг бүрдүүлэх, зах зээлд ноёлох болон өрсөлдөөнд харш аливаа үйл ажиллагаа явуулсан бизнест торгууль ноогдуулах замаар өрсөлдөөнийг дэмжих, өрсөлдөөнийг зохицуулах байгууллагын эрх зүйн үндсийг тодорхойлж, тэдгээртэй холбогдсон харилцааг зохицуулах үүрэгтэй юм.

Нэгдсэн дүн

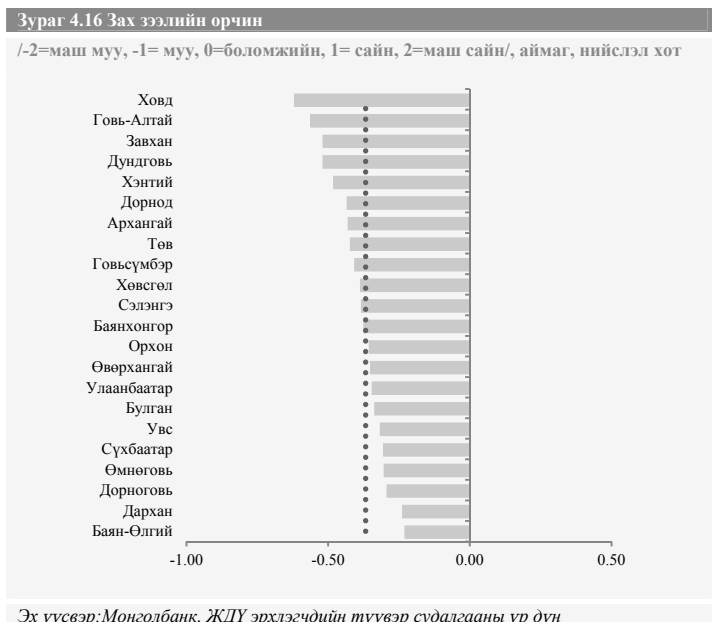
Түүвэр судалгааны үр дүнгээр зах зээлийн орчны ерөнхий индексийг **(-0.37)** буюу муугаас илүүтэйгээр боломжийн байна гэсэн дүгнэлтийг ЖДҮ эрхлэгчид өглөө. Зах зээлийн орчны ерөнхий индексийг тодорхойлогч үзүүлэлтүүдээр нь задлан авч үзвэл

ЖДҮ эрхлэгчид зах зээлд шударга өрсөлдөөн²⁴ хангалттай сайн явагдахгүй байгаа нь зах зээлийн орчны гол хүндрэл болж байна гэж үзжээ. Түүнчлэн хэрэглэгчийн худалдан авах чадвар төдийлөн сайн биш, даатгалын үйлчилгээ хангалттай сайн нэвтрээгүй гэж үзсэн нь судалгааны үр дүнгээс харагдлаа /Зураг 4.15/.

Аймаг, нийслэл

Зах зээлийн орчны ерөнхий индексийг аймаг болон нийслэл хотын хэмжээнд авч үзвэл Ховд, Говь-Алтай, Завхан болон Дундговь аймгийн санал асуулгад хамрагдсан ЖДҮ эрхлэгчид бизнес эрхлэх зах зээлийн орчин хангалттай сайн бүрдээгүй гэж үзжээ. Харин Баян-Өлгий, Дархан аймгуудад бизнес эрхлэгчид бусад аймгуудтай харьцуулахад зах зээлийн орчин харьцангуй боломжийн байгаа гэсэн үнэлгээг өглөө /Зураг 4.16/.

²⁴ ГТХА-ны “Жижиг дунд үйлдвэрлэл”-ийн талаар хийсэн төслийн судалгааны үр дүнгээр ЖДҮ эрхлэгчдэд хамгийн ихээр саад болж байгаа үзүүлэлтээр татвар, авилгал, зээлийн хүү өндөр болон **бизнесийн шударга бус өрсөлдөөн** гэсэн үзүүлэлтүүд гарсан байна.

Зах зээлийн орчинг тодорхойлогч үзүүлэлтүүдийн хувьд задлан авч үзвэл Ховд, Хэнтий болон Дорнод аймгийн түүвэр судалгаанд хамрагдсан ЖДҮ эрхлэгчид бусад аймагтай харьцуулахад **шударга бус өрсөлдөөн** өндөр байна гэж үзсэн бол Сүхбаатар Говьсүмбэр болон Өвөрхангай аймгуудад уг үзүүлэлт харьцангуй боломжийн байгаа гэсэн үнэлгээг өглөө /Хүснэгт 4.8/.

Говь-Алтайн, Дундговь болон Завхан аймагт үйл ажиллагаа эрхлэгчид **хэрэглэгчдийн худалдан авах чадвар** сайн биш гэсэн үнэлгээг өгсөн бол Баян-Өлгийн аймгийн ЖДҮ эрхлэгчид бараг боломжийн гэсэн үнэлгээг өглөө. Статистикийн хорооны 2010 оны дүнгээр Өвөрхангай, Дундговь, Архангай, Завхан, Төв аймгийн хүн амын 80 орчим хувь нь хөдөөд амьдардаг гэсэн нь дээрх үр дүн гарахад нөлөөлсөн байна. Дундговь, Говьсүмбэр болон Ховд аймгийн ЖДҮ эрхлэгчид **даатгалын үйлчилгээ үзүүлэх** тогтолцоог бусад аймагтай харьцуулахад сайн биш гэж дүгнэсэн бол Булган, Хэнтий, Дундговь аймагт бизнес эрхлэгчид бусад аймагтай харьцуулахад харьцангуй боломжийн гэж үзлээ. Говь-Алтай, Говьсүмбэр болон Ховд аймгийн ЖДҮ эрхлэгчид өөрийн аймагт бүтээгдэхүүний борлуулах зах зээлийн багтаамж сайн биш гэж үзжээ. Харин Увс, Хөвсгөл, Дархан-Уул болон Орхон аймагт үйл ажиллагаа эрхлэгчид бусад аймагтай харьцуулахад уг үзүүлэлтийг бараг боломжийн гэж дүгнэлээ. Улаанбаатар хотод ЖДҮ-ийн үйл ажиллагаа эрхлэгчид шударга өрсөлдөөн зах зээлд явагдахгүй байна гэж үзсэн нь бусад үзүүлэлттэй харьцуулахад хамгийн муу гэж дүгнэгдлээ.

Хүснэгт 4.8 Зах зээлийн орчин

/-2=маш муу, -1= муу, 0=боломжийн, 1= сайн, 2=маш сайн/

	Шударга өрсөлдөөн	Худалдан авах чадвар	Даатгалын үйлчилгээ	Зах зээлийн багтаамж	Технологийн дэвшил
Улсын дүн	-0.42	-0.39	-0.39	-0.38	-0.26
Ховд	-0.61	-0.51	-0.98	-0.51	-0.49
Хэнтий	-0.59	-0.53	-0.22	-0.49	-0.59
Дорнод	-0.54	-0.52	-0.28	-0.33	-0.50
Хөвсгөл	-0.54	-0.44	-0.40	-0.20	-0.36
Төв	-0.47	-0.45	-0.51	-0.41	-0.27
Говь-Алтай	-0.46	-0.74	-0.42	-0.72	-0.48
Орхон	-0.46	-0.38	-0.55	-0.25	-0.15
Архангай	-0.45	-0.47	-0.49	-0.47	-0.27
Завхан	-0.44	-0.62	-0.50	-0.58	-0.46
Улаанбаатар	-0.44	-0.36	-0.37	-0.37	-0.20
Увс	-0.43	-0.31	-0.27	-0.18	-0.39
Дундговь	-0.42	-0.74	-0.24	-0.56	-0.64
Сэлэнгэ	-0.41	-0.33	-0.46	-0.37	-0.37
Баян-Өлгий	-0.37	-0.04	-0.31	-0.31	-0.13
Өмнөговь	-0.36	-0.20	-0.34	-0.38	-0.24
Дорноговь	-0.33	-0.25	-0.37	-0.33	-0.18
Булган	-0.33	-0.53	-0.20	-0.35	-0.27
Дархан	-0.27	-0.37	-0.27	-0.21	-0.08
Баянхонгор	-0.26	-0.46	-0.38	-0.48	-0.30
Өвөрхангай	-0.26	-0.42	-0.44	-0.36	-0.28
Говьсүмбэр	-0.22	-0.53	-0.43	-0.55	-0.31
Сүхбаатар	-0.22	-0.18	-0.35	-0.41	-0.37

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн /хөндлөн: үзүүлэлтүүдийг маш муугаас маш сайн руу; босоо: маш муугаас маш сайн руу/

Эдийн засгийн салбарын ангилал: Худалдааны салбарт үйл ажиллагаа эрхлэгчид бусад салбартай харьцуулахад шударга өрсөлдөөн зах зээлд хангалттай сайн явагдахгүй байна гэж гэж дүгнэжээ. Худалдааны салбарын шударга өрсөлдөөний индекс (-0.47) гарсан бол улсын дундаж үзүүлэлт (-0.42) байна /Хүснэгт 4.9/.

Хэрэглэгчдийн худалдан авах чадварыг үйлдвэрлэл болон үйлчилгээний салбарын ЖДҮ эрхлэгчид худалдааны салбарынхантай харьцуулахад боломжийн гэж үзжээ. Энэ нь нэг талаас хөдөө орон нутагт үйлдвэрлэл эрхлэгчид өөрийн орон нутгын онцлогт нийцүүлэн бүтээгдэхүүнээ үйлдвэрлэдэг нь байнгын худалдан авагчтай болж чадсан байдаг, нөгөө талаас үйлчилгээ эрхлэгчид нь зочид буудал, зоогийн газар, тээвэр, үсчин зэрэг хэрэглэгчдийн анхдагч хэрэгцээг хангах үйлчилгээ явуулдаг нь худалдан авах чадварыг салбарын хооронд ялгаатай үнэлэх үндэс нь болсон гэж үзэж байна.

Хүснэгт 4.9 Зах зээлийн орчин

/-2=маш муу, -1= муу, 0=боломжийн, 1= сайн, 2=маш сайн/, салбарын ангилал

Үзүүлэлтүүд	Худалдаа	Үйл/лэл	Үйл/гээ	Нийт дүн
Шударга өрсөлдөөн	-0.47	-0.40	-0.38	-0.42
Худалдан авах чадвар	-0.47	-0.34	-0.37	-0.39
Даатгалын үйлчилгээ	-0.43	-0.37	-0.37	-0.39
Зах зээлийн багтаамж	-0.44	-0.34	-0.36	-0.38
Технологийн дэвшил	-0.28	-0.27	-0.24	-0.26

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

4.3.5. Дэд бүтцийн байдал

Монгол улс нь олон улс, улсын чанартай нийт 11,230 км авто зам байгаагаас 20 орчим хувь нь хатуу хучилттай зам байдаг бөгөөд 2010 оны эцсийн байдлаар Сэлэнгэ, Дархан-уул, Орхон, Булган, Хэнтий, Төв, Өвөрхангай, Говьсүмбэр аймгууд хатуу хучилттай замын нэгдсэн сүлжээнд холбогдоод байна.

Сүүлийн жилүүдэд үүрэн утасны хэрэглэгчдийн тоо мэдэгдэхүйц нэмэгдэж, давхардсан тоогоор 2010 онд 2.5 саяд хүрсэн нь өмнөх оныхоос 14.7 хувиар өсчээ. Түүнчлэн сансрын холбооны хэрэглэгчдийн тоо 2009 онд 674 байсан бол 2010 онд 773-д хүрсэн байна. Харин суурин утасны цэгийн тоо 2010 онд 143.2 мянга болж, 2009 оныхоос 0.3 мянгаар өслөө.

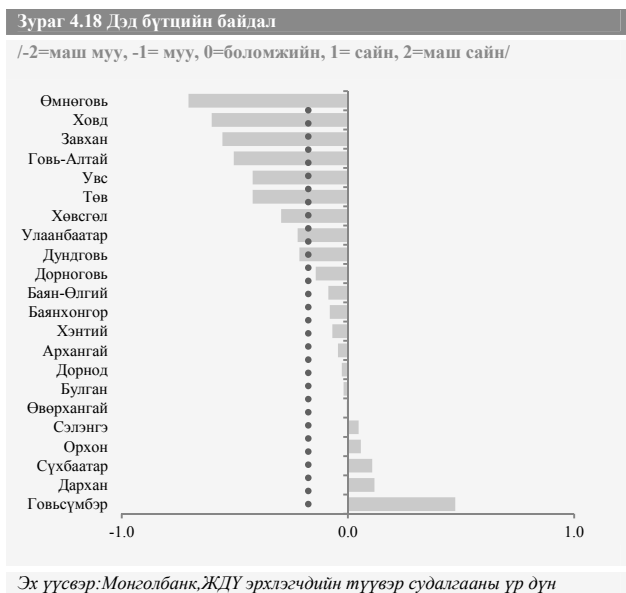
Нэгдсэн дүн

Түүвэр судалгааны үр дүнгээр ЖДҮ эрхлэгчид дэд бүтцийн байдлыг бусад бизнесийн орчны ерөнхий индексүүдтэй харьцуулахад хамгийн боломжийн **(-0.18)** гэсэн үнэлгээг өглөө. Дэд бүтцийн байдлын ерөнхий индексийг тодорхойлогч үзүүлэлтүүдээр нь задлан авч үзвэл Зам тээврийн хөгжил болон дулаан усан хангамжийн байдлыг бусад үзүүлэлттэй харьцуулахад сайн биш гэж дүгнэгдлээ. Харин мэдээлэл холбооны салбарыг сайн, цахилгаан хангамжийг бараг хэвийн (боломжийн) гэж дүгнэсэн үр дүн гарлаа /Зураг 4.17/.

Аймаг, нийслэл

Дэд бүтцийн байдлын ерөнхий индексийг аймаг болон нийслэл хотын хэмжээнд авч үзвэл Өмнөговь, Ховд, Завхан болон Говь-Алтай зэрэг төвөөс алслагдсан аймгуудын санал асуулгад хамрагдсан ЖДҮ эрхлэгчид дэд бүтцийн байдал сайн бүрдээгүй гэж үзлээ. Харин Говьсүмбэр, Дархан-Уул, Сүхбаатар болон Орхон зэрэг аймагт ЖДҮ эрхлэгчид дэд бүтцийн байдлыг сайн гэж үзсэн нь эдгээр аймгуудын дийлэнх²⁵ нь хатуу хучилттай замын нэгдсэн сүлжээнд холбогдсон, цахилгаан дулааны нэгдсэн сүлжээтэй зэрэг нь индекс эерэг гарахад нөлөөллөө /Зураг 4.18/.

Дэд бүтцийн байдлыг тодорхойлогч үзүүлэлтүүдийг аймаг, нийслэл хотын хэмжээнд задлан авч үзвэл Говь-Алтай, Дундговь, Баян-Өлгий болон Өмнөговь аймгуудад бизнес эрхлэгчид өөрийн аймгийн зам тээврийн хөгжлийг бусад аймагтай харьцуулахад сайн биш гэж дүгнэсэн нь эдгээр аймгууд хатуу хучилттай замын нэгдсэн сүлжээнд холбогдоогүй, төвөөс алслагдсан байдал зэрэг нь дээрх нөлөөлсөн

²⁵ Сүхбаатар аймгаас бусад нь

байж болзошгүй юм. Харин Говьсүмбэр, Хэнтий, Булган болон Сэлэнгэ аймууд зам тээврийн хөгжлөө сайн гэж үнэлжээ. Говьсүмбэр аймгийн төв Чойр хот Увс, Өмнөговь болон Говь-Алтай аймагт үйл ажиллагаа эрхлэгчид **дулаан хангамжийн** асуудал бусад аймагтай харьцуулахад сайн биш гэсэн үнэлгээг өгсөн бол Дархан аймаг сайн, Говьсүмбэр болон Дорнод аймгууд хэвийн гэж үнэллээ.

Өмнөговь аймагт үйл ажиллагаа эрхлэгчид цахилгаан хангамжийн асуудлыг бусад аймагтай харьцуулахад муу гэж дүгнэсэн бол бусад аймгууд харьцангуй хэвийн гэсэн үнэлгээг өглөө.

Улаанбаатар хотод ЖДҮ эрхлэгчид зам тээврийн хөгжил сайн биш гэж үнэлсэн нь замын түгжрэл, хатуу хучилттай замын бат бөх чанар зэргээс шалтгаалж уг үнэлгээг өгсөн байх талтай. Харин бусад үзүүлэлтийн хувьд нийслэл хотын бизнес эрхлэгчид харьцангуй боломжийн гэсэн үнэлгээг өглөө /Хүснэгт 4.10/.

Хүснэгт 4.10 Дэд бүтцийн байдал

/-2=маш муу, -1= муу, 0=боломжийн, 1= сайн, 2=маш сайн/

Аймаг/үзүүлэлт	Зам, тээврийн хөгжил	Дулаан, усан хангамж	Цахилгаан хангамж	Мэдээлэл холбооны хөгжил
Улсын дүн	-0.58	-0.31	-0.05	0.24
Говь-Алтай	-1.20	-0.84	-0.44	0.46
Дундговь	-1.18	-0.54	0.36	0.50
Баян-Өлгий	-1.06	-0.12	0.27	0.56
Өмнөговь	-1.04	-0.90	-1.10	0.22
Завхан	-1.00	-0.62	-0.74	0.14
Ховд	-0.94	-0.76	-0.53	-0.18
Увс	-0.90	-0.96	0.00	0.18
Хөвсгөл	-0.88	-0.70	0.10	0.30
Төв	-0.84	-0.55	-0.29	0.00
Баянхонгор	-0.84	-0.16	0.22	0.46
Дорнод	-0.80	0.00	0.28	0.41
Улаанбаатар	-0.68	-0.25	-0.10	0.15
Дорноговь	-0.51	-0.39	0.10	0.24
Орхон	-0.33	-0.01	0.14	0.43
Дархан	-0.25	0.15	0.25	0.32
Архангай	-0.24	-0.27	0.06	0.27
Сүхбаатар	-0.04	-0.51	0.22	0.76
Өвөрхангай	-0.02	-0.36	-0.08	0.44
Булган	-0.02	-0.33	0.02	0.25
Сэлэнгэ	0.01	-0.13	0.03	0.28
Хэнтий	0.04	-0.35	-0.04	0.08
Говьсүмбэр	0.65	0.00	0.67	0.57

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн /хөндлөн: үзүүлэлтүүдийг маш муугаас маш сайн руу; босоо: маш муугаас маш сайн руу/

Эдийн засгийн салбарын ангилал

Худалдааны салбарт үйл ажиллагаа эрхлэгчид бусад салбартай харьцуулахад зам тээврийн хөгжил сайн биш байна гэж дүгнэжээ. Уг салбарт үйл ажиллагаа эрхлэгчид

бусад салбартай харьцуулахад зам тээврийн хөгжилд түшиглэж үйл ажиллагаа явуулдаг нь үнэлгээ муу гарахад нөлөөлсөн байж болзошгүй юм /Хүснэгт 4.11/.

Дулаан усан хангамж болон цахилгааны хангамжийг үйлдвэрлэл болон үйлчилгээний салбарын ЖДҮ эрхлэгчид худалдааны салбарынхантай харьцуулахад боломжийн гэж үзжээ. Мөн гурван салбарын хувьд мэдээлэл холбооны хөгжлийг боломжийн сайн гэсэн үнэлгээг өглөө.

Хүснэгт 4.11 Зах зээлийн орчин

/-2=маш муу, -1= муу, 0=боломжийн, 1= сайн, 2=маш сайн/, салбарын ангилал

Үзүүлэлтүүд	Худалдаа	Үйл/лэл	Үйл/гээ	Нийт дүн
Зам, тээврийн хөгжил	-0.61	-0.54	-0.60	-0.58
Дулаан, усан хангамж	-0.38	-0.27	-0.27	-0.31
Цахилгаан хангамж	-0.08	-0.01	-0.05	-0.05
Мэдээ/холбооны хөгжил	0.17	0.35	0.21	0.24

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

4.4 Зардлын байдал

ЖДҮ эрхлэгчдийн үйл ажиллагаа явуулахад гарах зардлын өнөөгийн нөхцөл байдлыг тогтоож, аль зардал ЖДҮ эрхлэхэд хүндрэл учруулж байгааг тандах зорилго тавьсан болно.

Нэгдсэн дүн

Судалгааны үр дүнгээр ЖДҮ эрхлэгч нарт зардлуудаас зээлийн хүү, шимтгэл хураамжийн төлбөр, тоног төхөөрөмжинд зарцуулах зардал болон түрээсийн зардал зэрэг үзүүлэлтүүд хамгийн их хүндрэл үзүүлдэг байна /Зураг 4.19/.

Харин харилцаа холбооны зардал, зар сурталчилгааны зардал болон үйл ажиллагааны зардал бизнесийн эрхлэхэд төдийлөн хүндрэл үзүүлдэггүй гэсэн үр дүн гарлаа.

Зураг 4.19 Зардлын байдал

/-4 = маш их хүндрэлтэй, -3 = их хүндрэлтэй, -2 = хүндрэлтэй, -1= бага хүндрэлтэй, 0 = хүндрэлгүй/

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

ЖДҮ эрхлэгчдэд зээлийн хүүний зардлыг хамгийн их хүндрэл болж байна гэж үзсэн нь Бизнесийн орчны Санхүүжилтийн хэсгийн санхүүжилтийн хүү өндөр байна гэсэн

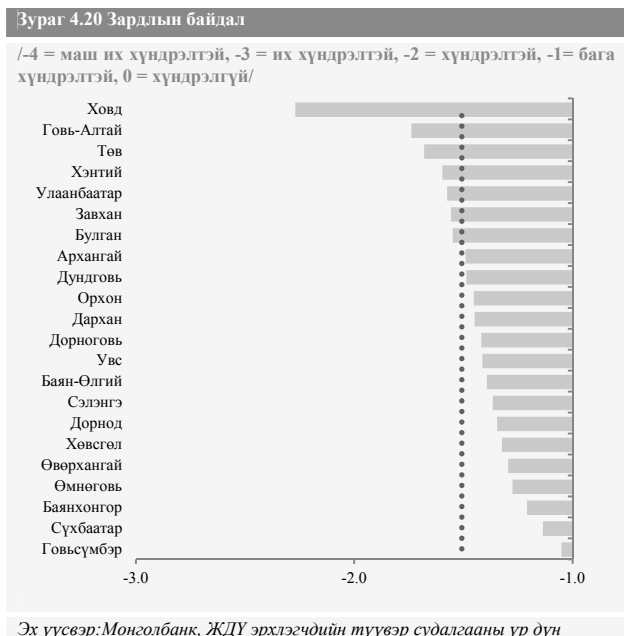
үр дүнтэй нийцтэй гарлаа. Төрөөс зээлийн хүүг бууруулах зах зээлийн таатай орчинг бүрдүүлэх ажлыг Монголбанк, Монгол Улсын Сангийн яам, Санхүүгийн зохицуулах хороо хамтран шат дараатай арга хэмжээнүүдийг авч ажиллаж байгаа билээ.

Дэлхийн банкны “Бизнес эрхлэх нь 2010” тайланд бизнес эрхлэхэд тулгардаг бэрхшээлд тусгай зөвшөөрөл, лицензийг олж авах шат дамжлагын тоо, хугацаа болон зардал өндөр байгааг дурьдсан байдаг. Шимтгэл хураамжийн зардал зээлийн хүүний дараах хамгийн их хүндрэл учруулж байгаа үзүүлэлт болсон нь дээрх судалгааны үр дүнтэй нийцтэй гарлаа.

Хэдийгээр ЖДҮ эрхлэгч нарт тоног төхөөрөмжийн зардал голлох хүндрэлүүдийн тоонд орж байгаа боловч ЖДҮ-ийг хөгжүүлэх эрх зүйн таатай орчныг бүрдүүлэх ажлын хүрээнд Засгийн газраас “Санхүүгийн түрээс /Лизинг/-ийн тухай хууль”-ийг 2006 онд, “Жижиг, дунд үйлдвэрийн тоног төхөөрөмжийг гаалийн болон НӨАТ-аас чөлөөлөх тухай хууль”-ийг 2009 онд тус тус батлуулж, хэрэгжүүлэн ажиллаж байна. Үүний үр дүнд үйлдвэрлэлийн тоног төхөөрөмжийг санхүүгийн түрээс буюу “Лизинг”-ээр авах боломж бий болсон бөгөөд Тоног төхөөрөмжийн импортын татварыг 2012 оны эцэс хүртэл хөнгөлсөн нь цаашид тоног төхөөрөмжийн зардал буурах нөхцлийг бүрдүүлнэ гэж үзэж байна.

Аймаг, нийслэл

Зардлын байдлын ерөнхий индексийг аймаг болон нийслэл хотын хэмжээнд авч үзвэл Ховд, Говь-Алтай болон Төв аймагт ЖДҮ эрхлэгчид бусад аймагтай харьцуулахад зардлын байдал их хүндрэлтэй байна гэж үзлээ. Харин Говьсүмбэр, Сүхбаатар, Баянхонгор болон Өмнөговь аймагт ЖДҮ эрхлэгчид зардлын байдал харьцангуй бага хүндрэлтэй гэж дүгнэлээ /Зураг 4.20/.

Зардлын байдлыг тодорхойлогч үзүүлэлтүүдийг аймаг, нийслэл хотын хэмжээнд задлан авч үзвэл Ховд, Говь-Алтай, Дундговь болон Завахан аймагт бизнес эрхлэгчид зээлийн хүүний зардлыг бусад аймагтай харьцуулахад хамгийн их хүндрэл

үзүүлж байна гэж үзжээ. Харин Говьсүмбэр, Дорнод болон Сэлэнгэ аймагт ЖДҮ эрхлэгчид хүүний зардлыг харьцангуй боломжийн гэж дүгнэлээ.

Ховд, Дундговь болон Төв аймагт ЖДҮ эрхлэгчид шимтгэл, хураамжийн төлбөрийг бусад аймагтай харьцуулахад хамгийн их хүндрэл учруулж байна гэсэн бол Говьсүмбэр, Өмнөговь болон Дорнод аймагт үйл ажиллагаа эрхлэгчид бага хүндрэлтэй гэжээ.

Тоног төхөөрөмжийн зардлыг Ховд, Дорнод болон Хэнтий аймагт бизнес эрхлэгчид бусад аймагтай харьцуулахад их хүндрэл учруулж байна гэсэн бол Сүхбаатар, Өвөрхангай, Баянхонгор болон Өмнөговь аймагт үйл ажиллагаа эрхлэгчид харьцангуй хүндрэл багатай гэж үзсэн байна.

Ховд, Булган болон Дархан-Уул аймагт ЖДҮ эрхлэгчид түрээсийн зардлыг бусад аймагтай харьцуулахад хамгийн их хүндрэл учруулж байна гэж үзсэн бол Сүхбаатар, Говьсүмбэр болон Баянхонгор аймагт үйл ажиллагаа эрхлэгчид бага хүндрэлтэй гэжээ.

Улаанбаатар хотод үйл ажиллагаа эрхлэгчдийн хувьд хамгийн их хүндрэл учруулж буй зардал нь хүүний зардал, шимтгэл хураамжийн, түрээсийн зардал ордог байна. Харин зар сурталчилгааны зардал орон нутагт үйл ажиллагаа эрхлэгчтэй харьцуулахад харьцангуй хүндрэл үзүүлдэг гэж хариулжээ /Хүснэгт 4.12/.

Хүснэгт 4.12 Зардлын байдал

/-4 = маш их хүндрэлтэй, -3 = их хүндрэлтэй, -2 = хүндрэлтэй, -1= бага хүндрэлтэй, 0 = хүндрэлгүй/, аймаг, нийслэл хот

Аймаг/үндүлэлт	Эзэлийн хүний зардал	Шимтгэл, хураамжийн төлбөр	Тонот төхөөрөмжийн зардал	Түрээсийн зардал	Түүхий эдийн зардал	Зам, тээврийн зардал	Дууван, усны зардал	Орчмын зардал	Ажиглах хүчийн өртөг	Захиргаа, үйл ажиллагааны зардал	Зар сурталчлалтын зардал	Харилцаа холбооны зардал
Улсын дүн	-1.84	-1.74	-1.62	-1.60	-1.60	-1.58	-1.50	-1.49	-1.39	-1.32	-1.32	-1.08
Ховд	-2.63	-2.49	-2.20	-2.33	-2.14	-2.33	-2.36	-2.12	-2.41	-2.00	-2.29	-2.18
Говь-Алтай	-2.26	-1.86	-1.60	-1.62	-1.84	-2.14	-2.36	-2.26	-1.52	-1.12	-1.30	-0.98
Дундговь	-2.10	-2.06	-1.92	-1.46	-1.68	-1.64	-1.52	-1.76	-1.32	-0.96	-0.82	-0.60
Завхан	-2.02	-1.58	-1.66	-1.46	-1.70	-2.34	-1.34	-1.76	-1.28	-1.42	-1.06	-1.06
Баянхонгор	-1.98	-1.64	-1.28	-1.10	-1.48	-1.40	-1.02	-1.14	-1.14	-1.02	-0.86	-0.44
Баян-Өлгий	-1.96	-1.81	-1.56	-1.52	-1.75	-1.52	-1.13	-1.04	-1.17	-1.35	-0.92	-0.98
Төв	-1.94	-1.96	-1.71	-1.53	-1.78	-1.75	-1.76	-1.65	-1.59	-1.57	-1.65	-1.27
Увс	-1.90	-1.71	-1.80	-1.25	-1.59	-1.90	-1.35	-1.14	-1.37	-1.16	-0.96	-0.82
Улаанбаатар	-1.89	-1.78	-1.62	-1.74	-1.62	-1.62	-1.49	-1.48	-1.41	-1.42	-1.57	-1.25
Хөвсгөл	-1.88	-1.74	-1.40	-1.48	-1.40	-1.58	-1.32	-1.20	-1.28	-1.10	-0.76	-0.74
Өвөрхангай	-1.84	-1.74	-1.28	-1.50	-1.20	-1.12	-1.32	-1.36	-1.28	-1.06	-1.02	-0.82
Дорноговь	-1.80	-1.78	-1.51	-1.41	-1.59	-1.55	-1.73	-1.51	-1.08	-1.31	-0.98	-0.76
Хэнтий	-1.78	-1.71	-1.90	-1.63	-1.73	-1.37	-1.59	-1.67	-1.80	-1.43	-1.47	-1.08
Сүхбаатар	-1.76	-1.41	-1.04	-0.76	-1.18	-1.37	-1.82	-1.63	-1.10	-0.80	-0.43	-0.35
Орхон	-1.71	-1.67	-1.55	-1.63	-1.58	-1.40	-1.60	-1.62	-1.37	-1.20	-1.15	-0.94
Архангай	-1.71	-1.75	-1.73	-1.47	-1.65	-1.51	-1.65	-1.61	-1.41	-1.25	-1.12	-1.04
Дархан	-1.61	-1.75	-1.60	-1.77	-1.54	-1.40	-1.47	-1.51	-1.33	-1.28	-1.12	-1.01
Өмнөговь	-1.60	-1.38	-1.32	-1.32	-1.42	-1.50	-1.38	-1.54	-1.32	-0.84	-0.94	-0.74
Булган	-1.59	-1.71	-1.75	-1.80	-1.73	-1.59	-1.51	-1.39	-1.41	-1.45	-1.45	-1.22
Сэлэнгэ	-1.58	-1.55	-1.67	-1.39	-1.60	-1.23	-1.35	-1.38	-1.24	-1.30	-1.13	-0.97
Дорнод	-1.37	-1.48	-1.93	-1.35	-1.48	-1.48	-1.24	-1.39	-1.22	-1.52	-0.89	-0.80
Говьсүмбэр	-1.12	-1.24	-1.51	-1.10	-1.31	-1.04	-1.20	-0.80	-1.20	-0.86	-0.76	-0.47

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДУ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн /хөндлөн: үзүүлэлтүүдийг маш муугаас маш сайн руу; босоо: маш муугаас маш сайн руу/

Эдийн засгийн салбарын ангилал

Худалдааны салбарт үйл ажиллагаа эрхлэгчид бусад салбарт үйл ажиллагаа эрхлэгчидтэй харьцуулахад зээлийн хүүний зардал, шимтгэл хураамжийн төлбөр, тоног төхөөрөмжийн зардал, түрээсийн зардал, түүхийн эдийн зардал болон тээврийн зардлыг их хүндрэлтэй гэж үзжээ.

Харилцаа холбооны зардал, зар сурталчилгааны зардал болон үйл ажиллагааны зардлыг бусад салбартай харьцуулахад бага хүндрэл үзүүлдэг гэж үйлдвэрлэлийн салбарынхан үзсэн байна.

Үйлчилгээний салбарт үйл ажиллагаа эрхлэгчидийн хувьд бусад салбартай адил зээлийн хүүний зардал, шимтгэл хураамжийн төлбөр их хүндрэл учруулдаг бол түрээсийн төлбөр нь тоног төхөөрөмжийн зардлаас илүү хүндрэлийг үзүүлдэг байна /Хүснэгт 4.13/.

Хүснэгт 4.13 Зардлын байдал

/-4 = маш их хүндрэлтэй, -3 = их хүндрэлтэй, -2 = хүндрэлтэй, -1= бага хүндрэлтэй, 0 = хүндрэлгүй/

Үзүүлэлтүүд	Худалдаа	Үйл/лэл	Үйл/гээ	Нийт дүн
Зээлийн хүүний зардал	-1.96	-1.77	-1.80	-1.84
Шимтгэл, хураамжийн төлбөр	-1.90	-1.65	-1.69	-1.74
Тоног төхөөрөмжийн зардал	-1.68	-1.58	-1.59	-1.62
Түрээсийн зардал	-1.66	-1.49	-1.65	-1.60
Түүхий эдийн зардал	-1.65	-1.59	-1.57	-1.60
Зам, тээврийн зардал	-1.78	-1.47	-1.51	-1.58
Дулаан, усны зардал	-1.61	-1.35	-1.53	-1.50
Эрчим хүч, цамилгааны зардал	-1.60	-1.40	-1.47	-1.49
Ажиллах хүчний өртөг	-1.47	-1.32	-1.38	-1.39
Үйл ажиллагааны зардал	-1.55	-1.16	-1.27	-1.32
Зар сурталчилгааны зардал	-1.49	-1.10	-1.36	-1.32
Харилцаа холбооны зардал	-1.26	-0.89	-1.08	-1.08

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

4.5 Дотоод орчин

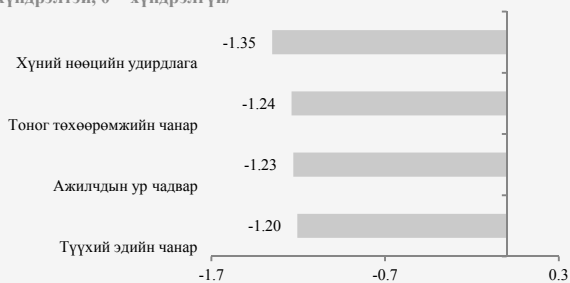
ЖДҮ эрхлэгчдийн үйл ажиллагаа явуулахад дотоод орчны зүгээс нөлөөлөх хүчин зүйлсийг ажилчдын ур чадвар, хүний нөөцийн удирдлага, тоног төхөөрөмжийн чанар болон түүхий эдийн чанар зэрэг үзүүлэлтүүдээр төлөөлүүлэн авч судаллаа.

Нэгдсэн дүн

Судалгааны үр дүнгээр ЖДҮ эрхлэгчдэд дотоод орчны зүгээс хүний нөөцийн удирдлага, тоног төхөөрөмжийн чанар бусад үзүүлэлттэй харьцуулахад хамгийн их хүндрэл учруулдаг бол түүхий эдийн чанар бусад үзүүлэлттэй харьцуулахад харьцангуй бага хүндрэл учруулдаг байна /Зураг 4.21/.

Зураг 4.21 Дотоод орчин

/-4 = маш их хүндрэлтэй, -3 = их хүндрэлтэй, -2 = хүндрэлтэй, -1= бага хүндрэлтэй, 0 = хүндрэлгүй/

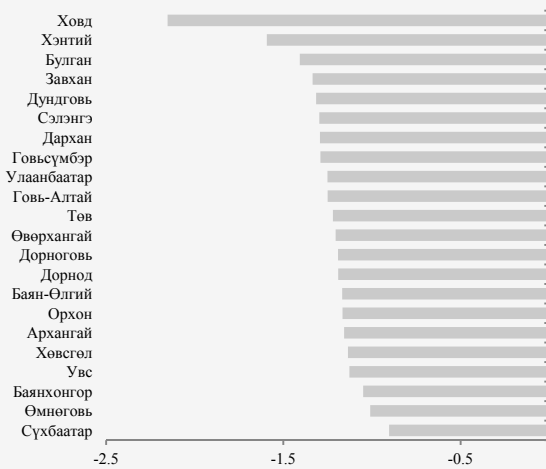
Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

Аймаг, нийслэл

Дотоод орчны ерөнхий индексийг аймаг болон нийслэл хотын хэмжээнд авч үзвэл Ховд, Хэнтий болон Булган аймагт ЖДҮ эрхлэгчид бусад аймагтай харьцуулахад дотоод орчны байдал хамгийн их хүндрэлтэй байна. Харин Сүхбаатар, Өмнөговь болон Баянхонгор аймагт ЖДҮ эрхлэгчид дотоод орчинг харьцангуй бага хүндрэлтэй гэж дүгнэлээ /Зураг 4.22/.

Зураг 4.22 Дотоод орчин

/-4 = маш их хүндрэлтэй, -3 = их хүндрэлтэй, -2 = хүндрэлтэй, -1= бага хүндрэлтэй, 0 = хүндрэлгүй/

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

Дотоод орчныг тодорхойлогч үзүүлэлтүүдийг аймаг, нийслэл хотын хэмжээнд задлан авч үзвэл Ховд, Хэнтий, Говьсүмбэр болон Завахан аймагт бизнес эрхлэгчид хүний нөөцийн удирдлагыг бусад аймагтай харьцуулахад хамгийн их хүндрэл үзүүлж байна гэж үзжээ. Харин Хөвсгөл, Баянхонгор болон Архангай аймагт ЖДҮ эрхлэгчид дотоод орчныг харьцангуй боломжийн гэж дүгнэлээ.

Ховд, Хэнтий болон Булган аймагт ЖДҮ эрхлэгчид тоног төхөөрөмжийн чанарыг бусад аймагтай харьцуулахад хамгийн их хүндрэл үзүүлж байна гэсэн бол

Баянхонгор, Сүхбаатар болон Өмнөговь аймагт үйл ажиллагаа эрхлэгчид бага хүндрэлтэй гэжээ.

Түүхий эдийн чанарыг Ховд, Хэнтий аймаг болон Улаанбаатар хотод бизнес эрхлэгчид бусад аймагтай харьцуулахад их хүндрэл учруулж байна гэсэн бол Сүхбаатар аймагт үйл ажиллагаа эрхлэгчид харьцангуй хүндрэл багатай гэж үзсэн байна /Хүснэгт 4.14/.

Хүснэгт 4.14 Дотоод орчин

/-4 = маш их хүндрэлтэй, -3 = их хүндрэлтэй, -2 = хүндрэлтэй, -1= бага хүндрэлтэй, 0 = хүндрэлгүй/

Аймаг/зүүлт	Хүний нөөцийн удирдлага	Тоног төхөөрөмжийн чанар	Ажилчдын чадвар	Түүхий эдийн чанар
Улсын дүн	-1.35	-1.24	-1.23	-1.20
Ховд	-2.20	-2.20	-2.18	-2.02
Хэнтий	-1.63	-1.88	-1.49	-1.37
Говьсүмбэр	-1.57	-1.39	-1.22	-0.98
Завхан	-1.54	-1.38	-1.30	-1.12
Булган	-1.53	-1.45	-1.27	-1.37
Дорноговь	-1.49	-1.06	-1.29	-0.92
Дархан	-1.46	-1.25	-1.40	-1.07
Өвөрхангай	-1.42	-1.12	-1.26	-1.02
Улаанбаатар	-1.38	-1.20	-1.13	-1.30
Баян-Өлгий	-1.33	-1.29	-1.02	-1.04
Төв	-1.29	-1.14	-1.27	-1.18
Сэлэнгэ	-1.28	-1.31	-1.30	-1.31
Говь-Алтай	-1.26	-1.10	-1.40	-1.24
Орхон	-1.21	-1.11	-1.25	-1.10
Дундговь	-1.20	-1.32	-1.62	-1.12
Дорнод	-1.15	-1.22	-1.37	-1.02
Архангай	-1.12	-1.12	-1.31	-1.08
Өмнөговь	-1.10	-1.04	-0.96	-0.94
Увс	-1.10	-1.41	-1.08	-0.92
Сүхбаатар	-1.04	-0.86	-1.16	-0.55
Баянхонгор	-1.02	-0.98	-1.24	-0.96
Хөвсгөл	-0.96	-1.22	-1.18	-1.18

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

Эдийн засгийн салбарын ангилал

Худалдааны салбарт үйл ажиллагаа эрхлэгчид бусад салбарт үйл ажиллагаа эрхлэгчидтэй харьцуулахад хүний нөөцийн удирдлага, тоног төхөөрөмжийн чанар, ажилчдын ур чадвар болон түүхий эдийн чанарыг бусад салбаруудтай харьцуулахад харьцангуй их хүндрэлтэй гэжээ.

Харин үйлдвэрлэлийн салбарт үйл ажиллагаа эрхлэгчид дотоод орчны хүчин зүйлсийг бусад салбартай харьцуулахад харьцангуй бага хүндрэл үзүүлдэг гэсэн үр дүн гарлаа.

Үйлчилгээний салбарт үйл ажиллагаа эрхлэгчдийн хувьд хүний нөөцийн удирдлага голлох бэрхшээл болж байгаа бол түүхий эдийн чанар дараах гол хүндрэл болж байгаа нь харагдлаа /Хүснэгт 4.15/.

Хүснэгт 4.15 Дотоод орчин

/-4 = маш их хүндрэлтэй, -3 = их хүндрэлтэй, -2 = хүндрэлтэй, -1= бага хүндрэлтэй, 0 = хүндрэлгүй/

Үзүүлэлтүүд	Худалдаа	Үйл/лэл	Үйл/гээ	Нийт дүн
Хүний нөөцийн удирдлага	-1.57	-1.22	-1.27	-1.35
Тоног төхөөрөмжийн чанар	-1.41	-1.12	-1.19	-1.24
Ажилчдын ур чадвар	-1.28	-1.19	-1.22	-1.23
Түүхий эдийн чанар	-1.37	-1.00	-1.24	-1.20

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

5. САНХҮҮЖИЛТ

Санхүүжилтийн анхны эх үүсвэр: ЖДҮ эрхлэгчдийн олонх нь гэр бүлийн хамтын хөрөнгөөр үйл ажиллагааны анхны хөрөнгө оруулалтаа хийж байсан бол 25% нь банкнаас зээл авч байжээ.

Санхүүжилтэнд хамрагдсан байдал: Түүвэр судалгаанд хамрагдсан ЖДҮ эрхлэгчдийн 60 орчим хувь нь урьд өмнө нь зээл болон бусад хэлбэрээр санхүүжилтэнд хамрагдаж байсан бол 40 гаруй хувь нь тодорхой шалтгаануудын улмаас санхүүжилт авч чадаагүй байна.

Санхүүжилт авч чадаагүй шалтгаан: Өнгөрсөн хугацаанд санхүүжилтэнд хамрагдаагүй ЖДҮ эрхлэгчдийн олонх нь өөрийн хөрөнгөөр санхүүждэг учир зээл авах хэрэгцээ өмнө нь тулгараагүй гэжээ.

Санхүүжилтийн эх үүсвэр: Өнгөрсөн хугацаанд үйл ажиллагаагаа эрхлэн явуулах болон бизнесээ өргөжүүлэх зорилгоор санхүүжилтэнд хамрагдсан **1,230** ЖДҮ эрхлэгчдийн дийлэнх нь банкны зээлд хамрагдсан байна.

Санхүүжилтийн зарцуулалт: ЖДҮ эрхлэгчид санхүүжилтээ эргэлтийн хөрөнгөд, бизнесийн үйл ажиллагаагаа өргөжүүлэхэд болон машин тоног төхөөрөмж худалдан авахдаа голлон зарцуулдаг байна.

Зээлээ эргэн төлөхөд үүсч буй хүндрэл: Зээлд хамрагдсан ЖДҮ-ийн зээлийн хүү өндөр, зээлийн хугацаа богино, зээлийн хэмжээ үйл ажиллагаа явуулахад хангалтгүй байдаг нь зээлээ эргэн төлөхөд хүндрэл учруулдаг гэж үзжээ.

Цаашид санхүүжилт авах хэрэгцээ: Судалгаанд хамрагдсан ЖДҮ эрхлэгчдийн дийлэнх хувь нь цаашид санхүүжилт авах хэрэгцээ байгаа гэж үзэж байна.

Шаардлагатай санхүүжилтийн хэмжээ, хүү, хугацаа: ЖДҮ эрхлэгчдийн талаас илүү хувьд нь **10-аас 50** сая төгрөгийн санхүүжилт шаардлагатай байгаа бөгөөд улсын хэмжээнд ЖДҮ эрхлэгчдийн хүсч буй хүүний дундаж хэмжээ нь **5.8%** байна. Мөн ЖДҮ эрхлэгчдэд зориулсан зээлийн хугацааг **1-ээс** дээш жилээр тогтоох нь тэдгээрийн бизнесд дэмжлэг үзүүлнэ гэжээ.

Төрөөс ЖДҮ-ийн талаар баримтлах бодлого, үндсэн чиглэлийг тогтоож, тэдгээрийн дэмжих талаар авах арга хэмжээний хүрээнд 2007 оны 7 дугаар сарын 27-ны өдөр “Жижиг, дунд үйлдвэрийн тухай хууль”-ийг батлан гаргаж, хэрэгжүүлэн ажиллаж байна. Хуулийн 5 дугаар бүлгийн 15.1.4-т жижиг, дунд үйлдвэрийг санхүүгийн талаар дэмжих, тэдгээрийн өөрийн хөрөнгийн хангалттай байдлыг сайжруулах талаар тусгажээ.

ЖДҮ эрхлэгчдийг Төрийн зүгээс дэмжиж, холбогдох хууль эрх зүйн орчныг бүрдүүлсний үр дүнд ЖДҮ эрхлэгчид Төсөв-тусгай сан, Гадаад эх үүсвэр (ОУБ), Арилжааны банкны зээл зэрэг голлох 3 эх үүсвэрээс санхүүжиж байна.

Бүлэг 4-ийн 3-р хэсгийн Санхүүжилтийн орчны санал асуулгын дүнгээр ЖДҮ эрхлэгчдийн хувьд ОУБ болон ЗГ-ын хөнгөлөлттэй зээлийн олдоц муу байгаа нь санхүүжилт авахад хамгийн их хүндрэл үзүүлж байгаа бөгөөд санхүүжилтийн хүү, Хөрөнгийн зах зээлээс санхүүжилт авах боломж зэрэг нь дараах гол хүндрэлтэй үзүүлэлт болж байгаа нь харагдлаа.

2010 оны эцсийн байдлаар Бизнесийн регистрийн санд бүртгэлтэй, үйл ажиллагаа явуулж байгаа 40.9 мянган ААН байгаа бөгөөд, тэдгээрийн 30 орчим хувь нь тогтмол

татвараа төлдөг нь ЖДҮ эрхлэгчдийн санхүүгийн байдал төдийлөн сайн биш байгааг илтгэж байна.

5.1. Санхүүгийн анхны эх үүсвэр

5.1.1. Нэгдсэн дүн

Түүвэр судалгаанд хамрагдсан нийт 2,227 ЖДҮ эрхлэгчдээс *анх ямар төрлийн санхүүгийн эх үүсвэр ашиглан үйл ажиллагаа эхлүүлж байсныг* нь тодруулан асуухад давхардсан тоогоор 60% нь гэр бүлийн хамтын хөрөнгөөр, 25% нь банкнаас зээл авах, 5% нь найз нөхдөөс зээлэх, 4% нь ЖДҮ-ийг дэмжих зориулалттай хөнгөлөлттэй зээлд хамрагдах замаар санхүүжиж байсан гэж хариуллаа /*Зураг 5.1*/.

Дээрхээс харахад ЖДҮ эрхлэгчдийн талаас илүү хувь нь өөрийн хөрөнгөөр санхүүжиж байсан бол үлдэх 40 орчим хувь нь бусад төрлийн санхүүгийн эх үүсвэрээс санхүүжилт авах замаар үйл ажиллагаагаа эхлүүлжээ.

5.1.2. Эдийн засгийн салбарын ангилал

Үйлдвэрлэл болон худалдааны салбарт үйл ажиллагаа эрхлэгчдийг үйлчилгээний салбарт үйл ажиллагаа эрхлэгчидтэй харьцуулахад санхүүгийн анхны эх үүсвэрээ банкнаас түлхүү (*дунджаар 27%*) авсан байна.

Үйлдвэрлэл эрхлэгчид бусад салбарт үйл ажиллагаа эрхлэгчидтэй харьцуулахад хөнгөлөлттэй зээлд хамрагдах замаар анхны хөрөнгө оруулалтаа түлхүү хийж байсан нь энэ төрлийн ЖДҮ-ийн үйл ажиллагаа эрхлэгчдийг түлхүү дэмждэгтэй холбоотой байж болох юм /*Зураг 5.3* /.

Үйлчилгээ болон худалдааны салбарт ЖДҮ эрхлэгчид үйлдвэрлэлийн салбартай харьцуулахад найз нөхдөөс зээл авч анхны хөрөнгө оруулалтаа хийж байсан хувь өндөр байгаа нь салбарын онцлогтой холбоотой байж болох талтай. Учир нь үйлчилгээ, худалдаа эрхлэхэд зарцуулах хугацаа үйлдвэрлэлийн салбартай харьцуулахад харьцангуй бага бөгөөд ихэвчлэн эргэлтийн хөрөнгөө санхүүжүүлдэгтэй холбоотой.

ЖДҮ эрхлэгчдийн талаас илүү хувь нь гэр бүлийн хамтын хөнгөөр анхны хөрөнгө оруулалтаа хийж байсан бол 25% нь банкны зээлд хамрагдах замаар үйл ажиллагаагаа эхлүүлж байжээ. Эндээс дүгнэхэд ЖДҮ эрхлэхэд ихэвчлэн өөрийн хөрөнгөөр анхны хөрөнгө оруулалтаа хийдэг боловч банкны зээл голлох эх үүсвэрийг бүрдүүлдэг байна.

Бүлэг 4-ийн санхүүжилтийн хэсэгт санал асуулгад оролцсон ЖДҮ эрхлэгчид банкны зээлийн олдцыг бусад үзүүлэлттэй харьцуулахад боломжийн гэж дүгнэсэн нь манай орны ЖДҮ-ийн санхүүжилт авдаг хамгийн чухал санхүүгийн байгууллага нь арилжааны банк байдгийг баталж байна.

5.2. Өнгөрсөн хугацаанд санхүүжилтэнд хамрагдсан байдал

Улсын хэмжээнд нийт 2,226 ЖДҮ эрхлэгч судалгаанд хамрагдсанаас уг асуултанд 2,159 нь хариулж, 68 нь хариулаагүй байна. Судалгааны үр дүнгээр орон нутагт ЖДҮ эрхлэгчдийн 75% нь санхүүгийн үйлчилгээнд хамрагдаж байсан бол нийслэл хотын хувьд уг үзүүлэлт 40 орчим хувьтай байна.

5.2.1. Нэгдсэн дүн

Санхүүжилт авсан байдал

Орон нутагт үйл ажиллагаа эрхэлж буй ЖДҮ эрхлэгчдийн 840 буюу 75% нь урьд өмнө нь зээл авах болон бусад хэлбэрээр санхүүжилтэнд хамрагдаж байсан бол 287 буюу 25% нь тодорхой шалтгаануудын улмаас санхүүжилт авч байгаагүй байна. Харин Улаанбаатар хотын хэмжээнд ЖДҮ эрхлэгчдийн 390 буюу 38% нь зээл болон бусад хэлбэрийн санхүүжилтэнд хамрагдаж байсан бол 642 буюу 62% нь санхүүжилт авч байгаагүй гэж хариуллаа /Зураг 5.4/.

Түүвэр судалгааны үр дүнгээс харахад хөдөө орон нутагт үйл ажиллагаа явуулж буй ЖДҮ эрхлэгчидэд санхүүжилт авах хэрэгцээ нийслэл хотын ЖДҮ эрхлэгчидтэй харьцуулахад харьцангуй өндөр байдаг нь ажиглагдлаа.

Өрхийн нийгэм, эдийн засгийн 2010 оны судалгааны дүнгээр хот, суурин газруудад ядуурал харьцангуй доогуур түвшинд байгаа бөгөөд ядуурлын түвшин хотод 39.2%,

харин хөдөөд 47.8% байна. Хөдөө орон нутагт ядуурлын түвшин харьцангуй өндөр байгаа нь тэдэнд санхүүжилт авах хэрэгцээ өндөр байгааг илэрхийлж байна.

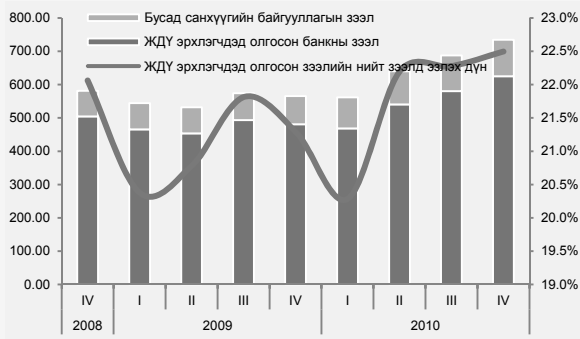
Санхүүжилт авдаг эх үүсвэр

Түүвэр судалгаанд хамрагдсан 2,227 ЖДҮ эрхлэгчдийн 1,230 буюу 57% нь өнгөрсөн хугацаанд үйл ажиллагаа эрхлэн явуулах болон бизнесээ өргөтгөх зорилгоор зээл болон бусад төрлийн санхүүжилтэд хамрагдаж байжээ. Давхардсан тоогоор тэдгээрийн 70% нь буюу дийлэнх хэсэг нь банкны зээл, 11% нь хөнгөлөлттэй зээл, 8% нь хамаатан болон найз нөхдөөс зээл авах замаар санхүүжилт авч байжээ. Судалгааны үр дүнгээр ЖДҮ эрхлэгчид санхүүжилтээ голлон банкнаас авдаг нь харагдлаа /Зураг 5.4/.

Бага болон тогтмол бус орлоготой, ядуу иргэдэд өөрсдийн аж ахуйг эрхлэх, хуримтлал үүсгэх, хэрэглээгээ тогтворжуулах зэрэг санхүүгийн бүхий л үйлчилгээ шаардагддаг. Тэд хэрэгцээт санхүүгийн үйлчилгээгээ төрөл бүрийн санхүүгийн харилцаан дээр тулгуурлан авдаг бөгөөд эдгээр нь гол төлөв ББСБ, Хадгаламж зээлийн хоршоо, ломбард болон хувь хүнээс өндөр өртгөөр зээлэх зэрэг албан бус харилцаа байдаг. Судалгаанд хамрагдсан ЖДҮ эрхлэгчдийн 8% нь найз нөхдөөс, 4% нь ББСБ-аас, 3% нь борлуулагчаас зээлээр авах замаар санхүүгийн үйлчилгээ авч байжээ.

Шигтгээ 5.1. ЖДҮ эрхлэгчдэд олгосон зээл /тэрбум төгрөг/

Эх үүсвэр: Монголбанк,

Банкны салбарын хэмжээгээр 2010 оны эцсийн байдлаар зээлийн өрийн нийт үлдэгдэл 3.3 их наяд төгрөгт хүрлээ. Уг зээлийн 19.1%-ийг ЖДҮ эрхлэгч нийт 45.5 мянган иргэн, 2.5 мянган ААН-үүдэд олгосон байна. 2009 оны 3 дугаар улирлаас нийт зээлд эзлэх ЖДҮ эрхлэгчдийн зээлийн дүн 2010 оны 1 дүгээр улирлыг хүртэл 18.7%-иас 16.9% хүртэл буурсан нь эдийн засгийн хямралтай холбоотойгоор зээлийн багцын чанар муудаж, банкууд зээл олголтгоо бууруулсантай холбоотой. Харин 2010 оны эхнээс эдийн засаг сэргэж эхэлсэн нь ЖДҮ эрхлэгч нарт олгох зээлийн хэмжээ тогтмол өсөхөд нөлөөлсөн.

ББСБ болон ХЗХ-дын зээлийн нийт дүн 2010 оны эцсийн байдлаар 109.3 тэрбум төгрөгт хүрсэн нь банкны салбарын нийт зээлийн 3.3%, ЖДҮ эрхлэгчидэд олгосон банкны зээлийн 17.4%-ийг бүрдүүлээд байна.

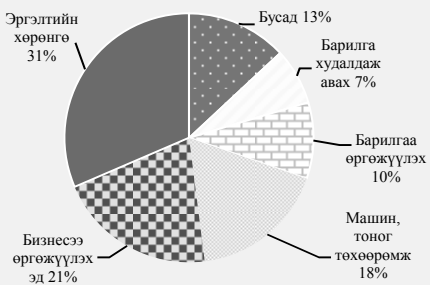
Санхүүжилтийн зарцуулалт

ЖДҮ эрхлэгчид санхүүжилтийн 31%-ийг эргэлтийн хөрөнгө, 21%-ийг бизнесийн үйл ажиллагаа өргөжүүлэх, 18%-ийг машин тоног төхөөрөмж худалдан авах, 17%-ийг барилгаа өргөжүүлэх болон шинэ барилга худалдан авахад зарцуулдаг байна.

ЖДҮ эрхлэгчдийн талаас илүү хувь нь бизнесийн үйл ажиллагаагаа эрхлэх болон эргэлтийн хөрөнгөө санхүүжүүлэхэд зээл авдаг байна. Харин санхүүжилтийн багагүй хэсгийг (20 орчим хувь) тоног төхөөрөмж худалдан авахад зарцуулдаг нь судалгааны үр дүнгээр харагдлаа /Зураг 5.5/.

Зураг 5.5 Санхүүжилтийн зарцуулалт

(Санхүүжилтэнд хамрагдсан ЖДҮ эрхлэгчид, хувиар)

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

Барьцаа хөрөнгийн шаардлага

Санхүүжилтэнд хамрагдсан ЖДҮ эрхлэгдчээс зээлийн олгогчийн зүгээс ямар төрлийн барьцаа хөрөнгө шаардаж байсныг нь тодруулан асуухад дийлэнх буюу 65% нь үл хөдлөх хөрөнгө, 13% нь тээврийн хэрэгсэл гэсэн хариултыг өглөө /Зураг 5.6/.

Хөнгөлөлттэй зээлийн олдоц, санхүүжилтийн хүү, Хөрөнгийн зах зээлээс санхүүжилт авах боломж, санхүүжилтийн хугацаа болон санхүүжилтийн хэмжээ нь санхүүгийн орчны голлох хүндрэл болдог нь судалгааны үр дүнгээр харагдсан²⁶. Харин дээрх үзүүлэлтүүдийн дараах гол хүндрэл нь санхүүжилтийн барьцаа хөрөнгийн асуудал болж байна. Банкны зүгээс зээл олгохдоо бизнесийн төсөл, ирээдүйд орж ирэх мөнгөн урсгалаас илүүтэйгээр барьцаа хөрөнгийн шаардлагыг үндсэн шалгуур болгодог нь манай орны санхүүгийн зээл олгох харилцаа хангалттай сайн бүрдээгүй байгааг харуулж байна.

Төрийн бодлогоор ЖДҮ-ийг эрхлэгчдээ амжилттай дэмжиж байгаа Бүгд Найрамдах Хятад Ард улсын туршлагаар Бизнес инкубацийн биеэ даасан өндөр чадавхтай бүтцийг бий болгож зээлийн баталгаа олгох, их дээд сургуулиудын дэргэд Бизнес инкубатор төвийг ажиллуулах, жижиг бизнес эрхлэгчдийг дэмжих сургалтын баазыг байгуулах зэрэг үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэн амжилттай ажиллаж байна. Иймд тэдний туршлагаар зээлийн баталгаа олгох санхүүгийн үйлчилгээг нэвтрүүлэх шаардлага зүй ёсоор тавигдаж байна.

Санхүүжилт авч чадаагүй шалтгаан

Улсын хэмжээнд авч үзвэл түүвэр судалгаанд хамрагдсан 2,227 ЖДҮ эрхлэгчдийн 43% буюу 929 нь өнгөрсөн хугацаанд үйл ажиллагаагаа эрхлэн явуулах болон бизнесээ өргөжүүлэх зорилгоор санхүүжилт авч байгаагүй гэж хариуллаа. Тэдгээрээс ямар шалтгааны улмаас санхүүжилтэнд хамрагдаагүйг нь тодруулан асуухад 254 буюу 27 % нь зээл авах нөхцлийг хангасан боловч зээлийн үндсэн нөхцөл хатуу байсан, 91 буюу 10% нь зээл авах хэрэгцээ байгаа хэдий ч зээл авах үндсэн нөхцлийг хангаж чадаагүйн улмаас зээлд хамрагдаагүй гэж хариулжээ. Харин санхүүжилтэд хамрагдаж байгаагүй ЖДҮ эрхлэгчдийн 557 буюу 60% нь биезнесийн үйл ажиллагаагаараа /өөрийн эх үүсвэрээр/ санхүүждэг учир зээл авах хэрэгцээ тулгарч байгаагүй гэжээ /Зураг 5.7/.

²⁶ Бүлэг 4-ийн 3 хэсэг, Санхүүжилтийн орчин.

5.2.2. Эдийн засгийн салбарын ангилал

Санхүүжилт авсан байдал

Салбарын ангиллаар авч үзвэл өнгөрсөн хугацаанд үйлдвэрлэл эрхлэгчид 68%, худалдаа эрхлэгчид 60%, үйлчилгээ эрхлэгчид 48%-тай санхүүжилт авч байсан үр дүн гарлаа. Эндээс харахад үйлдвэрлэлийн салбарт үйл ажиллагаа эрхлэгчдэд санхүүжилтийн хэрэгцээ бусад салбарын ЖДҮ эрхлэгчтэй харьцуулахад харьцангуй өндөр байна. Харин үйлчилгээний салбарт үйл ажиллагаа эрхлэгчид бусад салбартай харьцуулахад харьцангуй бага зээлд хамрагдсан үр дүн ажиглагдаж байна /Зураг 5.8/.

Санхүүжилт авдаг эх үүсвэр

Үйлдвэрлэл, үйлчилгээ болон худалдааны салбарт үйл ажиллагаа эрхлэгчдийн банкнаас санхүүжилт авдаг хувь ойролцоо буюу дунджаар 70%-тай байгаа нь ЖДҮ эрхлэгчдийн санхүүгийн гол эх үүсвэр арилжааны банк байгааг харууллаа.

Харин үйлдвэрлэлийн салбарт үйл ажиллагаа эрхлэгчдийн 16% хөнгөлттэй зээлд хамрагдсаныг бусад салбарт үйл ажиллагаа эрхлэгчидтэй харьцуулахад дунджаар 8 орчим нэгж хувиар өндөр байна. Төрөөс ЖДҮ эрхлэгчдийн үйлдвэрлэлийн салбарт үйл ажиллагаа эрхлэгчдийг түлхүү дэмждэг нь судалгааны үр дүнгээр харагдаж байна.

Худалдааны салбарт үйл ажиллагаа эрхлэгчдийн борлуулагчаас зээл авдаг хувь бусад салбаруудтай харьцуулахад өндөр байна /Зураг 5.9/.

Зураг 5.9 Санхүүжилтийн эх үүсвэрээ авсан байдал

(Эдийн засгийн салбарын ангилал)

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

Санхүүжилтийн зарцуулалт

Үйл ажиллагаа эрхэлж буй эдийн засгийн салбараас үл хамааран санхүүжилтийн зарцуулалтын 30 орчим хувийг эргэлтийн хөрөнгөдөө түлхүү хэрэглэдэг байна.

Үйлдвэрлэлийн салбарт үйл ажиллагаа эрхлэгчид машин тоног төхөөрөмжинд санхүүжилтийн 24%-ийг зарцуулдаг нь бусад салбартай харьцуулахад өндөр үзүүлэлт болж байна. Түүнчлэн санхүүжилтийн 20 орчим хувийг бизнесээ өргөжүүлэхэд ашигладаг нь харагдлаа.

Үйлчилгээний салбарт үйл ажиллагаа эрхлэгчдийн хувьд санхүүжилтийн 23%-ийг бизнесээ өргөжүүлэх үйл ажиллагаанд, 18%-ийг тоног төхөөрөмжинд зарцуулдаг байна.

Харин худалдааны салбарт үйл ажиллагаа эрхлэгчид санхүүжилтийн 20%-ийг бизнесээ өргөжүүлэх, 11%-ийг барилгаа өргөтгөх үйл ажиллагаанд зарцуулдаг бөгөөд 10%-ийг тээвэрлэлт хийх машин худалдан авахад зарцуулдаг гэжээ /Зураг 5.10/.

Санхүүжилт авч чадаагүй шалтгаан

Санхүүжилтэнд яагаад хамрагдаагүйг нь тодруулан асуухад бүх салбарт үйл ажиллагаа эрхлэгчид дунджаар дунджаар 60%-тай өөрийн эх үүсвэрээр санхүүждэг гэж харуулсан нь бусад шалтгаантай харьцуулахад харьцангуй өндөр үзүүлэлт юм.

Харин санхүүжилтэнд хамрагдаагүй дараах гол шалтгаан нь бүх салбарт үйл ажиллагаа эрхлэгчдийн хувьд зээлийн нөхцөл хатуу буюу дунджаар 30 орчим хувьтэй хариуллаа. Үүн дотроос үйлдвэрлэл эрхлэгчдийн хувьд зээлийн үндсэн нөхцөл хүнд байгаагийн улмаас зээлд хамрагдах боломжгүй гэж хариулсан хувь үйлчилгээ болон худалдааны салбарынхантай харьцуулахад 10 орчим нэгж хувиар өндөр байна. Зээлийн нөхцөл хүнд гэж үзсэн шалтгаан нь үйлдвэрлэл эрхлэн явуулахад урт хугацаа шаардагддаг, зээлийн эргэн төлөлт тодорхой хугацааны дараа эхэлдэг, нэлээд хугацааны дараагаар үйлдвэрлэл ашигаа өгдөг, урт хугацаанд зах зээлийн тодорхойгүй байдлаас шалтгаалж бизнесийн эрсдэл өндөр байдаг, технологийн хоцрогдолд орох, ажиллах хүчний зардал тогтвортой бус байдаг болон бизнес төлөвлөгөө боловсруулах зэрэг нарийн тооцоо шаардсан олон хүчин зүйлс

шаардагддагаас шалтгаалсан байдаг /Зураг 5.11/. Эдгээр шалтгааны улмаас үйлдвэрлэл эрхэлж буй ЖДҮ-ийнхэнд бусад салбаруудтай харьцуулахад зээлийн хэрэгцээ шаардлага өндөр байдаг боловч зээлийн үндсэн нөхцөл хатуу байдаг байх талтай юм.

5.2.3. Аймаг, нийслэл хот

Санхүүжилт авсан байдал

Түүвэр судалгааны үр дүнгээр Увс, Дархан-Уул, Сүхбаатар болон Сэлэнгэ²⁷ аймгуудад санхүүжилтэнд хамрагдсан хувь (85%-иас дээш) бусад аймгуудаас харьцангуй өндөр байна.

Харин Улаанбаатар хотод үйл ажиллагаа эрхэлж буй ЖДҮ эрхлэгчдийн хувьд уг үзүүлэлт 38%-тай буюу хамгийн бага дүнтэй байна. Нийслэл хоттой үнэлгээний хувьд ойролцоо буюу санхүүжилтэнд харьцангуй бага хувьтай хамрагдсан аймгуудад Ховд, Төв болон Өмнөговь аймгууд багтаж байна /Зураг 5.12/.

Санхүүжилт авдаг эх үүсвэр

Увс аймаг бусад аймагтай харьцуулахад ЖДҮ эрхлэгчдийн санхүүжилтэнд хамрагдсан байдал хамгийн өндөр байгаа бөгөөд тус аймгийн ЖДҮ эрхлэгчдийн дийлэнх буюу 86% нь банкнаас зээл авсан гэж хариулжээ /Зураг 5.13/.

Улаанбаатар хотод үйл ажиллагаа эрхлэгчдийн 65% нь банкнаас зээл авч, 11% нь хувь хүнээс зээлж, 7% нь ББСБ-аас зээл авч санхүүгийн үйлчилгээ авсан гэж хариулжээ.

Түүвэр судалгаанд хамрагдсан ЖДҮ эрхлэгчдийн дийлэнх хувь (60-аас 70%) эрхэлж буй газар зүйн байршлаасаа үл хамааран банкны зээлээр гол санхүүжилтээ хийдэг нь судалгааны үр дүнгээр харагдлаа.

²⁷ Хөдөө орон нутагт олгогдсон нийт зээлийн хэмжээ 2011 оны 1-р улирлын байдлаар 805.8 тэрбум төгрөг байгаа бөгөөд Дархан-Уул, Орхон болон Сэлэнгэ аймгууд зээл олгосон нийт хэмжээ бусад аймгуудтай харьцуулахад хамгийн өндөр байна (дунджаар 70 тэрбум төгрөг).

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

Санхүүжилтийн зарцуулалт

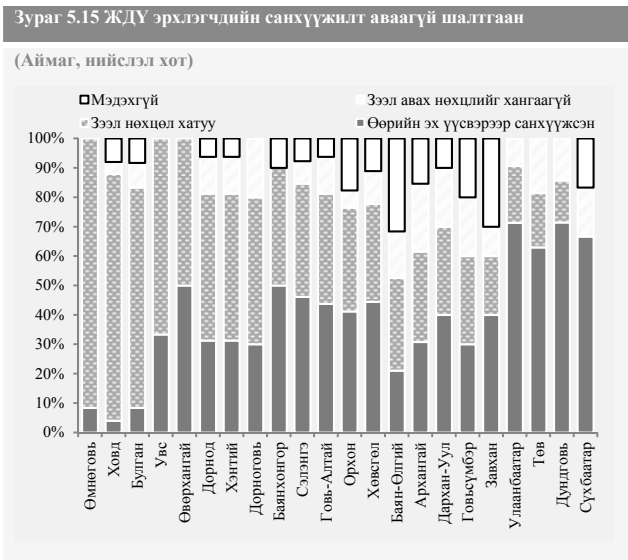
Судалгааны үр дүнгээс харахад нийслэл хот, Сэлэнгэ, Өмнөговь, Увс болон Өвөрхангай аймгуудад ЖДҮ эрхлэгчид санхүүжилтийн 35 орчим хувийг эргэлтийн хөрөнгөд зарцуулдаг бол Дорнод, Хэнтий болон Дорноговь аймгуудад бизнесээ өргөжүүлэхэд санхүүжилтийн 30 орчим хувийг, харин Өвөрхангай аймагт машин тоног төхөөрөмжинд санхүүжилтийн 33%-ийг зарцуулдаг нь бусад аймгуудтай харьцуулахад харьцангуй өндөр үзүүлэлт юм /Зураг 5.14/.

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

Санхүүжилт авч чадаагүй шалтгаан

Сүхбаатар, Дундговь, Төв аймаг болон Улаанбаатар хотод өөрийн эх үүсвэрээр санхүүждэг учир санхүүжилт авах хэрэгцээ байгаагүй гэж хариулсан хувь (60%-иас дээш) бусад аймгуудтай харьцуулахад харьцангуй өндөр байна. Харин Өмнөговь, Ховд, Булган болон Өвөрхангай аймгуудад зээл авах хэрэгцээ өнгөрсөн хугацаанд байсан хэдий ч зээлийн нөхцөл хүнд байгаагийн улмаас зээлд хамрагдаж чадаагүй гэж хариулсан ЖДҮ эрхлэгчдийн хувь (50%-иас дээш) бусад аймагтай харьцуулахад илүү дүн юм /Зураг 5.15/.

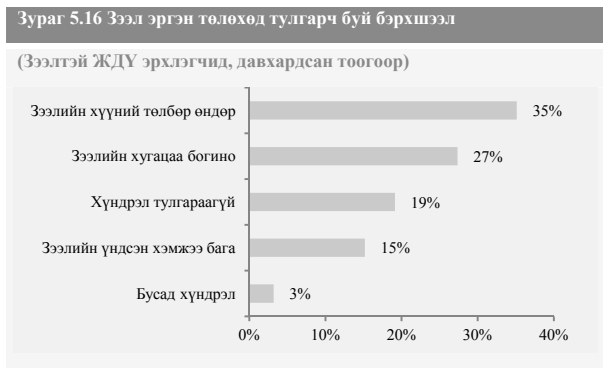
Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

5.3. ЖДҮ-ийн санхүүжилттэй холбоотой үүсч буй хүндрэл

5.3.1. Нэгдсэн дүн

Зээлээ эргэн төлөхөд тулгарч буй хүндрэл

Зээлд хамрагдаж байсан болон зээлтэй байгаа ААН-үүдийн хувьд давхардсан тоогоор 35% нь зээлийн хүүний төлбөр өндөр, 27% нь зээлийн хугацаа богино, 15% нь зээлийн үндсэн хэмжээ бага байгаа нь бизнес эрхлэхэд хүндрэл учруулж байна гэж үзжээ. Харин 19% нь зээлээ эргэн төлөхөд ямар нэг хүндрэл учирдаггүй буюу зээлийн нөхцөл боломжийн гэж хариуллаа /Зураг 5.16/

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

Зээлийн үндсэн нөхцөл хатуу

Өнгөрсөн хугацаанд зээл авах эрмэлзэлтэй байсан хэдий ч зээлийн нөхцөл хатуу байгаагийн улмаас зээл авч чадаагүй 452 (түүврийн 27%) ЖДҮ эрхлэгчдээс зээлийн нөхцөл ямар шалтгааны улмаас хүнд байгааг нь тодруулан асуухад 37% нь зээлийн хүү өндөр, 24% нь зээлийн хугацаа богино болон 19% нь барьцаа хөрөнгийн үнэлгээ бодитой бус байдаг учраас зээл аваагүй гэж хариуллаа /Зураг 5.17/.

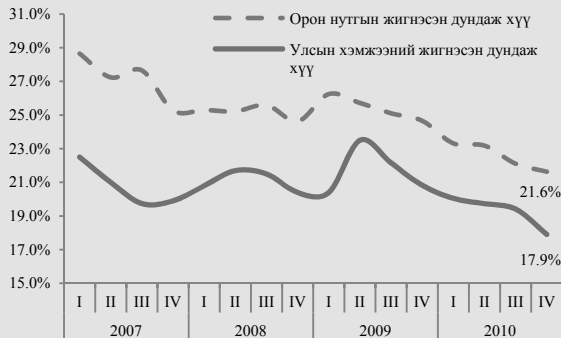

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

Зээлд хамрагдсан ЖДҮ эрхлэгчдийн 35% нь зээлийн хүүний өртөг өндөр, зээлийн үндсэн нөхцөл хатуу гэж үзсэний улмаас зээлд хамрагдаагүй бизнес эрхлэгчдийн 37% нь зээлийн хүү өндөр байгаагаас зээл авах боломжгүй байна гэж үзсэн нь

зээлийн хүү ЖДҮ эрхлэгчдийн багагаүй хэсэгт дарамт учруулдаг гэж дүгнэж болохоор байна.

Шигтгээ 5.2. Банкны зээлийн хүү

Эх үүсвэр: Монголбанк.

Зээлийн хүү 2007 оны эхнээс 2009 оныг хүртэл буурч байсан боловч эдийн засагт хямрал нүүрлэсэнтэй холбоотойгоор 2009 оны 1-р улирлаас 3-р улирал хүртэл огцом өссөн. Монголбанкны зүгээс зээлийн хүүг бууруулах эдийн засгийн таатай орчинг бүрдүүлэх арга хэмжээнүүдийг авч байгаа болон эдийн засаг сэргэж байгаатай холбоотойгоор зээлийн хүү хурдацтай буурч зээлийн жигнэсэн дундаж хүү улсын хэмжээнд 17.9% хүрлээ.

Орон нутагт олгогдож буй зээлийн хүү улсын дундаж хүүнээс дунджаар 4%-иар илүү байгаа нь нэг талаас хөдөө орон нутагт үйл ажиллагаа эрхлэгчдийн бизнес эрхлэх зардал өндөр, нөгөө талаас хөдөө орон нутагт үйл ажиллагаа эрхэлдэг банкны салбарууд эх үүсвэр зардал өндөр байдаг нь орон нутаг, улсын дундаж хүүний зөрүү өндөр байхад нөлөөлдөг байна..

Зээл авах нөхцлийг хангаагүй

Өнгөрсөн хугацаанд зээл авах хүсэлтээ зээл олгогчдод гаргасан хэдий ч зээлийн шаардлагыг хангаж чадаагүйн улмаас санхүүжилтэнд хамрагдаагүй 91 ЖДҮ эрхлэгчид байна. Тэдгээрээс ямар шалтгааны улмаас зээл авч чадаагүйг нь тодруулахад давхардсан тоогоор 28% нь барьцаа хөрөнгийн хүрэлцээ муу, 23% нь тогтмол орлогогүй болон тогтмол орлогоо батлах баримтгүй, 15% нь эрхэлж буй бизнесийн эрсдэл өндөр байгаагийн улмаас зээл авч чадаагүй гэж хариуллаа /Зураг 5.18/.

Түүвэр судалгааны үр дүнгээс харахад зээлд хамрагдаж чадахгүй байгаа ЖДҮ эрхлэгчдийн хамгийн том хүндрэл нь барьцаа хөрөнгийн бэрхшээл байна. Санхүүжилтийн зайлшгүй хэрэгцээ байгаа хэдий ч барьцаа хөрөнгөгүй, бизнесийн эрсдэл өндөр, тогтмол орлогогүй буюу орлогоо батлах баримтгүйн улмаас зээлд хамрагдаж чадахгүй байгаа эмзэг бүлгийн ЖДҮ эрхлэгчдийн тогтвортой үйл ажиллагааг дэмжих, цаашлаад тэдгээрийн амьжиргааг дээшлүүлэх зорилгоор зээлийн батлан даалтын байгууллага буюу барьцаа хөрөнгийн дэмжлэг үзүүлэх үйлчилгээг нэвтрүүлэх нь чухал байна.

5.3.2. Эдийн засгийн салбарын ангиллаар

Зээлээ эргэн төлөхөд тулгарч буй хүндрэл

Эдийн засгийн салбарт үйл ажиллагаа эрхэлж байгаагаас үл хамааран бүхий л ЖДҮ эрхлэгч нарт зээлээ эргэн төлөхөд зээлийн хүүний төлбөр өндөр (*дунджаар 35%*), зээлийн хугацаа богино (*дунджаар 27%*) байдаг нь зээлээ эргэн төлөхөд тулгардаг нийтлэг хүндрэл болж байна.

Худалдааны салбарт үйл ажиллагаа эрхлэгчид бусад салбаруудтай харьцуулахад зээлээ эргэн төлөхөд хүндрэл тулгарахгүй байна гэж хамгийн өндөр буюу 23%-тай хариуллаа. Энэ нь худалдааны салбарын бараа бүтээгдэхүүний эргэлт хурдан, хэрэглэгчид олон байдагтай холбоотой байж болох юм.

Үйлчилгээний салбарт үйл ажиллагаа эрхлэгчдийн хувьд зээлийн хугацаа богино байгаа нь зээлээ эргэн төлөхөд хүндрэл үзүүлж байна гэж бусад салбартай харьцуулахад ялимгүй өндөр үр дүн гарлаа.

Үйлдвэрлэлийн салбарт үйл ажиллагаа эрхлэгчдийн хувьд бусад салбаруудтай харьцуулахад зээлийн хүүний дарамт харьцангуй бага байна гэж үзсэн бол зээлийн үндсэн хэмжээ бага байгаа нь үйл ажиллагаа явуулахад хүндрэл болдог нь бусад салбаруудтай харьцуулахад өндөр байна. Үйлдвэрлэлийн салбарт үйл ажиллагаа эрхлэгчдийн хувьд бусад салбартай харьцуулахад тоног төхөөрөмж, барилга болон эргэлтийн хөрөнгө зэрэг санхүүжилтийн хэрэгцээ тулгардаг нь уг үр дүн гарахад нөлөөлсөн байх талтай юм /Зураг 5.19/.

Зураг 5.19 Зээл эргэн төлөхөд тулгарч буй бэрхшээл

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

Зээлийн үндсэн нөхцөл хатуу

Бүхий л салбарт үйл ажиллагаа эрхлэгчдийн хувьд зээлийн хүү өндөр, зээлийн хугацаа богино, барьцаа хөрөнгийн үнэлгээ бодитой бус байгаа нь зээлийн үндсэн нөхцөл хатуу гэж үзэхэд хүргэж, улмаар зээл авахгүй байх шийдвэрт тэдгээрийг хүргэж байна. Худалдааны салбарт үйл ажиллагаа эрхлэгчдийн хувьд зээлийн хугацаа богино, барьцаа хөрөнгийн үнэлгээ бодит бус болон зээл олгох үйл ажиллагаа чирэгдэлтэй байдаг зэрэг хүндрэлүүдийг бараг ижил түвшинд хариулсан байна.

Үйлдвэрлэлийн салбарт үйл ажиллагаа эрхлэгчид үйлчилгээ болон худалдааны салбарынхантай харьцуулахад зээлийн хүү өндөр байгаа нь зээлд хамрагдаж чадахгүй байгаагийн гол шалтгаан гэж үзжээ. Түүнчлэн зээлийн хүүний дараах гол хүндрэл нь зээлийн хугацаа богино, барьцаа хөрөнгийн үнэлгээ бодитой бус гэж хариуллаа /Зураг 5.20/.

Зураг 5.20 Зээлийн үндсэн нөхцөл хатуу

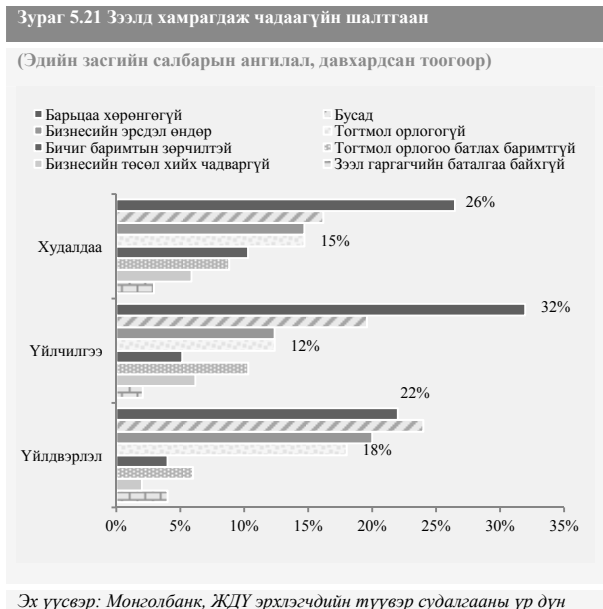

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

Зээл авах нөхцлийг хангаагүй

Үйлчилгээ эрхлэгчид барьцаа хөрөнгөгүйн улмаас зээлд хамрагдаж чадаагүй гэж бусад салбартай харьцуулахад хамгийн өндөр буюу 32%-тай хариуллаа.

Үйлдвэрлэл эрхлэгчдийн хувьд тогтмол орлогогүй бөгөөд орлогоо батлах баримтгүйн улмаас зээлд хамрагдаж чадахгүй байгаа хүндрэл нь бусад салбартай харьцуулахад өндөр байна. Бусад хүндрэлүүдийн хувьд салбарын ангиллаас үл хамааран улсын дундаж үзүүлэлтэй ижил хандлага ажиглагдлаа /Зураг 5.21/.

5.3.3. Аймаг, нийслэл хот

Зээлээ эргэн төлөхөд тулгарч буй хүндрэл

Зээлээ эргэн төлөхөд ямар нэг хүндрэл тулгараагүй гэж Сүхбаатар, Сэлэнгэ, Өмнөговь, Завхан болон Дархан-уул аймгийн ЖДҮ эрхлэгчид 24-ээс 29%-тай буюу хамгийн өндөр хувьтай хариуллаа.

Харин зээлийн хүүний төлбөр өндөр байгаа бизнес эрхлэхэд дэмжлэг үзүүлэхгүй байна гэж Увс, Орхон болон Дархан-Уул аймгийн ЖДҮ эрхлэгчид илүүтэй хариулжээ.

Зээлийн хугацаа хэт богино байгаа нь зээлийн дарамтыг үүсгэж байна гэж Дундговь, Өвөрхангай болон Төв аймагт үйл ажиллагаа эрхлэгч ААН-үүд 33-аас 38%-тай хариуллаа /Зураг 5.22/.

5.4. Цаашид санхүүжилт авах хэрэгцээ, зээлийн үндсэн нөхцөл

5.4.1. Нэгдсэн дүн

Цаашид санхүүжилт авах хэрэгцээ

Түүвэр судалгаанд хамрагдсан 2,227 ААН, иргэдийн 1,516 буюу 68% нь үйл ажиллагаа эрхлэхэд нь цаашид санхүүжилтийн зайлшгүй хэрэгцээ байна гэж үзлээ. Харин 619 буюу 28% нь санхүүжилт авах шаардлагагүй гэж үзсэн бол 92 буюу 4% нь мэдэхгүй гэж хариуллаа /Зураг 5.23/.

Эндээс дүгнэхэд ЖДҮ эрхлэгчдийн 70 орчим хувь нь санхүүгийн бэрхшээлтэй тулгарч байдаг бөгөөд тэдгээрт тодорхой хэмжээний санхүүгийн хэрэгцээ үүсч байна.

Санхүүжилт авах төлөвлөж буй эх үүсвэр

Цаашид санхүүжилтийн хэрэгцээ зайлшгүй байгаа гэж үзсэн 1,516 ЖДҮ эрхлэгчдийн 44% нь банкнаас зээл авах замаар санхүүжих хүсэлтэй байгаа бол 38% нь хөнгөлттэй зээлд хамрагдах эрмэлзэлтэй байна. Харин борлуулагчаас зээлээр бараа бүтээгдэхүүн авах, гэр бүл найз нөхдөөс зээлэх, зах зээлд хувьцаа гаргах замаар санхүүжих төлөвлөгөөтэй ЖДҮ эрхлэгчид харьцангуй цөөн буюу дунджаар 3%-тай байна.

Судалгааны үр дүнгээр ЖДҮ эрхлэгчид санхүүжилтийн эх үүсвэрээ банкнаас авах хандлага хадгалагдаж байгаа нь манай орны санхүүгийн системд банк хамгийн том санхүүгийн зуучлагчийн үүрэг гүйцэтгэтэй холбоотой юм. Түүнчлэн ЖДҮ эрхлэгчид хөнгөлөлттэй зээлд хамрагдах хүсэл өндөр байгаа нь уг судалгаагаар харагдлаа /Зураг 5.24/.

Санхүүжилтийн зарцуулалт төлөвлөлт

ЖДҮ эрхлэгчид хэрэгцээтэй байгаа гэж үзсэн санхүүжилтийн эх үүсвэрийн 31%-ийг эргэлтийн хөрөнгө, 12%-ийг бизнесийн үйл ажиллагаа өргөжүүлэх, 18%-ийг машин тоног төхөөрөмж худалдан авах, 23%-ийг барилгаа өргөжүүлэх болон шинэ барилга худалдан авах, 7%-ийг ажилчдаа сургахад зарцуулах төлөвлөгөөтэй байна.

Энэхүү зарцуулалтын хувь ЖДҮ эрхлэгчдийн өнгөрсөн хугацааны санхүүжилтийн зарцуулалттай бараг ижил байна. Өөрөөр хэлбэл ЖДҮ эрхлэгчдэд эргэлтийн хөрөнгөө санхүүжүүлэх, тоног төхөөрөмж худалдан авахад санхүүжилтийн эх үүсвэр хамгийн хэрэгцээтэй байдаг байна /Зураг 5.25/.

Шаардлагатай санхүүжилтийн хэмжээ

Түүвэр судалгаанд хамрагдсан ЖДҮ эрхлэгчдийн 34% нь 10-аас 50 хүртэлх сая төгрөгийн санхүүжилт бизнесийн үйл ажиллагаа явуулахад нь шаардлагатай байгаа бол 15% нь 5-аас 10 хүртэлх, 19% нь 50-аас 100 хүртэлх сая төгрөгийн санхүүжилт хэрэгцээтэй байна. Нэг ЖДҮ эрхлэгчид хэрэгцээтэй байгаа санхүүжилтийн дундаж хэмжээ нь ойролцоогоор **73.0** сая төгрөг байна. Шаардлагатай санхүүжилтийн хэмжээг ЖДҮ эрхлэгч иргэн болон ААН-ийн хувьд авч үзэхэд иргэдийн 51%-д нь 1-ээс 10 хүртэлх сая төгрөгийн санхүүжилт хэрэгцээтэй байгаа бол 30%-д нь 10-аас 50 сая төгрөгийн санхүүжилт шаардлагатай байна. Харин ААН-ийн 32%-д нь 10-аас 50 хүртэлх сая төгрөгийн, 46%-д нь 50-н сая төгрөгөөс дээш санхүүжилт шаардлагатай байна. Дээрхээс харахад ЖДҮ эрхлэгч иргэдийн хүсч буй санхүүжилтийн дундаж хэмжээ нь 36.0 орчим сая төгрөг, ААН-ийн хувьд уг үзүүлэлт 100.0 орчим сая төгрөг байгаа юм /Зураг 5.26/.

Шаардлагатай санхүүжилтийн хугацаа

Ирээдүйд санхүүжилт шаардлагатай байгаа ЖДҮ эрхлэгчдийн тэн хагас орчим нь буюу 45% нь 5-аас дээш жилийн санхүүгийн эх үүсвэр хэрэгцээтэй байна гэж үзжээ. Харин санхүүжилт шаардлагатай байгаа ЖДҮ эрхлэгчдийн 30% нь 3-аас 5 жил хүртэлх, 19% нь 1-ээс 3 хүртэлх жилийн хугацаатай санхүүжилтийн эх үүсвэр шаардлагатай байна гэсэн үр дүн гарлаа /Зураг 5.27/.

Шаардлагатай санхүүжилтийн хүү

Түүвэр судалгааны үр дүнгээр цаашид санхүүжилт авах хүсэлтэй байгаагаа илэрхийлсэн ЖДҮ эрхлэгчдийн хүсч буй хүүний дундаж хэмжээ 5.8% байна. Уг хүсч буй хүүний хэмжээ нь Төсөв, тусгай сангийн эх үүсвэрээр олгогдож байгаа хөнгөлөлттэй зээлийн хүүнээс ойролцоогоор 2 дахин бага байна.

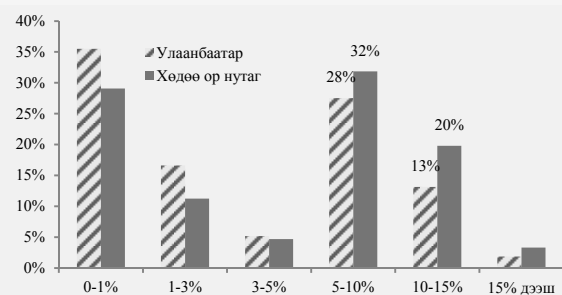
Судалгааны үр дүнгээр санхүүжилтэнд хамрагдах хүсэлтэй ЖДҮ-ийн 30 орчим хувь нь цаашид хүүгүй зээлд хамрагдах хүсэлтэй байгаагаа илэрхийлсээ байна. Энэ нь хөнгөлөлттэй зээлийн санхүүгийн эх үүсвэр хангалттай хүрэлцээгүй байгаагийн өнөөдрийн нөхцөлд боломжгүй хүсэлт билээ.

Харин зээлийн хүү 10-аас 15%-тай байх нь тэдгээрийн бизнес хийх үйл ажиллагаанд дэмжлэг үзүүлнэ гэж 15% нь үзлээ. Зээлийн хүү 5-аас 10%-тай байх нь зээл авахад тохиромжтой хэмжээ гэж судалгаанд хамрагдсан ЖДҮ эрхлэгчдийн 31% нь хариуллаа.

Эндээс дүгнэхэд санхүүжилтийн бодит хэрэгцээ байгаа ЖДҮ эрхлэгчдийн тал хувь нь хөнгөлөлттэй зээлийн хүүг 5-аас 15% байх нь тохиромжтой гэж үзсэн нь байна. Үйлдвэрлэл эрхлэгчдийг үйл ажиллагааны онцлогоос нь хамааруулж ЖДҮ эрхлэгчдэд олгох хөнгөлөлттэй зээлийн хүүг 5-аас 15%-ийн хооронд тогтоох боломжтой юм. Өөрөөр хэлбэл үйлдвэрлэл эрхлэгч нарын хөнгөлөлттэй зээлийн хүүг 5%-аас 10%, үйлчилгээ болон худалдааны салбарт үйл ажиллагаа эрхлэгчдийн хөнгөлөлттэй зээлийн хүүг 10-аас 15%-иар тогтоох боломжтой нь судалгааны үр дүнгээс харагдлаа.

Зураг 5.28 Санхүүжилтийн хүү

(Шаардлагатай санхүүжилтийн хүү, хувиар)

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

5.5. Дүгнэлт

Түүвэр судалгааны үр дүнгээс харахад хөдөө орон нутагт үйл ажиллагаа явуулж буй ЖДҮ эрхлэгчдэд санхүүжилт авах хэрэгцээ нийслэл хотын ЖДҮ эрхлэгчидтэй харьцуулахад харьцангуй өндөр байна. Энэ нь хөдөө орон нутагт хоттой харьцуулахад ядуурал, ажилгүйдлийн түвшин харьцангуй өндөр байгаатай холбоотой юм.

Түүвэр судалгаанд хамрагдсан ЖДҮ эрхлэгчдийн талаас илүү хувь эрхэлж буй газар зүйн байршил, үйл ажиллагааны салбарын ангиллаас үл хамааран банкны зээл авах замаар санхүүжилтийн хэрэгцээгээ хангадаг байна. Уг санхүүжилтийн талаас илүү хувийг бизнесийн үйл ажиллагаа болон эргэлтийн хөрөнгөө санхүүжүүлэхэд зарцуулдаг нь ажиглагдлаа.

Хөнгөлөлттэй зээлийн олдоц, санхүүжилтийн хүү, Хөрөнгий зах зээлээс санхүүжилт авах боломж, санхүүжилтийн хугацаа болон санхүүжилтийн хэмжээ нь санхүүгийн орчны голлох хүндрэл болдог нь судалгааны үр дүнгээр харагдсан²⁸.

Зээлд хамрагдаж байсан болон зээлтэй байгаа ААН-үүдийн хувьд зээлийн хүүний төлбөр өндөр, зээлийн хугацаа богино, зээлийн үндсэн хэмжээ бага байгаа нь бизнес эрхлэхэд хүндрэл учруулж байна. Харин зээлээ эргэн төлөхөд ямар нэг хүндрэл учирдаггүй буюу зээлийн нөхцөл боломжийн гэж зээлтэй байгаа ЖДҮ эрхлэгчдийн 20 орчим хувь нь хариуллаа. 2008 оны эцсийн байдлаар ЖДҮ эрхлэгчдийн 35 орчим хувь нь тогтмол татвар төлдөг гэсэн үр дүн гарсан байдаг. Эндээс харахад ЖДҮ-ийн 30 орчим хувийх нь үйл ажиллагаа тогтворжиж, тогтвортой орлого олдог байх магадлалтай байна.

Өнгөрсөн хугацаанд зээл авах эрмэлзэлтэй байсан хэдий ч зээлийн нөхцөл хүнд байгаагийн улмаас зээл авч чадаагүй ЖДҮ (27%) эрхлэгчдээс зээлийн нөхцөл ямар шалтгааны улмаас хүнд байгааг нь тодруулан асуухад зээлийн хүү өндөр, зээлийн хугацаа богино болон барьцаа хөрөнгийн үнэлгээ бодитой бус байдаг учраас зээл аваагүй гэж хариуллаа.

Зээл авах хүсэлтээ зээл олгогчдод гаргасан хэдий ч зээлийн шаардлагыг хангаж чадаагүйн улмаас санхүүжилтэнд хамрагдаж чадаагүй багагүй тооны ЖДҮ эрхлэгчид байна. Тэдгээрээс ямар шалтгааны улмаас зээл авч чадаагүйг нь тодруулахад барьцаа хөрөнгийн хүрэлцээ муу, тогтмол орлогогүй болон тогтмол орлогоо батлах баримтгүй, эрхэлж буй бизнесийн эрсдэл өндөр байгаагийн улмаас зээл авч чадаагүй гэж хариуллаа.

Түүвэр судалгааны үр дүнгээс харахад зээлд хамрагдаж чадахгүй байгаа ЖДҮ эрхлэгчдийн хамгийн том хүндрэл нь барьцаа хөрөнгийн бэрхшээл байна. Санхүүжилтийн зайлшгүй хэрэгцээ байгаа хэдий ч барьцаа хөрөнгөгүй, бизнесийн эрсдэл өндөр, тогтмол орлогогүй буюу орлогоо батлах баримтгүйн улмаас зээлд хамрагдаж чадахгүй байгаа эмзэг бүлгийн ЖДҮ эрхлэгчдийн тогтвортой үйл ажиллагааг дэмжих, цаашлаад тэдгээрийн амьжиргааг дээшлүүлэх зорилгоор зээлийн батлан даалтын байгууллага буюу барьцаа хөрөнгийн дэмжлэг үзүүлэх үйлчилгээг нэвтрүүлэх нь чухал байна.

Түүвэр судалгаанд хамрагдсан ЖДҮ эрхлэгчдийн дийлэнх буюу 70% нь үйл ажиллагаа эрхлэхэд нь цаашид санхүүжилтийн зайлшгүй хэрэгцээ байгаа гэж үзсэн бол 30 орчим хувь нь санхүүжилт авах шаардлагагүй гэжээ. Эндээс дүгнэхэд ЖДҮ

²⁸ Бүлэг 4-ийн 3 хэсэг, Санхүүжилтийн орчин.

эрхлэгчдийн 70 орчим хувь нь санхүүгийн бэрхшээлтэй тулгарч байдаг бөгөөд тэдгээрт тодорхой хэмжээний санхүүгийн хэрэгцээ үүсч байна.

Цаашид санхүүжилтийн хэрэгцээ байгаа ЖДҮ эрхлэгч иргэдийн 51%-д нь 1-ээс 10 хүртэлх сая төгрөгийн санхүүжилт хэрэгцээтэй байгаа бол ААН-ийн 32%-д нь 10-аас 50 хүртэлх сая төгрөгийн, 46%-д нь 50-н сая төгрөгөөс дээш санхүүжилт шаардлагатай байна.

ЖДҮ эрхлэгчдийн хүсч буй хүүний дундаж хэмжээ 5.8% байгаа нь хөнгөлөлттэй зээлийн хүүнээс 2 дахин бага үзүүлэлт юм. Санхүүжилтийн хэрэгцээ тулгарсан ЖДҮ эрхлэгчдийн тал хувь нь хөнгөлөлттэй зээлийн хүүг 5-аас 15% байх нь тохиромжтой гэж үзсэн байна. Эдгээр ЖДҮ эрхлэгчдийг үйл ажиллагаа эрхэлж буй салбарын онцлогоос хамааруулж хүүг тогтоох нь зүйтэй юм. Жишээ нь үйлдвэрлэл эрхлэгч нарын хөнгөлөлттэй зээлийн хүүг 5%-аас 10%, үйлчилгээ болон худалдааны салбарт үйл ажиллагаа эрхлэгчдийн хөнгөлөлттэй зээлийн хүүг 10-аас 15%-иар тогтоох боломжтой юм.

ДҮГНЭЛТ

Монголбанк МЕК ХХК-тай хамтран 2011 оны 3 дугаар сарын 9-ний өдрөөс 4 дүгээр сарын 10-ны өдөр хүртэлх хугацаанд ЖДҮ эрхлэгчдийн дунд “Монгол улс дахь ЖДҮ-ийн хөгжлийн өнөөгийн байдал, түүний санхүүжилт”-ийн талаар санал асуулга явуулж үр дүнг нэгтгэн танилцууллаа.

Энэхүү судалгаанд нийслэл хотын бүх дүүргүүд болон 21 аймаг хамрагдсан бөгөөд нийт 2,227 ЖДҮ эрхлэгч аж ахуйн нэгж (ХК, ХХК, нөхөрлөл, хоршоо), иргэд оролцов. Судалгаанд хамрагдсан ЖДҮ эрхлэгчдийн ихэнх нь худалдааны салбарт үйл ажиллагаа явуулдаг, дотоодын хөрөнгө оруулалттай, 1-9 хүртэлх ажилчидтай, 1-10 жил үйл ажиллагаа эрхэлж буй, жилийн 50 хүртэлх сая төгрөгийн борлуулалтын орлоготой бөгөөд дийлэнх нь түүхий эдээ нийслэл хотоос авч, бараа үйлчилгээгээ нийслэл хот болон үйл ажиллагаагаа эрхэлж буй аймагтай борлуулж, нийт зардлын дийлэнх нь түүхий эд, цалингийн зардалд зарцуулагддаг ААН, иргэд байв.

ЖДҮ-ийн хөгжилд Засгийн газар, Олон улсын байгууллагууд, Санхүүгийн байгууллагууд болон Төрийн бус байгууллагуудын оролцоо, дэмжлэг чухал үүрэг гүйцэтгэдэг. Санал асуулгад оролцсон ЖДҮ эрхлэгчдийн зүгээс тэднийг хамгийн ихээр дэмжиж буй байгууллагуудаар:

- Арилжааны банкууд,
- Засгийн газар,
- Орон нутгийн засаг захиргаа тодорсон байна.

Эдгээр байгууллагуудаас голчлон санхүүжилт олгох, үзэсгэлэн худалдаа зохион байгуулах, сургалт, зөвлөгөө явуулах, татварыг хөнгөвчлөх (татвар, НӨАТ-аас чөлөөлсөн) замаар дэмжлэг үзүүлдэг байна. Эдийн засгийн салбаруудаар ангилж харвал ХАА, үйлдвэрлэлийн салбарт бусад салбаруудаас илүү ихээр дэмжлэг авдаг байна. ЖДҮ эрхлэгчдийн зүгээс цаашид нэн түрүүнд:

- Төрийн байгууллагын үйлчилгээг чирэгдэлгүй болгох,
- Санхүүжилтийн хөнгөлөлттэй, хангалттай эх үүсвэрийг бүрдүүлэх,
- Үндэсний үйлдвэрлэлийг дэмжих,
- Татварын таатай орчинг бий болгох,
- Авилгалыг бууруулах зэрэг арга хэмжээнүүдийг бодлогын түвшинд авч хэрэгжүүлэх шаардлагатай байна гэж үзжээ.

Бизнес эрхлэхэд (ЖДҮ эрхлэхэд) макроэдийн засгийн байдал, нийгмийн өөрчлөлт, хууль эрх зүйн орчин, дэд бүтцийн хөгжил, санхүүжилтийн эх үүсвэр, зах зээлийн байдал, зардал болон бизнес эрхлэгчдийн өөрсдийн ур чадвар зэрэг олон хүчин зүйлс нөлөөлдөг.

Түүвэр судалгаанд хамрагдсан ЖДҮ эрхлэгчдийн дийлэнх нь ЖДҮ эрхлэх эдийн засгийн таатай орчин хангалттай бүрдээгүй гэж үзсэн нь манай улсад бизнес эрхлэх орчин, боломж муу байгааг харуулж байна. Аравны нэг орчим хувь нь бизнес эрхлэн явуулах эдийн засгийн боломж бүрдсэн гэж үзсэн нь ЖДҮ эрхлэгч иргэд, ААН-ийн маш бага хэсгийн үйл ажиллагаа харьцангуй хэвийн тогтвортой ажиллаж байгаа гэж дүгнэж болохоор байна. Эдийн засгийн өсөлтийн үр шим ЖДҮ эрхлэгчдийн 30 хувьд нь л хүртээмжтэй байгаагаас үзэхэд нийгэмд бүрэлдэж буй баялаг түүний хуваарилалтын тогтолцоо тэгш бус байгааг гэрчилж байна. Түүнчлэн санал асуулгад оролцогчид

инфляцийн түвшин доогуур тогтвортой, төгрөгийн ханш бага зэргийн чангаралттай хэлбэлзэл багатай байх нь тэдгээрийн бизнест эерэг нөлөө үзүүлнэ гэжээ.

Нийгмийн зүгээс ЖДҮ-ийн хөгжилд ядуурал болон ажилгүйдэл хамгийн гол бэрхшээл болж байна. Ядуурал, ажилгүйдлийн түвшин өндөр байгаа нь нэг талаас хэрэглэгчдийн худалдан авах чадвар сул байгааг харуулах бөгөөд үүнээс шалтгаалж ЖДҮ эрхлэгчдийн борлуулалт хангалттай түвшинд хийгдэхгүйд хүрч, урт хугацаанд эргэлтийн хөрөнгөөр дутагдах, хэрэв зээлтэй бол зээлийн эргэн төлөлтийн дарамтанд орох зэрэг санхүүгийн хүндрэлүүдтэй тулгарах магадлалтай. Нөгөө талаас ядуурал, ажилгүйдэл нийгэмд өндөр байгаагаас ЖДҮ эрхлэгчдийн тодорхой хэсэг нь санхүүжилт авах барьцаа хөрөнгө, баталгаа байхгүй байгааг нотолж байна. Хээл хахууль, гэмт хэрэг болон улс төрийн тогтворгүй байдал нь ЖДҮ-ийн хөгжилд багагүй саад болж байгаа нь санал асуулгын дүнгээс харагдлаа.

Монгол улсад ЖДҮ эрхлэхэд хамгийн их саад бэршээл учруулж байгаа хүчин зүйл нь хөгжиж буй улсуудын нэгэн адил санхүүжилтийн орчин буюу:

- Хөнгөлттэй зээлийн олдоц хомс,
- Зээлийн үндсэн нөхцөл хатуу (хүү өндөр, хэмжээ бага, хугацаа богино),
- Хөрөнгийн зах зээлийн хөгжил сул,
- Барьцаа хөрөнгө, баталгаа байхгүй зэрэг болж байна.

Олон улсын байгууллагууд, Засгийн газраас дамжуулан олгож буй хөнгөлттэй зээлийн хэмжээ нь ЖДҮ-ийг бүрэн санхүүжүүлэх хэмжээнд хүрч чадахгүй (бүрэн санхүүжүүлэх боломж ч байхгүй биз дээ) байгаагийн зэрэгцээ ЖДҮ эрхлэгчдийн хүсээд байгаа бага хүүтэй, дунд болон урт хугацаатай, бизнес эрхлэхэд хангалттай хэмжээтэй санхүүжилтийн эх үүсвэрийг өнөөгийн байдлаар манай банк, санхүүгийн байгууллагууд олгох боломжоор тааруухан байна. Хөрөнгийн зах зээлийн хөгжил сул (ялангуяа орон нутагт огт хөгжөөгүй) байгаагаас шалтгаалж бизнес эрхлэгчид өөрсдийн хөрөнгө, техник, технологи дээр тулгуурлан мөнгө босгох боломжоор хязгаарлагдмал байгаагийн зэрэгцээ ажилгүйдэл, ядуурал их байгаа учир санхүүжилт авах барьцаа хөрөнгө, баталгааны асуудал хүндрэлтэй хэвээр байна.

Хууль, эрх зүй, зохицуулалтын орчин нь ЖДҮ-ийн хөгжилд хамгийн чухал хүчин зүйлсийн нэг бөгөөд манай улсад олон жилийн турш ЖДҮ-ийн хөгжлийг нэгдсэн цогц бодлогоор дэмжих, эрх зүйн зохицуулалтыг бий болгох шаардлага тавигдаж ирсний үр дүнд 2007 онд “ЖДҮ-ийн тухай хууль”-ийг УИХ-аар анх батлан гаргаж, Засгийн газрын зүгээс бизнес эрхлэх таатай орчныг бүрдүүлэхээр анхааран ажиллаж байгаа билээ. Гэсэн хэдий ч санал асуулгын дүнгээр манай улсын хууль эрх зүйн ерөнхий орчныг “муу” гэж дүгнэсэн байна. Ялангуяа төрийн байгууллагын үйлчилгээ “хамгийн муу” бөгөөд тууштай ил тод байдаггүй, хяналт шалгалтын дарамт хэт их байдаг нь харагдлаа. Үүнээс гадна хууль, эрх зүй татварын тогтолцоо мөн “муу” гэсэн үнэлгээг авсан нь татвар төлөгчдөд очих татварын дарамт төдий чинээ өндөр бөгөөд энэ хэрээр татвараас зайлсхийх үзэгдэл их гарч болзошгүй нь судалгааны дүнгээр харагдлаа.

Зах зээлийн зүгээс бизнес эрхлэгчдэд учруулж буй хамгийн хүндрэлтэй асуудал нь шударга бус өрсөлдөөн болж байна. Эндээс зах зээлд шударга бусаар оролцож, өрсөлдөөнд харш үйл ажиллагаа явуулдаг ААН, иргэд нийгэмд байсаар байгаа бөгөөд нөгөө талаар өрсөлдөөнийг хянан зохицуулах үүрэг бүхий байгууллагын ажлын үр дүнг харуулж байгаа юм. Үүнээс гадна зах зээлийн багтаамж бага, мөн даатгалын тогтолцоо сул байгааг судалгаанд оролцогчид онцолж байна.

Бизнес эрхлэхэд чухал хүчин зүйлсийн нэг нь дэд бүтцийн асуудал байдаг. Судалгааны дүнгээр манай улсын дэд бүтцийн байдлыг бага зэрэг муу гэсэн ч бусад бизнесийн орчны хүчин зүйлстэй харьцуулахад хамгийн боломжийн гэж үзжээ. Дэд бүтцийн орчин дотроо тээврийн хөгжлийг хамгийн муу байна гэж үзсэн бөгөөд дулаан, усан хангамжийн асуудал үүний дараа орж байна. Харин цахилгаан хангамж болон мэдээлэл холбооны хөгжил харьцангуй сайн үнэлгээг авчээ. Тоо баримтаас харвал үүрэн холбоо, интернет хэрэглэгчдийн тоо сүүлийн жилүүдэд мэдэгдэхүйц нэмэгдэж, бүх аймгуудад тэдгээрийн сүлжээ нэвтэрсэн нь мэдээлэл холбооны хөгжил харьцангуй сайн үнэлгээ авах гол шалтгаан нь болж байна. Бизнес эрхлэгчдийн үйл ажиллагаанд ямар зардал, хэрхэн хүндрэл учруулж буйг олж тогтоох нь цаашдын бодлого боловсруулалтанд ихээхэн ач холбогдолтой билээ. Судалгааны үр дүнгээр ЖДҮ эрхлэгч нарт зардлуудаас зээлийн хүү, шимтгэл хураамжийн төлбөр, тоног төхөөрөмжинд зарцуулах зардал болон түрээсийн зардал зэрэг үзүүлэлтүүд хамгийн их хүндрэл учруулдаг нь харагдаж байна. Ялангуяа зээлийн хүүний зардал хамгийн их хүндрэлтэй байгаа нь цаашдын санхүүжилтийг олгох болон тэдгээрийн бизнесийн үйл ажиллагаанд ихээхэн сөрөг үр дагавар үзүүлж байна. Мөн шимтгэл хураамжийн төлбөр хүндрэлтэй гэж үзсэн нь тусгай зөвшөөрөл, лицензийг авах шат дамжлага зарцуулах хугацааны хувьд хэт их байдгийг батлан харууллаа. Хэдийгээр ЖДҮ эрхлэх зориулалт бүхий тоног төхөөрөмжийг импортын татвараас чөлөөлсөн хэдий ч судалгааны дүнгээр тоног, төхөөрөмжийн зардал нь хүндрэлтэй хэвээр байгаа нь бизнес эрхлэгчдийн санхүүгийн чадавхи муудсаар байгааг илтгэж байна.

Судалгааны дүнгээр ЖДҮ эрхлэгчдийн ихэнхи нь санхүүжилтийн анхны эх үүсвэрээ гэр бүлийн хөрөнгөөр босгодог бөгөөд 4-ний нэг нь банкнаас зээл авч анхны санхүүжилтээ авсан байна. Судалгаанд оролцогчдын талаас илүү нь урьд нь зээл болон бусад хэлбэрээр санхүүжилт авсан бол үлдэж буй бизнес эрхлэгчдийн ихэнх нь зээлийн хэрэгцээ байгаагүй бөгөөд зарим нь зээлийн нөхцөл хангаагүй, хангасан боловч банкны зээлийн нөхцлийг хэт хатуу байна гэж үзсэний улмаас санхүүжилт аваагүй байна. Урьд нь санхүүжилтэнд хамрагдсан бизнес эрхлэгчдийн дийлэнх нь банкны зээлээр санхүүжсэн байхад үлдсэн нь хөнгөлөлттэй зээл, гэр бүлийн хөрөнгөөр санхүүжсэн байна. Судалгаанд оролцогчид авсан санхүүжилтээ эргэлтийн хөрөнгөө санхүүжүүлэх, үйл ажиллагаагаа өргөжүүлэх, машин тоног төхөөрөмж худалдан авах зэрэгт ихэвчлэн зарцуулдаг байна. Харин зээлээ эргэн төлөхөд хүү хэт өндөр, хугацаа богино, хэмжээ бага гэсэн хүндрэлүүд тулгарч байна. Мөн судалгаанд оролцогчдын ихэнх нь цаашид санхүүжилтийн хэрэгцээ байгаа бөгөөд 10-50 сая төгрөгийн хэмжээтэй, дунджаар жилийн 5.8 хувийн хүүтэй, нэгээс дээш жилийн хугацаатай зээл тохиромжтой гэж үзжээ.

Судалгааны үр дүнг нэгтгэж дүгнэхэд ЖДҮ-ийг банкны салбар болон Засгийн газрын зүгээс санхүүжилт олгох, сурталчлах зэргээр багагүй дэмжлэг үзүүлдэг хэдий ч хөгжлийн түвшин нь ерөнхийдөө доогуур хэвээр байна. ЖДҮ эрхлэгчдийн зүгээс манай улсад бизнес хийх таатай орчин бүрдээгүй гэж үзэж байгаагийн зэрэгцээ нийгэмд ядуурал, ажилгүйдэл, хээл хахууль, гэмт хэрэг, улс төрийн тогтворгүй байдал нүүрлэж байгаа нь тус салбарын хөгжилд сөрөг нөлөө үзүүлж байна гэжээ. Мөн хөнгөлөлттэй санхүүжилтийн эх үүсвэр хомс, төрийн байгууллын үйлчилгээ муу, зээлийн нөхцөл хатуу, зам тээврийн хөгжил тааруу байгаа нь сэтгэл зовоосон асуудлууд болж байна. ЖДҮ эрхлэгчдийн зүгээс Төрийн байгууллагууд дахь хүнд суртал, дарамт шахалт, авилгалыг арилгаж, хөнгөлөлттэй санхүүжилтийн эх үүсвэрийг нэмэгдүүлэн, импортыг орлох үндэсний үйлдвэрлэлийг дэмжиж өгвөл ЖДҮ хөгжинө гэж үзэж байна.